

QURANDA TƏBLİĞ VƏ MÜBAHİSƏ

Harun Yahya

الله
رسول
محمد

MÜƏLLİF HAQQINDA

Harun Yəhya imzasından istifadə edən müəllif 1956-cı il-də Ankarada anadan olmuşdur. Memar Sinan Universitetinin gözəl sənətlər fakültəsində və İstanbul Universitetinin fəlsəfə bölümündə təhsil almışdır.

1980-ci illərdən bu günə qədər imani, elmi və siyasi mövzularda xeyli əsər yazıb. Müəllifin üzərində çalışdığı əsas mövzular elm adı altında təqdim edilən 2 müasir mif olan darvinizm və materializmin puç edilməsidir. Müəllifin bəzi əsərləri 40-dan artıq dilə tərcümə edilmiş və həmin ölkələrdə nəşr edilmişdir. Harun Yəhyanın əsərləri yaş, irq, milliyyət ayrışeckiliyi salmadan bütün insanlara səslənir. Müsəlmanlara olduğu qədər, müsəlman olmayanlara da xitab edir. Bu kitabların əsas məqsədi oxucunu Allahın varlığı və təkliyi kimi mövzular haqqında fikirləşməyə həvəsləndirərək oxucunun görüşünü açmaq, inamsız sistemlərin batil görüşlərini və çürük quruluşlarını ortaya çıxarmaqdır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

MÜƏLLİF VƏ ONUN ƏSƏRLƏRİ HAQQINDA

Harun Yəhya imzasından istifadə edən müəllif 1956-cı ildə Ankarada anadan olub. Orta məktəbi Ankarada oxuyub. Sonra İstanbulda Memar Sinan Universitetinin gözəl sənətlər fakültəsində və İstanbul Universitetinin fəlsəfə bölümündə təhsil alıb. 80-ci illərdən bu günə qədər imani, elmi və siyasi mövzularda xeyli əsər yazıb. Bununla yanaşı müəllifin təkamülçülərin (darvinistlərin) saxtakarlığını, onların iddialarının heç bir elmi həqiqətə əsaslanmadığını göstərən, habelə darvinizmin qanlı ideologiyalarla şübhəli əlaqələrini üzə çıxaran bir çox mühüm əsərləri var.

Müəllifin bu imzası inkarçı düşüncəyə qarşı mübarizə aparan iki peyğəmbərin xatirəsinə hörmət əlaməti olaraq seçilib: onları yad etmək məqsədilə Harun və Yəhya adlarından istifadə edilib. Rəsulullahın möhürünün müəllif tərəfindən kitabların üz qabığına vurulmasının simvolik mənası isə onların içindəkilərlə bağlıdır. Bu möhür Qurani-Kərimin Allahın sonuncu Kitabı və sonuncu sözü, Peyğəmbərimizin isə peyğəmbərlərin sonuncusu olmasının rəmzidir. Müəllif bütün yazılarında Qurani və Rəsulullahın sünnəsini rəhbər tutur. Bununla da inkarçı düşüncə sistemlərinin bütün əsas iddialarını bir-bir puça çıxarmağı və dinə qarşı yönələn etirazları tamamilə susduracaq sonuncu sözü söyləməyi hədəf seçir. Çox böyük hikmət və kamal sahibi olan Rəsulullahın möhürü bu sonuncu sözü söyləmək niyyətinə bir dua kimi istifadə edilib.

Müəllifin əsərlərindəki əsas məqsəd Qurani bütün dünyada təbliğ etmək, bununla insanları Allahın varlığı, birliyi və axirət kimi əsas iman məsələləri barədə dərinlən düşünməyə sövq etmək, inkarçı sistemlərin çürük əsaslarını və batil tətbiqatlarını hər kəsə göstərməkdir.

Harun Yəhyanın əsərləri Hindistandan ABŞ-a, Böyük Britaniyadan İndoneziyaya, Polşadan Bosniya-Hersoqovinaya, İspaniyadan Braziliyaya, Malayziyadan İtaliyaya, Fransadan Bolqarıstana və MDB ölkələrinə qədər dünyanın əksər ölkələrində maraqla qarşılır və birnəfəsə oxunur. İngilis, fransız, alman, italyan, ispan, portuqal, urdu, ərəb, alban, rus, boşnak, uyuğur, İndoneziya, malay, benqal, bolqar, yapon, Çin, Azərbaycan kimi dillərə tərcümə edilən bu əsərlər geniş oxucu kütləsi tərəfindən maraqla izlənilir.

Dünyanın dörd bir tərəfində böyük rezonans doğuran bu diqqətəlayiq əsərlər insanların çoxunun iman gətirməsinə, əksər adamların da öz imanını kamilləşdirməsinə səbəb olur. Bu kitabları oxuyan və incələyən hər kəs onlardakı hikməti, habelə yığcam, dolğun, asan başa düşülən

səmimi üslubu, həyatı həqiqətlərin elmi-məntiqi izahını dərhal görür. Bu əsərlər hər bir kəsə tez bir zamanda təsir etmək, tam nəticə vermək, etirazlara yer qoymamaq və dəlillərin elmiliyi kimi xüsusiyyətlərə malikdir. Bu əsərləri oxuyan və onların üzərində ciddi düşünən adamların materialist fəlsəfəni, ateizmi, başqa batıl fikir və fəlsəfələri müdafiə etməsi daha əsla mümkün deyil. Bəziləri müdafiə etsələr belə bunu yalnız inadkarlıq üzündən edəcəklər, çünki onların fikirlərinin əsasları çürükdür.

Dövrümüzdəki bütün inkarçı cərəyanlar Harun Yəhyanın külliyyatında elmi düşüncə nöqteyi-nəzərindən məğlub ediləblər. Şübhə yoxdur ki, bu xüsusiyyətlər Quranın hikmətindən və onun ifadə etdiyi fikirlərin gözəlliklərindən qaynaqlanırlar.

Müəllifin özü isə bu əsərlərinə görə loyqalanmır, əksinə, Allahın hidayətinə vasitəçi olmağa niyyət edir. Bundan başqa bu əsərlər nəşr edilərkən heç bir maddi qazanc güdülür.

Bu həqiqətlər nəzərə alınmalıdır. O zaman məlum olar ki, insanları onlara görmədiyini görməkdə kömək edən, onların hidayətə gəlməsinə səbəb olan belə əsərlərin oxunmasına həvəsləndirməyin özü də çox mühüm xidmətdir. Bu dəyərli əsərləri tanımaq əvəzinə insanların zehni qarırdıran, fikirlərinin qarışmasına səbəb olan, şübhə və tərəddüdləri aradan qaldırmağa, imanı xilas etməyə bir təsiri olmadığı təcrübədən keçirilən kitabları yaymaq yalnız və yalnız əmək və vaxt itkisi demək olacaq. İmanı xilas etməkdən daha çox müəllifin ədəbi gücünü göstərməyə yönəlmiş kitablarda bu təsirin olmayacağı aydındır. Bu mövzu ilə bağlı şübhəsi olanlar varsa, onlar Harun Yəhyanın əsərlərinin yeganə məqsədinin dinsizliyi aradan qaldırmaqdan və Quran əxlaqını yaymaqdan ibarət olduğunu, bu xidmətdəki təsir gücünün, müvəffəqiyyət və səmimiyyətin aydın görüldüyünü oxucuların ümumi qənaətindən anlamaq bilər. Bunu qəti şəkildə yəqinləşdirmək və anlamaq lazımdır ki, dünyadakı zülm və iğtişaşların, müsəlmanların çəkdiyi əziyyətlərin əsas səbəbi dinsizliyin ideya hakimiyyətidir.

Bunlardan qurtulmağın yolu isə dinsizliyin ideya cəhətdən məğlub edilməsi, imani həqiqətlərin ortaya çıxarılması və Quran əxlaqının insanların dərk edib mənimsəyə biləcəyi şəkildə çatdırılmasıdır. Dünyanı hər gün daha çox zülmə, iğtişaş və fəsadlara məruz qoymaq istəyənlərin niyyətini nəzərə alsaq bəlli olar ki, bu xidmətin mümkün qədər sürətli və təsirli şəkildə yerinə yetirilməsi çox vacibdir. Əks təqdirdə çox gec ola bilər. Bu əhəmiyyətli xidmətdə çox böyük bir vəzifəni öz üzərinə götürmüş Harun Yəhyanın külliyyatı Allahın icazəsi ilə XXI əsrdə insanları Quranda bildirilən əmin-amanlığa və barışa, doğruluq və ədalətə, gözəllik və xoşbəxtliyə aparmaqda bir vasitə olacaq.

OXUCUYA

Bu kitabda və digər çalışmamızda təkamül nəzəriyyəsinin özünü doğrultmamasına və puç olmasına aid fikirlərə geniş yer ayırmağımızın əsas səbəbi adıçəkilən nəzəriyyənin əslində din əleyhinə düşüncə və təlimlərdən ibarət olmasıdır. Yaradılışı və bilavasitə Allahın varlığını inkar edən darvinizm 140 ildir ki, bir çox insanların öz imanını itirməsinə və ya şübhəyə düşməsinə səbəb olur. Buna görə də bu nəzəriyyənin aldadıcı olduğunu sübuta yetirmək və diqqətə çatdırmaq çox mühüm imani vəzifədir. Bunu insanlara çatdırmaq isə daha vacibdir.

Bəzi oxucularımızın bəlkə də təkə bir kitabımızı oxumağa fürsəti olacaq. Buna görə də hər bir kitabımızda bu mövzuya qısa da olsa yer ayırmağı məqsəduyğun bilirik.

Nəzərə çatdırılması lazım olan digər bir məsələ də bu kitabların içindəkilərlə əlaqədardır. Yazıcının bütün kitablarında imani mövzular Quran ayələri işığında izah olunur, insanlar Allahın ayələrini öyrənməyə və onlara uyğun yaşamağa dəvət edirlər. Allahın ayələri ilə bağlı bütün məsələlər isə oxucunun şüurunda heç bir şübhə və ya sual yaratmayacaq şəkildə açıqlanır.

Bu izahatda istifadə edilən səmimi, sadə və axıcı üslub kitabların 7 yaşdan 70 yaşa qədər hər kəs tərəfindən rahat başa düşülməsini təmin edir. Belə təsirli və dəlil-sübutlu izahat sayəsində kitablar birnəfəsə oxunur. Hətta dini rədd etmək fikrində qəti olanlar da bu kitablarda göstərilən həqiqətlərdən təsirlənir və deyilənlərin doğruluğunu inkar edə bilmir. Bu kitabı və müəllifin digər əsərlərini həm təklikdə, həm də qarşılıqlı söhbət, polemika şəraitində rahat oxumaq mümkündür. Bu kitablardan istifadə etmək istəyən bir qrup oxucunun onları birlikdə oxuması mövzu ilə bağlı fikir və təcrübəsini də bir-biri ilə bölüşməsi səbəbindən yararlı olacaq.

Bununla belə sadəcə olaraq Allah rızası üçün yazılan bu kitabların tanınmasına və oxunmasına kömək etmək də böyük xidmətdir. Çünki müəllifin bütün kitablarında oxucuya müsbət təsir bağışlayan məsələləri sübut etmək üsulu çox güclüdür. Həmçinin dini izah etmək istəyənlərin əlindəki ən təsirli üsullardan biri də bu kitabları hamının oxumasını təşviq etmək, buna çalışmaqdır.

Müəllifin digər əsərlərinin üz qabığının şəkillərinin kitabların son hissəsinə əlavə edilməsinin də mühüm səbəbləri var. Kitabı əlinə alan hər bir adam yuxarıda qeyd etdiyimiz xüsusiyyətləri özündə toplayan və oxumaqdan xoşlandığını ümid etdiyimiz bu kitabla eyni xüsusiyyətlərə malik olan çoxlu əsərlərin olduğunu görəcəkdir. Eyni zamanda həm dini, həm də siyasi mövzularda istifadə edəcəyi mənbələrin mövcudluğuna şahid olacaq.

Başqa kitablarda rast gəldiyimiz şəxsi fikirlərə, müəllif qənaətlərinə, şübhəli mənbələrə əsaslanan izahlara, müqəddəslərə qarşı lazım olan ədəb və hörmətə diqqət yetirməyən üslublara, ümitsizliyə aparan şübhəli yazılara və digər çatışmazlıqlara bu əsərlərdə rast gələ bilməzsiniz.

Harun Yəhya

**QURANDA TƏBLİĞ
VƏ
MÜBAHİSƏ**

**“O kəslər ki sözü dinləyib onun ən gözəlinə uyarlar. Onlar Allahın doğru yola yönəltdiyi kimsələrdir. Ağıl sahibləri də elə onlardır!”
 (“Zumər” surəsi, 18).**

**Çevirən:
Aysel Acalova**

**Bu tərcüməmizdə istifadə edilən ayələr
Vasim Məmmədəliyevin və Ziya Bünyadovun
birlikdə hazırladığı Quranın Azərbaycan
dilindəki tərcüməsindən götürülmüşdür**

**Bütün irad və təkliflərinizi
elshadmiri@yahoo.com
mailinə yaza bilərsiniz**

**Müəllif Harun Yəhya
Çevirən Aysel Acalova
Redaktə Famil Cəfərli
Hazırlayan Elşad Miri
Korrektə Günel Paşaqızı**

İÇİNDƏKİLƏR

Giriş	8
Quranda təbliğ	10
Allahın tanındılması	16
Axirətin xatırladılması	20
Tövhid və şirkin anladılması	23
Dinin anladılması	27
Təbliğat apararkən istifadə ediləcək üsullar	38
Müxtəlif təbliğat üsulları	61
Təbliğat aparın möminə lazım olan keyfiyyətlər	64
Qövmnlərin onlara qarşı təbliğat aparın elçilərə göstərdiyi müqavimət	68
Allahın möminləri azğın kafirlərdən xilas etməsi	85
Rəsulların Allaha olan güclü imanları	89
Quranda mübahisə	100
İlk mübahisə	102
İnkarcıların möminlərlə mübahisələri	108
İnkarcıların öz aralarında mübahisələri	117
Yəhudilərlə xristianların mübahisələri	119
Möminlər arasında mübahisə salmağa çalışanlar	121
Mübahisə edənlərə Qurandan cavablar	125
Cəhənnəm əhlinin aralarındakı mübahisələr	140
Quranda söhbət	143
Darvinizmin süqutu	146

GİRİŞ

Allah Quranda iman gətirənlərin başlıca ibadətlərindən birinin təbliğ, yəni Quranda bildirilən həqiqətləri insanlara çatdırmaq və onları iman gətirməyə dəvət etmək olduğunu bildirir. Belə ki, bu ibadət həyatın hər sahəsini əhatə edir. Mömin yaşadığı müddət ərzində sözləri və hərəkətləri ilə Allahın dinini digər insanlar arasında yaymaqla və İslamı təmsil etməklə vəzifələndirilmişdir.

Möminlərin öz aralarındakı danışmaları da əslində qarşılıqlı bir təbliğdir. Onlar da bir-birini Quranda bildirilən hökmlərə tabe olmağa, Quranda tərif edilən əxlaqı göstərməyə dəvət edir. Bir sözlə, möminin başlıca işi və əsas metodu təbliğdir.

Buna baxmayaraq Qurana görə, inkarçılara aid olan “xarakteristik” üslub isə mübahisədir. Ona **“Adəmə səcdə et”** (“İsra” surəsi, 61) əmrini verdikdə Allahla - Allahı tənzih edirik - mübahisə edən şeytandan başlayaraq bütün inkarçılara xas olan mübahisə xudbinliyin nəticəsidir ki, bu da təbliğin əksinə olaraq insana heç bir şey qazandırmaz.

Ümumiyyətlə, mömin hər zaman təbliğ tərzini qorumalı və inkarçılara aid bir üsul olan mübahisəyə əsla meyllənməməlidir. Allah bir ayəsində möminin mübahisədən uzaq duran və hər zaman təbliği hədəf seçən bir davranışını belə bir hökmə bağlayır:

“Əgər onlar sənə ilə mübahisə edərlərsə, belə de: “Mən özümü ardınca gələnlərlə birlikdə Allaha təslim etmişəm”. Kitab verilmiş şəxslərə və savadsızlara de ki: “Siz də təslim oldunuzmu?” Əgər təslim olarlarsa, doğru yola yönəlmiş olarlar, yox, əgər üz döndərərlərsə,

sənin vəzifən ancaq təbliğ etməkdir. Şübhəsiz, Allah Özü bəndələrini görəndir!” (“Ali-İmran” surəsi, 20).

Bu kitab təbliğin və mübahisənin xırdalıqlarını açıqlamaq üçün yazılıb. Təbliğin hansı məntiq və üsullarla aparılacağı bu kitabda təfəsilatı ilə incələnmiş, bununla yanaşı mübahisəni yaradan şeytani xarakter də Quran ayələri ilə təhlil edilmişdir.

Məqsəd hər şeydə olduğu kimi danışmaq üsullarında da Allahın bəyəndiyi yolu seçmək və Onun məsləhət görmədiyini çirkin yoldan çəkinməkdir.

QURANDA TƏBLİĞ

*“De: “Haqq gəldi, batil yox oldu.
Çünki batil yoxluğa məhkumdur!””
 (“İsra” surəsi, 81).*

Təbliğat aparan möminin özünü tanıtməsi

“Şübhəsiz ki, mən sizin üçün etibar olunası, bel bağlanası bir peyğəmbərəm!” (“Şuəra” surəsi, 107).

Cahil cəmiyyətlərdə insanlar bir-biri ilə yalnız mənfəət xatirinə münasibət qurur. Bir insanın digərinə qayğı göstərməsinin arxasında mütləq mənfəət güdülməsi dayanır. Təbii ki, bu vəziyyət cahil cəmiyyətin bir çox üzvü tərəfindən də dərk edilir. Bunun nəticəsi olaraq da bu insanlar onlara göstərilən münasibətin müqabilində “görəsən necə bir mənfəət gözləyir” şəklində fikirləşirlər. Əgər bir kimsə yeni bir “dünyagörüşü” yaratmağa çalışsa, bu refleks yenə dəyişməz. Həmişə “mənə bunu başa salmaqda nə marağı var” sualı ağıllarının bir küncündə durur.

Ancaq möminin təbliğdə, yəni Allahın dinini yaymaqda yeganə məqsədi Allahın ona fərz qıldığı bir ibadəti yerinə yetirməkdir. Bu hərəkəti ilə sadəcə Allahı razı salmağı, Onun mərhəmət və sevgisinə nail olmağı hədəf seçmişdir. Bu səbəbdən də danışdığı insandan heç bir mənfəət güdməz. Əlaqə qurduğu insan dini qəbul etdiyi zaman ondan özü üçün heç bir şey istəməyəcək. Çünki anlatdıqları öz şəxsi fikirləri deyil, kainatı yoxdan var edən Allahın dinidir.

Ancaq cahil insanlar bu vəziyyətdən xəbərsizdir. Qarşılaşdıqları insanın bir mömin olduğunun çox vaxt fərqləndə belə olmurlar. Fərqləndə olsalar belə, möminin mənfəət güdməmək

kimi bir xüsusiyyətinin olduğunu bilə bilməzlər. Bu səbəbdən bir mömin təbliğ məqsədi ilə onlara yaxınlaşsa, Allahın dinini anlatmaq istəsə, böyük ehtimalla “bu insanın bunları deməkdə məqsədi nədir, məndən nəsə umur” kimi düşüncələrə qapılacaqlar.

Buna görə də buyrulur ki, qarşı tərəfi bu düşüncələrdən çəkəndirmək təbliğdəki ən başlıca məsələlərdən biridir. Ünsiyyət qurulan tərəfə heç bir mənfiyyət əlaqəsinin olmadığı, təbliğdəki yeganə məqsədin Allahın rızası olduğu başa salınmalıdır.

Rəsullar da təbliğlərində bu üsuldən istifadə etmişdi. Quranda peyğəmbərlərin qövmlərinə xitablarına baxdıqda onların öz qövmlərinə əvvəlcə etibarlı olduqlarını vurğuladığı görünür. Məsələn, Ad tayfasına göndərilən Hz.Hud belə demişdir:

“...Ey camaatım! Allaha ibadət edin. Sizin Ondan başqa heç bir tanrınız yoxdur. Siz isə Allaha şərik qoşmaq la yalnız iftiraçısınız! Ey camaatım! Mən buna görə sizdən heç bir mükafat istəmirəm. Mənim mükafatımı vermək yalnız məni yaradana aiddir. Məgər dərk etmirsiniz?” (“Hud” surəsi, 50-51).

Hız.Nuh isə ona **“...Biz sizi yalançı hesab edirik...”** (“Hud” surəsi, 27) deyən qövmünə qarşı belə söyləmişdi:

“Dedi: “Ey camaatım! Bir deyin görək. Əgər mən Rəbbimdən açıq-aydın bir dəlilə istinad etsəm, Rəbbim mənə Özündən bir mərhəmət bəxş etsə və o sizə gizli qalsa; istəmədiyiniz halda, biz sizi ona məcburmu edə bilərik?! Ey camaatım! Mən peyğəmbərliyi təbliğ etməyə görə sizdən bir mal, mükafat istəmirəm. Mənim mükafatımı vermək ancaq Allaha aiddir...” (“Hud” surəsi, 28-29).

Təbliğ tətbiq edilən insanın narahatçılığına sözügedən mənfəət şübhəsi ilə yanaşı digər müxtəlif amillər də səbəb ola bilər. Cahil cəmiyyətdə “zərərli” və “təhlükəli” insanlarla qarşılaşmağa, onlardan uzaq olmağa və onlarla təmkinli davranmağa adət edilmişdir. Buna görə də o bu refleksin bir nəticəsi olaraq bəlkə möminlərdən də çəkinə bilər. Ona zərər verəcək insanlarla qarşılaşdığı kimi yersiz və mənasız şeylər düşünə bilər. Xüsusilə də möminlərin inkarçıların qabaqcıllarına qarşı irəli sürdükləri fikri mübarizədən narahat olub müdafiə psixologiyasına qapıla bilər.

Bu vəziyyətdə də qarşı tərəfə etibarlılığın vurğulanması və sahib olduğu ehtimali ya da görünən qorxuların bir-bir dəf edilməsi lazım gəlir. Əgər qarşı tərəf möminlərin inkarçıların qabaqcıllarına qarşı irəli sürdüyü fikri mübarizədən narahat olmuşsa, əvvəlcə edilənlərin Quran ayələrinə söykənən məntiqi geniş şəkildə açıqlanmalıdır. Möminlərin yalnız Allahın dininə düşmənçilik edən, Quran ayələrinə qarşı mübarizə aparan və yer üzündə fitnə-fəsad salan insanlara qarşı bir mübarizə apardıqları və bütün insanlara ədalət, xoşniyyətlik və hörmət çərçivəsində dost kimi yaxınlaşdıqları anladılmalıdır.

Təbliğ edilən insan inkarçıların iman gətirənlər əleyhinə uydurduğu çirkin böhtanlardan da təsirlənə bilər. Əgər bundan yaranan bir narahatçılıq müşahidə edilərsə, bu böhtanların mahiyyəti ona izah edilməli və onların həqiqətlə heç bir əlaqəsinin olmadığı, bu böhtanların bir uydurma olduğu açıqlanmalıdır. Tarix boyu Quranda bütün elçilərə və saleh möminlərə atılan böhtanlarla bağlı ayələr dəlil kimi göstərilərək bunların bir “mömin əlaməti” olduğu tərif edilməlidir.

Ancaq unutmmaq lazım deyil ki, sözlə ediləcək bütün bu açıqlamaları daha təsirli edəcək əsl faktor möminin “görünüşüdür”. Etibar qazanmaq hər şeydən əvvəl hərəkətlərlə, ba-

xışlarla, mimikalarla, daha doğrusu, bütün bu xarici təsirləri ortaya çıxaran ruh görünüşü ilə mümkündür. Mömin qarşı tərəfə Allahın dinini üstün tutması, ixlası, səmimiyyəti və güclü imanı ilə təsir göstərə bilər. Qəti və ya müəyyən bir məqsədə, əsla sarsılmayacaq bir səbat və əzmə sahib olduğu müddət ərzində qarşı tərəfin təkidli şübhələri yaxud da cahil sistemin atdığı böyük iftiralar ona heç bir mənfi təsir göstərməz. Belə olduqda isə etibarlılıq onun xarakterinin sağlam bir hissəsi halına gələr və bütün hərəkətlərində özünü göstərir.

Bu vəziyyət Allahın dinini anlatmaqla vəzifələndirdiyi elçilərində çox açıq şəkildə görünür. Məsələn, Hz.Yusif “üz qızardıcı” bir hərəkətlə, yəni zina böhtanı ilə günahlandırılaraq boş yerə zindana atılsa da Allaha olan təslimiyyətindən və ümumiyyətlə ciddiyyət və alicənablığından heç bir şey itirməmişdi. Onun bu vəsfi də zindandakı digər məhkumlar tərəfindən sezilmişdi. Quranda göstərilənlərə görə, zindanda olduğu zaman ona iki nəfər yaxınlaşmış, gördükləri yuxunu söyləmiş və bunların yozumunu soruşmuşdu. Zina kimi bir ittihamla məhkum olunmuş Hz.Yusifdə belə bir “hikmət” olduğunu hiss etmələrinin yeganə səbəbi isə Hz.Yusifin görkəmindəki və hərəkətlərindəki etibarlılıqdır. Yuxularının yozumunu soruşarkən belə deyərlər: **“...Gəl bu yuxunu bizə yoz. Biz həqiqətən sənin yaxşı adamlardan olduğunu görürük”** (“Yusif” surəsi, 36).

Möminin belə vüqarlı və etibarlı bir xarakterə malik olmasındakı başlıca amillərdən biri təbliği sadəcə bir ibadət kimi qəbul etməsi və qarşı tərəfi inandırmaq kimi məcburiyyətin olmadığını bilməsidir. Çünki bir insanın iman gətirib-gətirməməsi **“Allah kimi düz yola yönəltmək istəsə, onun köksünü İslam üçün açıb genişləndirər, kimi azdırmaq istəsə, onun ürəyini daraldıb sıxıntıya salar...”** (“Ənam” surəsi,

125) ayəsinin sirri ilə ancaq Allahın diləməsi əsasında olur. Və “...**doğrudan da, insanların çoxu fasiqlərdir**” (“Maidə” surəsi, 49) hökmünə görə də insanların bir qisminin iman gətirməməsi çox təbiidir. Bu halda təbliği təbiiq etmək istədiyi bir insanın iman gətirməməsi möminə qətiyyəən təsir etməməlidir. Mömin sadəcə öz borcunu yerinə yetirib dini təbliğ etməklə və insanları iman gətirməyə dəvət etməklə vəzifələndirilib. Bir insana hidayət vermək isə ancaq Allaha məxsusdur. Bu sirri bilən mömin qarşı tərəfi yola gətirmək üçün heç vaxt lazımsız təkid etməz. Bunlarla yanaşı, təbliğin insan üçün önəmli olduğunu xatırlatmaq da çox mühümdür. Təbliğə məruz qalan bəzi insanlar cahillikləri üzündən təbliğə müsbət cavab verib dinə tabe olacaqları halda böyük bir “lütf” qazanacaqlarını zənn edirlər. Möminlərin onlarla maraqlanmasını da sahib olduğunu düşündüyü “yüksək” xüsusiyyətləri ilə əlaqələndirir və iman gətirdiyi zaman ona təbliğ edənlərə çox böyük bir “yaxşılıq” etmiş olacağını düşünürlər. Bu ilkin məntiq haqqında bəhs edilən insanın cəhalətinin və ağılsızlığının bir nəticəsidir. Quranda da bu mövzuya diqqət çəkilir:

“Onlar İslamı qəbul etdiklərinə görə sənə minnət qoyurlar. De: “Müsəlman olduğunuzla mənə minnət qoymayın! Xeyr, əgər doğru deyirsinizsə, bilin ki sizi imana müvəffəq etməklə əslində Allah sizin boynunuza minnət qoymuş olur!”” (“Hucurat” surəsi, 17).

Bir insanın iman gətirməsinin sadəcə özünə xeyri olar. Və insan başlıca olaraq bilməlidir ki, iman gətirməyə yalnız özünün ehtiyacı var. Allahın heç bir şeyə ehtiyacı yoxdur və kimsə iman gətirməsinə ehtiyacı olmayandır. Amma hər kəs imana və Allahın rızasını qazanmağa möhtacdır. Sözü gedən şəxsə bu həqiqət açıqlanmalı və müsəlman olmaqla dinə bö-

yük bir qazanc gətirəcəyini düşünüb özünü çox “qiymətli” bir insan kimi görməsinin nə qədər yanlış və ağılsız bir fikir olduğu başa salınmalıdır. Bilməlidir ki, özü ilə fəxr etmək çox böyük bir xətdir. Çünki içində yaşadığı cahil həyatı üzündən “atəş dərəsi”nin kənarındadır. Onu ordan çıxarıb əbədi bir qurtuluşa aparacaq olan yeganə çıxış yolu isə İslamdır. Bu səbəblə də ona edilən bu dəvət həqiqətdə çox böyük bir nemət, çox böyük bir lütfüdür.

Möminlərin onlarla maraqlanması onlar üçün şərəfdir. Bu, ona bildirilməli, İslamla tanışlığın Allahın ona bəxş etdiyi bir lütf olduğu anladılmalıdır. Möminlərin onlarla boşuna maraqlanmadıqlarını, Allahın dinini təbliğ edən və onları bir tərəfdən əbədi qurtuluşa çağırarkən digər tərəfdən də əbədi cəhənnəm əzabı ilə xəbərdar edən biri olduqlarını bilməlidir.

Cahil cəmiyyətin yuxarıda saydığımız duyğu və reflekslərindən yaranan əngəllər götürülüb möminə hörmət və etibar göstərilərsə, artıq “əsl məsələ”yə, yəni Allahın Quranda bildirdiyi həqiqətləri anlatmağa keçə bilərik. Çünki bütün bu hazırlıqlar nəticə olaraq dini daha gözəl şəkildə anlamaq üçündür.

ALLAHIN TANIDILMASI

“Səməd qövmünə də qardaşları Salehi peyğəmbər göndərdik. O dedi: “Ey camaatım! Allaha ibadət edin. Sizin Ondan başqa heç bir tanrınız yoxdur. O sizi yerdən yaradıb orada sakin etdi. Bağışlanmanızı diləyin, sonra da Ona tövbə edin. Həqiqətən, Rəbbim yaxındır, duaları qəbul edəndir!”” (“Hud” surəsi, 61).

Cahil cəmiyyətdəki Allaha inamın Qurandakı əsli ilə heç bir uyğunluğu yoxdur. O cəmiyyət öz prinsiplərinə uyğun şəkildə doğru olmayan, nağıla bənzər və “mifoloji” bir Allah inancı yaratmışdır. Cahillər Allahın kainatı və insanları bir dəfə yaratdıqdan sonra onları özbaşına qoyduğunu, kosmosun bir küncündə “oturduğunu” - Allahı tənzih edərək - düşünürlər. Beyinlərində qurduqları Allah təsviri - Allah göstərməsin - göydə bir yerdə, bəlkə də bir ulduzun arxasında oturan və uzaqdan insanları seyr edən yaşlı bir insan kimidir. Qurduqları və yanlış və əsassız inanc Allahı unutmalarına və Onu öz kiçik ağılları ilə “dəyərsiz” bir varlıq kimi görmələrinə səbəb olmuşdur.

Şüeyb peyğəmbər də qövmünün bu yanlış inancına diqqət çəkərək **“...Ey qövmüm! Məgər mənim əsirətim sizə Allahdan da əzizdir ki, Onu unudub saymırsınız?...”** deyir və Allahın həqiqi xüsusiyyətini belə açıqlayır: **“...Həqiqətən Rəbbim nə etdiklərinizi biləndir!”** (“Hud” surəsi, 92).

Allah bu insanların dilində “Allah göstərməsin”, “İnşallah”, “Allah verməsin” kimi sözlərlə arabir zikr edilən, amma haqqında heç vaxt düşünülməyən abstrakt bir anlayış kimidir. Allahın varlığını və gücünü sözdə qəbul etsələr də həqiqətdə buna səmimi şəkildə inanmırlar. Bu hal özünü Allah üçün bir fədakarlıq lazım gəldikdə bürüzə verir. Dara düşən-

də yaxud da hər hansı mənəfəət itkisinə məruz qalacaqlarını anladıqları vaxt dərhal inkarçılarla birləşib öz səmimiyyətsizliklərini göstərirlər. Cahil cəmiyyətin böyük bir qismi isə açıq şəkildə Allahın varlığını inkar edib Quran ayələrinə qarşı mübarizə aparır. Bəziləri materialist fəlsəfə yaxud da təkamül nəzəriyyəsi kimi əsaslar taparaq bu inkarlarını buna bağlayırlar. Özlərini “müasir, aydın, çağdaş, elmi, intellektual” və s. bu kimi insanlara təsir edə biləcək adlarla tanıdan və Allahı inkar etməklə “şəxsiyyət” qazandıqlarını zənn edən bu zavallılar həqiqətdə Allahın varlığını görüb qavramayacaq qədər düşüncəsizdir.

Cahil cəmiyyət içindəki bu iki ayrı qrup arasında aparılacaq təbliğ əslində eynidir. Allahın varlığının dəlilləri onların hər ikisinə açıqlanacaq və batil inanclarla hörülmüş düşüncələrinin həqiqətləri görməsi üçün səy göstəriləcək. Ancaq inkarlarını ideologiyaya bağlayanlar üçün əvvəlcə bu ideologiyalarının köklərinin çürüdülməsi lazımdır. Məsələn, gözübağlı və cahil bir şəkildə inandıqları təkamül nəzəriyyəsi onun daxilindəki ziddiyyətlər və açılmaz düynələr ortaya qoyularaq dağıla bilər. İnsan inandığı bu sistemin əslində səfil bir yalan olduğunu görməlidir.

Bu mərhələdən sonra görülmək iş hər iki qrup üçün eynidir. Cahil sistemin batil fikirləri ilə düşünmə qabiliyyətlərini itirmiş, mühakimələri məhv olmuş, ağılları təzyiq altında boğulmuş bu insanlar bəlkə də həyatlarında ilk dəfə Quranda buyrulduğu kimi düşünməyə dəvət ediləcəkdilər. İllər boyu yedikləri meyvənin, içdikləri suyun, udduqları havanın necə yarandığını düşünməyə başlayacaqlar. Sahib olduqları bədənin, gözlərin, qulaqların, ürəklərin necə və kim tərəfindən yaradıldığını fikirləşməyə sövq ediləcəklər. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Quranda insana düşünmək üçün yol göstəri-

lır və nəyi düşünməyin vacib olması tez-tez vurğulanır. Məsələn, “Vaqiə” surəsində insana belə səslənilir:

“Bəs bətnlərə axıtdığınız nütfəyə nə deyirsiniz? Ondan insan yaradan sizsiniz, yoxsa Biz?! Sizin aranızda ölmü əvvəlcədən Biz müəyyən etdik. Və Biz əsla aciz deyilik; sizi yox edib yerinizə sizin kimiləri gətirməkdən və sizi özünüz də bilmədiyiniz başqa bir şəkildə yaratmaqdan! And olsun ki, siz ilk yaradılış (dünyaya necə gəldiyinizi) bilirsiniz. Elə isə heç düşünmürsünüz?! Bəs əkdiyinizə nə deyirsiniz? Onu bitirən sizsiniz, yoxsa Biz?! Əgər Biz istəsəydik, onu bir saman çöpünə döndərər, siz də mat-məəttəl qalıb: “Biz ziyana uğramış, bəlkə, məhrum olmuş kimsələrik!” - deyərdiniz. Bəs içdiyiniz suya nə deyirsiniz? Onu buluddan endirən sizsiniz, yoxsa Biz?! Əgər istəsəydik, onu acı edərdik. Elə isə niyə şükr etmirsiniz? Bəs yandırdığınız oda nə deyirsiniz? Onun ağacını yaradan sizsiniz, yoxsa Biz? Biz onu ibrət dərsi və səhrada olan müsafirlərin faydalanması üçün yaratdıq. Belə olduqda sən ulu olan Rəbbinin adını müqəddəs tutub zikr et!” (“Vaqiə” surəsi, 58-74).

Təbliğ ediləcək qarşı tərəf ilk əvvəl bu məntiq üzərində düşünməyə başlamalıdır: nizam və ya estetikaya malik heç bir şey təsadüfən yaxud öz-özünə yaranmaz. Əgər bir yerdə bir qayda-qanun, plan və estetikaya malik bir istehsal varsa, bu, mütləq ağıl sahibi varlıq tərəfindən qurulmuş və meydana gətirilmiş deməkdir. Bir kağızın üzərinə çəkilmiş düzgün həndəsi bir şəkil yaxud tək bir düzgün hərf görə insan bunların ağıl sahibi bir insan tərəfindən çəkildiyinə əmindir. Çox böyük bir hesab və tarazlıq üzərində qurulmuş olan kainat da şübhəsiz ki, yüksək ağıl sahibi bir Yaradıcı tərəfindən yara-

dılmışdır. O Yaradıcı hər şeyin sahibi olan Allahdır.

Ümumiyyətlə, gözümüzlə gördüyümüz, qulağımızla eşitdiyimiz ya da hiss etdiyimiz hər şey bizlərə yerlərin və göylərin sahibi olan Yaradıcıyı, yəni Allahı tanıdır. Əslində yaradılışın məqsədləri də budur. Allah üstündə Öz sifətlərini əks etdirmək üçün əşyanı var etmişdir. İnsanın kainatı bürüyən qüsansuzluq, sonsuz gözəlliklər üzərində ətraflı düşünməsi bu açıq həqiqəti duyması üçün kifayətdir. Çünki onu əhatə edən yaradılış həqiqətləri bu möhtəşəm quruluşun bir sahibinin olduğunu açıq şəkildə göstərir.

Təbliğ tətbiq edilən şəxs bu anlayışa sahib olduqdan sonra Quran əxlaqının və dinin anladılması daha da asanlaşacaq. Şəxsə anladılanlar bu idrakdan etibarən bir şey ifadə etməyə başlayacaq, beynindəki qarışıq fikirlər saflaşaraq öz yerini tapacaqdır.

AXİRƏTİN XATIRLADILMASI

“Qorxun o gündən ki, heç kəs heç kəsin karına gələ bilməsin, heç kəsdən şafaət qəbul olunmasın, heç kəsdən fidyə alınmasın və onlara heç bir kömək göstərilə bilməsin!” (“Bəqərə” surəsi, 48).

Cahil cəmiyyətdəki insanların başlıca iman məsələlərindən biri axirətin varlığına kifayət qədər inanmamasıdır. Axirəti varlığı şübhəli bir “təmənna” kimi görürlər. Sanki həqiqətdə belə bir şey yoxdur, insanlar bunu ölüm mövzusunda özlərinə təsəlli vermək üçün “uydurmuşlar”. Həmçinin inkarçı sistemin ideoloqları bu ideyanı tez-tez irəli sürürlər.

Cahil toplumun axirətə olan imandakı zəifliyinin ən böyük göstəricisi ölüm haqqında danışıldıqda yaxud da bir yaxınları öldükdə göstərdiyi rəftardır. İnkarçı şəxslər ölüm haqqında danışmağı heç sevməz, bu mövzudan söz düşəndə onu tez bitirmək və ya başqa bir mövzuya keçmək istəyərlər. Axirətə tam inanan bir insan, yəni mömin isə ölüm qarşısında üzülməz. “Həyatı Allah vermişdir və yenə O geri alır. Bunun üçün üzülməyə də dəyməz: ölən insan yoxluğa deyil, əbədi yurduna gedir” – deyərlər.

Ancaq axirətə olan imandakı zəiflik cahilin axırına çıxır. Bir yaxınları öldükdə bir-birinə “üzülmə, yaxşı insan idi, inşallah cənnətə gedər” kimi Quran məntiqinə uyğun sözlər deyirlər, amma heç birinin qəlbi həqiqətdə axirətə iman etmədiyi üçün bu sözləri ürəkdən söyləmirlər. Ürəklərində dünyanın gerçək olduğuna, axirətin isə buludların arxasındakı mifoloji əfsanədən başqa bir şey olmadığına dair ibtidai və yanlış inanc var. Qurandakı ifadə ilə desək, **“Onlar dünya həyatının zahirini bilirlər, axirətdən isə xəbərsizdirlər”** (“Rum” surəsi, 7).

Halbuki axirət həqiqətin özüdür, aldadıcı və şübhə oyada-
caq bir şey varsa, o da dünya həyatıdır. Cəhənnəm əhlindən
“**..Yer üzündə neçə il qaldınız?” deyə soruşulduqda onlar**
“**bir gün yaxud bir gündən də az!**” deyə cavab verəcəklər.
Bunun müqabilində Allah buyuracaq: “**Əgər bilirsinizsə, siz**
“**(orada) çox az qaldınız! Yoxsa sizi əbəs yerə yaratdığımızı**
“**və hüzurumuza qaytarılmayacağınızı güman edirdiniz?**”
 (“Muminun” surəsi, 112-115).

Allah insanın nəfsinə verdiyi bütün istəkləri nemətləri ilə
qarşılıyır. Məsələn, insan yemək və içmək istəyir. Allah ye-
məklər və içkilər yaratmışdır. İnsan qarşılıqlı sevgi, hörmət
və ünsiyyətdən çox böyük zövq alır. Allah insanları, qadını
və kişini yaratmışdır. İnsan gözəllik, estetika istəyir. Allah
bütün kainatı və dünyanı əbədi gözəlliklərlə bəzəmişdir.
Qeyd etmək lazımdır ki, Allahın insana bir istək verməkdə
məqsədi də ona o neməti göstərmək istəməsidir. Bir İslam
dahisi bunu “vermək istəməsə, istəmək verməzdi” sözü ilə
ifadə edir.

Bütün bunlarla yanaşı insan sonsuza qədər yaşamaq istə-
yir. Amma inkarçıların məntiqinə görə, bu istək ölüm səbə-
bindən təmin edilməz. Halbuki bu, onlara aid batil və xətalı
bir düşüncədir. Həqiqətdə Allah axirəti və insanı əbədi bir
həyat sürəcək şəkildə yaratmaqla insanın bu istəyini də ca-
vabsız qoymamışdır. Ölüm sadəcə bir keçid qapısıdır. İnsanın
müvəqqəti və aldadıcı bir yurd olan dünyadan çıxıb axirətə
tərəf gedən səfərində ilk mərhələdir. Əsl olan ruhdur, bədən
deyil. Ölümlə birlikdə ruh canlı qalır, ancaq görünüş dəyişir.

İnsanların etdikləri əməllərinə görə cəza və mükafat alma-
sı da axirətdə olur. Dünya həyatında bir mömin üzülüb çətin
şəraitlə üzləşərkən inkarçılar çox böyük bir zənginlik, rahat-
lıq içində həyatlarını sürə bilirlər. Bu, dünya həyatındakı bir

imtahandır. Ancaq Allahın sonsuz ədaləti möminin mükafatlandırılmasını, inkarçıların isə əzaba düçar edilməsini buyurur. Bu isə böyük bir məhkəmədə, məhşər günü ediləcək hesabla qərara bağlanacaq və mömin üçün cənnət, kafir üçün isə cəhənnəm əbədi məkan olacaqdır.

Təbliğ tətbiq edilən insanın bu həqiqəti qavramasının böyük əhəmiyyəti var. Çünki axirət Allahın varlığı ilə birlikdə imanın iki təməl mövzusunda biridir. Təbliğ edilən insana Quran ayələrinə əsaslanan açıq və təsirləndirici bir Quran təsviri edilməli, məhşər günü hesab, cənnət və cəhənnəm təfəsilatı ilə açıqlanmalıdır. Etdiyi hər bir əməlin Allah tərəfindən görülüb bilindiğini, məsul mələklər tərəfindən yazıldığını bilməli, axirətdə dünyada gördüyü hər işə, hətta ağıldan keçirdiyi hər düşüncəyə görə cavabdeh olacağından agah olmalıdır.

TÖVHİD VƏ ŞİRKİN ANLADILMASI

“Sizin tanrınız bir olan Allahdır, Ondan başqa tanrı yoxdur. O, rəhmlidir, mərhəmətlidir” (“Bəqərə” surəsi, 163).

“İnsanların içərisində Allahdan qeyrilərini şərik qoşub, onları Allahu sevən kimi sevənlər də vardır. Halbuki iman gətirənlərin Allaha məhəbbəti daha qüvvətlidir. Əgər zülm edənlərin vaxtında görəcəkləri əzabdan xəbərləri olsaydı, onlar bütün qüdrətin Allaha məxsus olduğunu və Allahın əzabının şiddətli olacağını bilərdilər” (“Bəqərə” surəsi, 165).

Əslində insanların mühüm bir qismi Allaha inanır. Ancaq onları əsl iman yolundan azdıran şey özlərinə Allahdan başqa tanrılar seçmələridir. Bu hal Quranda şirk (ortaq qoşmaq) adlanır; şirk qoşanlara isə “müşrik” deyilir. İslamın özü “tövhid”dir, yəni Allahu “vahid”, tək olaraq qəbul etmək və Ondən başqa heç bir varlığa qulluq etməmək.

Maraqlıdır, Allahdan başqasına səcdə edənlərin demək olar ki, hamısı müşrik olduqlarını qəbul etmir. Əksinə, müxtəlif açıqlamalarla ideal bir müsəlman olduqlarını söyləyirlər. Allahu qoyub bütləri özlərinə dost tutanlar üçün **“...Biz onlara yalnız bizi Allaha yaxınlaşdırmaq üçün ibadət edirik...”** (“Zumər” surəsi, 3) deyirlər. Şirk qoşduqlarını bu və ya buna bənzər üsullarla inkar etməyə çalışan müşriklərdən Quranda bu şəkildə söz edilir:

“O gün onların hamısını bir yerə toplayacaq, sonra şərik qoşanlara deyəcəyik: “Tanrı olduqlarını iddia etdiyiniz şərikləriniz haradadır?” Onların: “Rəbbimiz Allaha and olsun ki, biz müşrik deyildik!” - deməkdən başqa heç bir çarələri qalmayacaq. Gör onlar özlərinə

qarşı necə yalan deyirlər. Özlərindən uydurub düzəlt-dikləri bütlər də onlardan qeyb olacaq!” (“Ənam” su-rəsi, 22-24).

Bugünkü cahil cəmiyyəti də tam mənası ilə müşrik bir cəmiyyət olduğu halda bunu qəbul etmir və özlərini ideal bir müsəlman zənn edirlər. Çünki onların düşüncəsinə görə, şirk qoşmaq yalnız taxtadan, daşdan düzəldilmiş bütlərin və ya to-temlərin qarşısında səcdə etməkdən ibarətdir. Allahdan baş-qasına səcdə etməyi yalnız üçölçülü və cansız bir surət qar-sısında yerə qapanmaq zənn edirlər.

Ancaq səcdə bir varlığa qulluq etməyin yalnız simvolik ifadəsidir. Və bir insan bir varlığın qarşısında səcdə etməsə də Ona qulluq etmiş ola bilər. Allaha aid olan sifətləri öz zehmində sözügedən varlıqla dəyişməsi “müşrik” olması üçün kifayətdir.

Allah rızası axtarılmışa layiq olan yeganə varlıqdır. Buna baxmayaraq əgər insan Allahdan başqa varlığın rızasını qa-zanmağa çalışarsa, məsələn, özünü insanlara bəyəndirməyə və onları xoşbəxt etməyə çalışarsa, onları özünə tanrı seçmiş olar. Allahdan başqa varlıqlardan kömək istəsə, mədət umsa, onlara səcdə etmiş olur. Həyatını Allahın qanunlarına görə deyil, digər varlıqların qanunlarına uyğun istiqamətləndirmə-yə qərar verərsə, o varlıqları “Rəbb” qəbul etmiş olur.

Bunun müqabilində “müvəhhid” (tək sayılan, şirk qoşma-yan) mömin xarakteri Allahdan başqa bir Rəbb, maarifləndi-rici, dost, sahib və tanrı tanımır. Quranın ilk surəsi olan “Fa-tihə” surəsindəki **“Yalnız Sənə ibadət edirik və yalnız Sən-dən kömək diləyirik”** (“Fatihə” surəsi, 4) ayəsi bu saf ima-nın ifadəsidir.

Onsuz da insan fitrət (yaradılış) baxımından tövhidə inan-mağa və tövhidə görə yaşamağa meyllidir. **“Mən cinləri və**

insanları yalnız Mənə ibadət etsinlər deyə yaratdım” (“Zariyat” surəsi, 56) hökmü insanın sadəcə olaraq Allaha ibadət etməsi üçün yaradıldığından xəbər verir. Belə halda insanın vəzifəsi yaradılış məqsədinə uyğun olaraq “müvahhid” bir şəkildə Allaha ibadət etməkdir. İnsanın yaradılışına məhz bu uyğun olduğu üçün ən asan yol da budur. Quranda həmçinin belə deyilir:

“Batıldən haqqa tapınaraq üzünü Allahın fitri olaraq insanlara verdiyi dinə tərəf tut. Allahın dinini heç vəchlə dəyişdirmək olmaz. Doğru din budur, lakin insanların əksəriyyəti bilməz” (“Rum” surəsi, 30).

Təbliğ edilən insana anladılması vacib olan ən mühüm mövzu şirk və tövhid mövzudur. Ona içindən çıxdığı cəmiyyətin şirk qoşan olması açıqlanmalı, həqiqi imana qovuşmaq üçünsə özündə köklü bir dəyişiklik etməsinin vacibliyi başa salınmalı, Allahın dinindən üstün tutduğu hər şeydən əl çəkməsinin mühümlüyü bildirilməlidir.

Başə salmaq lazımdır ki, insanın hər hansı başqa bir varlığı deyil, öz istəklərini Allahın əmr və qadağalarından üstün tutması, öz aqlını Qurandan yüksək görməsi də açıq-aşkar bir şirkdir. Quranda belə insanlar **“nəfsini tanrı edənlər”** (“Furqan” surəsi, 43) kimi təsvir edilir və Quran ayələrinə görə vəziyyətləri bu şəkildə açıqlanır:

“Nəfsini özünə tanrı edən və Allahın bilərəkdən yoldan çıxartdığı, qulağını və qəlbini möhürlədiyi, gözünə də pərdə çəkdiyi kimsəni gördünmü? Allahdan başqa kim onu doğru yola sala bilər?! Məgər düşünüb ibrət almırsınız?” (“Casiyə” surəsi, 23).

İnsanı şirkdən qurtarmaq üçün ona verilməsi vacib olan məlumat isə həqiqətdə maddənin əsl mahiyyəti ilə bağlı “köklü məlumat”dır.

Nəticədə insanın şirkdən canını qurtara bilməsi üçün Allahı hər şeydən üstün tutması, Onu hər şeydən çox sevməsi və Onun hökmündən başqa heç bir hökmü qəbul etməməsi lazımdır. Bu isə cahil cəmiyyətdə xarakter və zəhin quruluşunun tamamilə yığılması və onun əvəzində Qurana əsaslanan bir xarakter və zəhin quruluşu yaratmaqla mümkün olar. Təbliğ edilən insandan umulan hərəkət də budur, əks halda din ona açıqlanmış, ancaq buna itaət etməmiş bir insan kimi çox böyük əzab görəcəkdir.

Ancaq daxilində bu “çevrilişi” etməsi üçün ona kömək etmək lazımdır. İlkin olaraq həmin şəxsə gerçək İslam anladılmalıdır. Çünki onun cahil cəmiyyətdə tanıdığı din bir çox xurafat və ədalətsizlikdən ibarət azğın bir modeldir və bu üzəndən İslama qarşı bir çox fikirlərə sahib olması mümkündür. Yaxud dini heç tanımamış ola bilər. Bu səbəbdən dini ona ətraflı şəkildə açıqlamaq lazımdır.

DİNİN ANLADILMASI

1. Quran haqdır və dəyişdirilməmişdir

Dünya üzərindəki istənilən bir insandan Qurani-Kərim haqqında nə bildiyini soruşsanız, o, sizə bunun İslam dininin müqəddəs kitabı olduğunu söyləyəcək. Bu, düzgün bir cavabdır, ancaq kifayət edəcək qədər deyil. Çünki Quran insanların böyük bir qisminin zənn etdiyi kimi, sadəcə dünyaya müsəlman kimi gəlmiş və ya sonradan müsəlmanlığı qəbul etmiş insanlara deyil, Allahın bütün bəşəriyyətə göndərdiyi və qiyamət günündə insanları cavabdeh sayacaq müqəddəs kitabdır. Ancaq insanların bir qismi qiyamət günündə cavabdeh olacaqları Quran haqqında çox az məlumata malikdir. Bu halda bütün insanların Quranın göndərilmə məqsədi və dinin hökmləri ilə bağlı hər xırdalıqları bilməsi və bunları da həyatlarında tətbiq etməsi lazımdır. İnsanın onu yaradan Rəbbinə qarşı cavabdehliyini öyrənəcəyi yeganə qaynaq Qurandır. Allah hesab günü insanları Qurana görə görə cavabdeh sayacağını “Zuxruf” surəsində belə bildirir:

“Buna görə də sən özünə vəhy olunandan yapış. Həqiqətən, sən düz yoldasan! Şübhəsiz ki, o sənin üçün və sənin qövmin üçün şərəfdir. Siz mütləq sorğu-sual olunacaqsınız!” (“Zuxruf” surəsi, 43-44).

Quran Allahın kəlamıdır. Quran özündən əvvəl endirilmiş müqəddəs kitabları təsdiqləyir və haqla batili ayırır. Quran bütün inananlar üçün bir rəhbərdir və onun bənzərinin olması qeyri-mümkündür.

Quranın haqq kitab olduğunun açıq şəkildə ortada olmasına baxmayaraq tarix boyu bunu inkar edən insanlar olmuşdur. Bu insanların söylədiklərindən biri Quranın Peyğəmbər (s.ə.v.) tərəfindən yazılmış olması və ya özlərinin də belə bir

kitab yazma biləcəkləri ilə bağlıdır. Allahın və Quranın üstünlüyünü qəbul etməmək üçün bu cür azğın fikirlər söyləyən insanların bu hərəkətləri hər dəfə böyük bir uğursuzluqla nəticələnmişdir. Həmçinin Quranın Allah dərgahından göndərilmiş haqq və misilsiz bir kitab olması ilə bağlı ayələr bu şəkildə bildirilir:

“De: “Əgər insanlar və cinlər bir yerə yığılıb bu Qurana bənzər bir şey gətirmək üçün bir-birinə kömək etsələr, yenə də ona bənzərini gətirə bilməzlər”” (“İsra” surəsi, 88).

“Bu Quran Allahdan başqasına yalandan aid edilə bilməz. Lakin o özündən əvvəlkiləri təsdiq və kitabı ətraflı izah edər. Onun aləmlərin Rəbbi tərəfindən nazil edilməsinə heç bir şübhə yoxdur! Yoxsa: “Peyğəmbər onu özündən uydurdu!” - deyirlər. De: “Əgər doğru deyirsinizsə, ona bənzər bir surə gətirin və Allahdan başqa, kimə gücünüz çatırsa, onu da çağırın!” Xeyir, o kafirlər elmini qavraya bilmədikləri və hələ yozumu onlara gəlib çatmamış Quranı yalan hesab etdilər. Onlardan əvvəlkilər də təkzib etmişdilər. Bir gör zalimlərin axırı necə oldu!” (“Yunus” surəsi, 37-39).

Əslində təbliğdəki əsas hədəf sözügedən insanların Quranı özlərinə rəhbər seçməsidir. Əks halda həqiqi bir imandan və qurtuluşdan danışmaq olmaz. İnsan cahil əxlaqının bütün şifahi və ya yazılı qanunlarından uzaqlaşaraq özünə yalnız Quranı rəhbər seçən və Quranın hər hökmünə çox dəqiq davranan bir möminə çevrilməlidir.

Bunun üçün də əvvəlcə Quranı tanımalı və onun Allah sözü olduğuna inanmalıdır. Bu səbəbdən təbliğ edilən şəxsə Quranın Allahdan bir vəhy olduğuna və endiriləndən bəri bir hərfinin belə dəyişmədiyinə dair açıq sübutlar göstərilməlidir.

“Rəbbinin sözü düzgün və ədalətli şəkildə tamam oldu. Onun sözlərini dəyişdirə biləcək bir kimsə yoxdur. O, hər şeyi eşidən və biləndir!” (“Ənam” surəsi, 115) ayəsindən də görüldüyü kimi, Quran Allah tərəfindən endirilmişdir və yenə Onun tərəfindən qorunaraq dəyişdirilməsi əngəllənmişdir. Bu qorunmanı Allah **“Şübhəsiz ki, Quranı biz nazil etdik və sözsüz ki, Biz də onu qoruyub saxlayacağıq”** (“Hicr” surəsi, 9) ayəsi ilə də xəbər verir.

Quranın qorunmasının ən mühüm dəlillərindən biri içində heç bir ziddiyyət və əyriliyin olmamasıdır. 23 il ərzində müxtəlif hadisə və şərtlərə görə endirilmiş olan ayələrin heç biri digəri ilə ziddiyyətli olan fikir və ya hökm daşmır. Bu vəziyyətə Allah bu ayə ilə diqqəti yönəldir:

“Onlar Quran barəsində düşünməzlərmi? Əgər o, Allahdan qeyrisi tərəfindən olsaydı, əlbəttə, onda çoxlu ziddiyyət tapardılar” (“Nisa” surəsi, 82).

Bir başqa ayəyə görə də **“Həmd olsun o Allaha ki, Quranı heç bir əyriliyə yol vermədən öz bəndəsinə nazil etdi”** (“Kəhf” surəsi, 1). Əksini söyləyənlərə verilən cavab isə açıqdır: **“Əgər doğru deyirsinizsə, ona bənzər bir surə gətirin və Allahdan başqa kimə gücünüz çatırsa, onu da çağırın!”** (“Yunus” surəsi, 38). Allahın haqq dinini bildirdiyi Quran elə bir kitabdır ki, **“Əgər insanlar və cinlər bir yerə yığılıb bu Qurana bənzər bir şey gətirmək üçün bir-birinə kömək etsələr, yenə də ona bənzərini gətirə bilməzlər”** (“İsra” surəsi, 88).

2. Ölçü Qurandır

“Onlar cahiliyyət dövrünün hökmünü mü istəyirlər? Tam qənaət sahibi olan bir camaat üçün Allahdan daha yaxşı hökm verə bilən kimdir?!” (“Maidə” surəsi, 50).

İnsanlar Allahın rızasını və cənnəti yalnız Qurana iman gətirdiklərini bəyan etməklə qazanmayacaqlar. Bu imanın həyata keçirilməsi, insanın gündəlik həyatının hər mərhələsində Qurani rəhbər tutması lazımdır. Əgər kitabı bilib tətbiq etməsə, **“Tövrata əməl etməyə mükəlləf olduqdan sonra ona əməl etməyənlər belində çoxlu kitab daşıyan ulağa bənzərlər...”** (“Cümə” surəsi, 5) ayəsində göstərilən kimi ola bilərlər. Mühüm olan məsələ hər mövzunu Quranın rəhbərliyi ilə düşünmək, bununla bərabər içindəki cahil cəmiyyətin adət və ənənələrini rədd etməkdir.

İnsan qınadığı hər şeyi yalnız Qurana zidd olduğu üçün rədd etməli, bəyəndiyi bir şeyi yalnız Qurana uyğun olduğu üçün bəyənməli, qarşılaşdığı hər hadisədə Quranın rəhbərliyi ilə qərar verib hərəkət etməlidir. Əlbəttə ki, bu dəyişiklik bir gündə ola bilməz. Quranın əvvəlcə öyrənilməsi, sonra da həyata keçirilməsi müəyyən bir vaxt tələb edir. Ancaq mühüm olanı bu dəyişiklik üçün niyyət etmək, sonra da qərarlı şəkildə davranmaqdır. Təbliğat aparən insanın üzərinə düşən vəzifə isə əvvəlcə təbliğ etdiyi insanın bu dəyişikliyə başlaması üçün onu yola gətirmək, sonra da onun Qurana keçid mərhələsində etdiyi səhvləri gözəl bir dillə açıqlayaraq həmin şəxsə köməkçi olmaqdır.

3. Dünya imtahan yeridir

Təbliğ edilən şəxs iman gətirdiyini bəyan etməklə “cənnət əhli” bir mömin olduğunu zənn edə bilər. Ancaq iman gətirdiyini bəyan etmək Qurana bağlı olaraq davam etdiriləcək olan uzun bir təlimin ilk addımıdır. Quran möminləri **“...Bizim Rəbbimiz Allahdır - deyən, sonra da düz olan kəslər...”** (“Fussilət” surəsi, 30) kimi təsvir edir. Bu düz istiqamət Allahın insanın imanını sınamaq və kamilləşdirmək

məqsədi ilə edəcəyi bir çox imtahan və əngələ baxmayaraq tutdurulacaq. Bir ayədə bu şəkildə bildirilir:

“İnsanlar yalnız: “İman gətirdik!” - demələrilə onlardan əl çəkilib imtahan olunmayacaqlarını mı sanırlar? Biz onlardan əvvəlkiləri də imtahana çəkmişdik. Şübhəsiz ki, Allah düzdanışanları da, yalançıları da çox gözəl tanıyar!” (“Ənkəbut” surəsi, 2-3).

Əslində müvəqqəti və yetərsiz olan bu dünyanın və onun üzərində yaşadığımız həyatın yaradılmasındakı səbəblərin birincisi insanın imtahan edilməsidir. İnsan üçün əsl yurd bu deyildir və müvəqqəti “gözləmə salonu”nda yalnız sınaq üçün olmaqdadır. Quranda bu həqiqətdən belə bəhs edilir:

“Hansınızın əməlcə daha gözəl olduğunu sınamaq üçün ölümü və həyatı yaradan Odur. O, yenilməz qüvvət sahibidir, bağışlayandır” (“Mülk” surəsi, 2).

Sahib olduğu bədən də insana bir məqsədlə verilmişdir. Allah belə buyurur: **“Şübhəsiz ki, biz insanı qarışıq olan bir damcı sudan yaratdıq. Onu sınayırıq. Bu səbəbdən onu eşidən və görən etdik”** (“İnsan” surəsi, 2).

İnsanın sınaqmasının müxtəlif üsulları var. Ən mühüm olanlarından biri Allahın imtahan məqsədi ilə göstərdiyi çətinliklərdir. Bu hal Quranda belə açıqlanır:

“Əlbəttə, Biz sizi bir az qorxu, bir az aclıq, bir az da mal, can və məhsul qıtlığı ilə imtahan edərik. Səbr edən şəxslərə müjdə ver!” (“Bəqərə” surəsi, 155).

Quranda da rəsulların və ya onların yolunu gedən möminlərin necə imtahan edilməsinə dair bir çox nümunələr var. İman gətirdiklərinə görə ailələrinin və ya ətrafdakıların təzyiqləri, böhtanlar, istehzalar, özlərinin xətalara - bunların hamısı bir sınaqdır. Bu üzüntü və çətinliklərə qarşı mömindən gözlənen davranış **“...Mənə düşən gözəl bir səbrdir...”**

(“Yusif” surəsi, 18) deyərək heç vaxt Allahın rəhmətinə və yaxınlığına şübhə etmədən hər növ çətinliyi yenə Allahın köməyi ilə dəf edəcəyini bilərək qəti qərarlılıq göstərməkdir.

Çətinliklər imtahan səbəbi olduğu kimi nemətlər də imtahan səbəbidir. Allah insana verdiyi nemətlə onun kamilliyini, Ona olan sədaqətini yoxlayır.

Nemətlə sınınanmaqda məqsəd möminin cahiliyyə xarakterinin mühüm xüsusiyyətlərindən olan rifaha çatdıqda lovğalıqdan uzaq olmasının isbatlanmasıdır. Bu primitiv hərəkət cahil insanların ortağ düşüncəsi kimidir, əllərinə böyük bir sərvət və ya şöhrət keçdiyi zaman lovğalanmağa, azğınlaşmağa, digər insanlara qarşı zalım və təkəbbürlü davranmağa başlayırlar. Ürəkləri daşlaşır, Allahdan tamamilə uzaqlaşırırlar.

Ancaq nemət insanı azğınlaşdırmaq üçün deyil, şükr etdirmək üçün verilir. Bunu düşünən mömin Qurandakı ifadə ilə desək, “dünya həyatının müvəffəq bəzəyindən” sadəcə olaraq Allahın rizasını qazanmaq üçün yararlanır, dünyəvi zövqləri və gözəllikləri istehlak etmək üçün yarışa girmir. Yaşadığı həyatda qarşısına heç bir şey təsadüfən çıxmamışdır, mütləq necə bir hərəkət edəcəyinin sınıandığı bir vəziyyətlə qarşılaşır. Bunu bilən kimsə artıq dünyanın mühüm bir sirrindən agah olmuşdur. Beləliklə, Allaha xoş gedəcək ən gözəl, düzgün və ağıllı davranışı da göstərmiş olur.

Qısa dünya həyatında Rəbbi tərəfindən sınıandığını qavrayan bir insan deməli, dinin ən mühüm təməllərindən birini qavramışdır. Bu səbəblə təbliğ edilən bir şəxs bu mövzuda əvvəlcədən maarifləndirilməlidir. Çünki həqiqətən iman gətirmişsə, qısa müddət ərzində müxtəlif çətinliklərlə qarşılaşacaq və səmimi bir imtahana sahib olub-olmayacağı məsələsində sınaqdan keçiriləcək.

4. Din asandır və insanın yaradılmasına uyğundur

Cahil cəmiyyətdə dinə adət-ənənələr, yanlış inanclar və daha bir çox kənar ünsürlər təsir etmiş və nəticədə ortaya tətbiqi çox çətin, sapqın və yanlış bir model çıxmışdır. Buna dinə qarşı mübarizə aparan inkarçıların hədəfi olan təbliğatları da əlavə etdikdə çox insan İslamı çox çətin, tətbiq etdikdə insanı çətinliyə salacaq bir din kimi təsəvvür edir.

Ancaq bu, bir aldanma və yanlışlıqdır. İnsanı yaradan Allahdır və **“Məgər yaradan bilməzmi? O, incəliyinə qə-dər biləndir; xəbərdardır”** (“Mülk” surəsi, 14) ayəsində də vurğulandığı kimi, yaratdığı bəndəni ən yaxşı tanıyan, onun istək və ehtiyaclarını ən yaxşı bilən Odur. İnsanlar üçün müəyyən etdiyi dini də onlara ən uyğun şəkildə vermişdir. Məqsəd insanları üzmək yox, onların ruhlarına ən uyğun olan sistem içində Rəbbini tanıması, Ona qulluq etməsi, həqiqi qurtuluş və xoşbəxtliyə çatmasıdır. Bir ayədə Allah belə buyurur:

“Allah yolunda layiqlikə cihad edin. O sizi seçdi və dində sizin üçün heç bir çətinlik yeri qoymadı - atanız İbrahimin dini kimi. Allah bundan əvvəl də, bunda da sizə müsəlman adını verdi ki, Peyğəmbər sizə, siz də insanlara şahid olasınız. Elə isə namaz qılın, zəkat verin və Allaha sığının. Allah sizin ixtiyar sahibinizdir. O nə yaxşı ixtiyar sahibi, necə də gözəl imdada yetəndir!” (“Həcc” surəsi, 78).

Bir başqa ayədə isə belə deyilir: **“Biz Qurani sənə məşəqqət çəkməyin üçün nazil etmədik! Biz onu Allahın əzabından qorxan bir kimsəyə yalnız öyüd-nəsihət olaraq göndərdik”** (“Taha” surəsi, 2-3). İslamın məqsədi insanları asan və rahat olana dəvət etmək və insanları ən çox rahat

olacaqları həyatla təmin etməkdir. Bu, Allahın rəhmətindəndir. Quranda belə deyilir: **“Allah istər ki, üzərinizdə olan ağırlığı yüngülləşdirsın, çünki insan zəif yaradılmışdır”** (“Nisa” surəsi, 28).

Bu həqiqət təbliğ edilən insana mütləq geniş şəkildə anlaşılmalıdır. Beləliklə, nəfsin dindən uzaq durmaq üçün gətirdiyi ən böyük bəhanələrdən biri yox edilmiş olur. Dinin asanlıqını insana açıqlayarkən onun cahiliyyədə öyrəndiyi din modelinin yanlışlıqları da göz önünə gətirilməli, İslamın bir parçası bildiyi xurafatlar onun beynindən silinməlidir.

5. Din məhdudiyət və əzazillik deyil, azadlıqdır

Cahil cəmiyyət dinin “çətin” olduğuna inandığı qədər onun “əzazil” və “azadlıqları məhdudlaşdıran” olduğunu da düşünür. Bu səhv məntiqə görə, din insanlara müxtəlif məhdudiyətlər qoyur və beləliklə də onların sərbəstliyini yox edir. Bu cəmiyyət içində özlərini “sərbəst” adlandıranlar da mümkün olduğu qədər dindən uzaqlaşır, hətta dinə qarşı çıxırlar.

Ancaq həqiqət bunun tam əksinədir. Din sərbəstlik, dinsizlik isə təzyiq və əsarət gətirər.

Lakin bu həqiqətin qavranması üçün əvvəlcə insan ruhunun tam mahiyyətinin tanınması lazımdır. Mövzunu bizə açıq şəkildə Quran bildirir və insan ruhunun “cüt yönlü” olduğunu “Şəms” surəsində belə açıqlayır:

“And olsun günəşə və onun işığına; And olsun günəşin ardınca çıxan aya; And olsun onu parlaq edən gündüzə; And olsun onu örtən gecəyə; And olsun göyə və onu yaradana; And olsun yerə və onu döşəyə; And olsun nəfsə və onu yaradana; Sonra da ona günahlarını və pis əməllərdən çəkinməsinə öyrədənə ki, nəfsini təmizlə-

yən mütləq nicat tapacaqdır! Onu batıran isə, əlbəttə, ziyana uğrayacaqdır” (“Şəms” surəsi, 1-10).

Ayələrdə nəfslə bağlı verilən məlumatlarda göstərilir ki, Allah insanı yaradarkən onun nəfsinə (mənliliyinə) həm pisliyi, həm də ondan qorunmağa, yəni yaxşılığı ilham etmişdir. İnsanın içində bu iki güc eyni anda olur. İnsanın qurtuluşu isə bu pislikdən qorunmağı seçməsidir. Yox, əgər belə etməsə, süquta məhkum olar. Nəfsində pislik olduğunu qəbul etməz. Etmədiyi halda da bu pislikdən qorunacaq şüura sahib ola bilməz, ayənin ifadəsi ilə o pisliliyin “üstünü örtər”, daxlində onu bəsləyər. Bir sözlə, o pislik onu udar.

Nəfsin içindəki bu pisliliyin varlığını qəbul edib ondan qorunmaq insana “fələh”ı, yəni qurtuluşu gətirir. Sərbəstlik isə bu fələhin özüdür.

Çünki insanı ətraf güclərdən daha böyük təzyiq altına alan əsl güc nəfsindəki sözügedən pislikdir. Bu pislik insanı xudbin edir, ona qısqanclıq gətirir. Həmişə bir inamsızlıq və gələcək qorxusu yaradır. Ən pisi də insanın nəfsindəki bu güc üzündən sonu olmayan bir məhdudiyət və hirs içində boğuşmasıdır. Nəfsin içindəki bu güc həmişə insana daha çox maldövlət yığmasını, çox pul qazanmasını və cəmiyyətdə status əldə etməsini əmr edir. Zəngin olmaq böyük bir həvəsidir, bu, təmin edilsə, yeni həvəslər yaranacaq. Beləliklə də onlar birbirinin ardınca davam edəcək. Nicatı bunlardan qurtarmaqla əldə etmək olar. Qurandakı ifadə ilə desək, **“...nəfsinin xəsisliyindən, tamahından qorunub saxlanan kimsələr - məhz onlar nicat tapıb səadətə qovuşanlardır”** (“Həşr” surəsi, 9).

İnsan bu həvəslərin əsarətindən qurtardığı zaman müstəqilləşir. Bu məqamda artıq onun həyatının mənası sözügedən bitib-tükənməz həvəsləri əldə etmək deyil. Həyatdakı məq-

sədi yalnız Allahın razılığını qazanmaqdır ki, insan da elə bunun üçün yaradılmışdır.

Həqiqi sərbəstlik elə budur: Allaha qul olmaq və beləliklə də Allahdan başqa hər şeydən azad olmaq. Bu səbəbdəndir ki, Hz.İmranın həyat yoldaşı Qurana keçən bu duanı etmişdir:

“İmranın zövcəsinin: “Ey Rəbbim, bətnimdəkini sənə xidmətkar olmaq üçün nəzir edirəm. Məndən qəbul et! Əlbəttə, Sən eşidənsən, bilənsən!” - dediyini xatırla!” (“Ali-İmran” surəsi, 35).

Eyni səbəbdən Hz.İbrahim atasına belə demişdir:

“O, bir zaman atasına belə demişdi: “Atacan! Nə üçün eşitməyən, görməyən və sənə heç bir fayda və zərər vermə bilməyən bütlərə ibadət edirsən?” (“Məryəm” surəsi, 42).

Rəsulların işi isə insanları nəfslərindəki tamahlardan və ya başqa insanlara qul olmaqdan qurtarmaq və onları yalnız Allaha qul olmağa dəvət etməkdir. İnsanlar yaradılış məqsədinə zidd olan bu azgınlıqlardan özləri qurtardıqca sərbəst olurlar. Buna görədir ki, Quranda rəsul möminlərin **“ağır yüklərini yüngülləşdirən və üstündəki buxovları açan”** insanlar kimi tərif edilmişlər (“Əraf” surəsi, 157).

Elə bu səbəbdəndir ki, İslam cahil cəmiyyətin əksinə olaraq insana təzyiq etməz, onu sərbəst buraxar. Bunun təbliğ edilən qarşı tərəfə açıqlanması olduqca mühümdür. Mövzu yuxarıda anladığımız “sərbəstlik tərif” ilə açıqlanmalı, həm də dini “təzyiqçi” bilməsinə səbəb olan xurafatlar və bidətlər (dinə sonradan keçmiş kənar ünsürlər) qarşı tərəfin zehindən silinməlidir.

İslam müstəqillik tərəfdarı olduğuna görə onun təbliğ edilməsində də təzyiqdən istifadə edilməyəcək. Rəsulullah

(s.ə.v.) Allah Quranda bu əmri vermişdir: **“Sən öyüd verənsən! Sən onların üzərində hakim deyilsən!”** (“Ğaşiyə” surəsi, 21-22). Eyni mövzudan aşağıdakı ayədə də bəhs olunur:

“Dində məcburiyyət yoxdur. Artıq doğruluq azğınlıqdan ayırd edildi. Hər kəs Tağutu inkar edib Allaha iman gətirərsə, o, artıq ən möhkəm bir ipdən yapışmış olur. Allah eşidəndir, biləndir!” (“Bəqərə” surəsi, 256).

Təbliğ edilən şəxsə bu mövzu açıqlanmalı, nə İslamın qanunları, nə də onlarla yaxınlıq edən möminlər tərəfindən heç bir təzyiq və ya məcburiyyətlə qarşılaşmayacağı, bunun Quran əxlaqına zidd olduğu və Allahın razı olmadığı bir əxlaq olacağı söylənilməlidir. Beləcə, cahillərin keçirdiyi yersiz həyəcan hissi ortadan qalxar və təbliğin qarşısındakı əngəllərdən biri də aradan götürülər.

TƏBLİĞAT APARARKƏN İSTİFADƏ EDİLƏCƏK ÜSULLAR

Təbliğdə nələrin söyləndiyi qədər bunların necə söylənməsi də vacibdir. Təbliğat aparanın vəzifəsi sadəcə Quran ayələrini bir-birinin ardınca oxumaq, iman məsələlərini anlatmaq və qarşısındakına “iman gətir” deməkdən ibarət deyil. Bütün bunlarla yanaşı qarşı tərəfin ən çox hansı üslubdan, hansı izahetmə tərzindən təsirlənəcəyini müəyyənləşdirməli, ünsiyyət zamanı həmişə onun reaksiyasını diqqətlə izləyərək anlayıb-anlamadığını nəzarətdə saxlamalı, əgər bir əskiklik varsa, buna uyğun bir metod təşkil etməlidir.

Şübhəsiz ki, təbliğin nəticə verməməsi, qarşı tərəfin inkarında israr etməsi də mümkündür. Belə olan halda təbliğin hansı nöqtəyə qədər gedəcəyi, harada kəsiləcəyi və sonda nə etmək lazım gəldiyi də mühüm məsələlərdəndir.

Bütün bu məsələlərlə bağlı Quranda möminlərə yol göstərilir. Ayələrə nəzər salsaq, rəsulların təbliğat apararkən müxtəlif üsullardan istifadə etdiyini, mövcud şərtlərə və qarşılardakı insanlara görə fərqli metodlardan yararlandığını görürük.

1. Təbliğə uyğun olan insanı müəyyən edə bilmək

Təbliğat apararı əsasən onu bilməlidir ki, hər insan ilk andan iman gətirməyəcək. İnsanlar istər o vaxta qədər olduqları təlim-tərbiyə və təhsilin, istərsə də ətrafındakıların təsiri ilə onlara edilən bu təbliğə mənfi münasibət göstərə, hətta dinləməyi belə rədd edə bilər. Hər insanın qısa müddət ərzində iman gətirməsini düşünmək sadələvhlük olar. Bu səbəbdən də təbliğ edərkən ilk öncə fitrətən dinə meyilli olan

və vicdanlı insanları seçmək lazımdır. Əksinə, dini bütün hərəketləri ilə dinə qarşı çıxan təkəbbürlü birisinə təbliğ etməyin heç bir xeyri yoxdur. Allah kitabında belə buyurur:

“Şübhəsis ki, sən nə ölülərə başa sala bilər, nə də dönüb gedən karlara çağırışı eşitdirə bilərsən! Sən o korları düşdükləri əyri yoldan düz yola gətirə bilməzsən. Sən (haqqı) yalnız ayələrimizə inananlara eşitdirə bilərsən. Məhz onlar müsəlmandırlar” (“Nəml” surəsi, 80-81).

İman gətirənlər və gətirməyənlər arasındakı fərq başqa bir surədə belə bildirilir:

“And olsun ki, onların əksəriyyəti barəsində o söz gerçək olmuşdur, çünki onlar iman gətirməzlər. Biz onların boyunlarına dəmir həlqələr keçirtmişik. O həlqələr onların lap çənələrinə dirənmişdir. Buna görə də başları yuxarı qalxmış, gözləri aşağı dikilmişdir. Biz onların önlərinə və arxalarına sədd çəkib bağlamışıq. Buna görə də görmürlər. Sən onları qorxutsan da, qorxutmasan da, onlar üçün birdir: iman gətirməzlər! Sən ancaq Qurana tabe olub görmədən Rəhmandan qorxan kimsəni qorxuda bilərsən. Beləsinə bağışlanacağı və çox gözəl bir mükafata nail olacağı ilə müjdə ver!” (“Yasin” surəsi, 7-11).

Mömin təbliğat aparmağa başladığı zaman bu məhdudiyətlərə görə düşünməlidir. Əgər ünsiyyət qurduğu şəxsdə az da olsa vicdan və səmimiyyət əlaməti görmürsə, təbliğdə ısrar etmək vaxt itkisi demək olacaqdır. Çünki bir çox ayədə vurğulandığı kimi, insanların çoxu iman gətirməzlər. Möminin vəzifəsi bu çoxluğun arasında yaşayan, ancaq ürəyi imana meyilli olan nadir insanları tapıb onları iman gətirməyə dəvət etməkdir.

2. Təbliği qarşısındakı insan haqqında qənaətə gələnədək davam etdirmək

Yuxarıda söylədiklərimizə baxmayaraq bir insanın imana meyilli olması hesab oluna və bununla da təbliğə başlana bilər. Ancaq təbliğ aparılan zaman izahlardan, reaksiylardan, göstərdiyi münasibətlərdən onun dinə baxışını müəyyən etmək olar. Bu səbəbdən əgər insanın səmimiyyətinin bir əlaməti yoxdursa, təbliği onun haqqında bir qənaətə gələnə qədər davam etdirmək lazımdır. Bu məqamda əgər danışılan şəxsin dinə meyilli olmadığı anlaşılarsa, möminlər qiymətli vaxtlarını daha xeyirli işlərə və yenə təbliğə xərcləmək üçün bu insandan ayrılırlar.

Bu məqamda unudulmamalıdır ki, qarşı tərəfin iman gətirib-gətirməməsi ilə möminə qiymət verilməz. Möminin vəzifəsi sadəcə olaraq dini təbliğ etməkdir, hidayət vermək isə Allaha məxsusdur. Möminin uğuru ancaq təbliğ fəaliyyətini tam mənada, Allahın istədiyi kimi yerinə yetirməsi ilə ölçülür. Təbliği lazım olan yerdə kəsib daha xeyirli bir işə istiqamətlənmək isə yenə Allahın rızasına uyğun bir hərəkətdir. Mömin imana qarşı çıxan insana Hz.Hudun öz qövmünə söylədiyi aşağıdakı söz kimi bir tərzdə üz tutmalıdır:

“Əgər üz çevirsəniz, bilin ki, mən sizə təbliğ etdim. Rəbbim yerinizə başqa bir ümmət gətirər və siz Ona heç bir zərər yetirə bilməzsiz. Həqiqətən, Rəbbim hər şeyi hifz edəndir!” (“Hud” surəsi, 57).

3. İnsanın müqavimətini və səmimiyyətini incələmək

Təbliğat aparən mömin danışdığı insanın hərəkətlərini ölçüb-biçməli, qarşısındakının söylənənlərə münasibətini diqqətlə incələməlidir. İnsanın qavrama imkanlarına görə bəzən

mövzunu, üslubunu dəyişdirməsi və ya onun ruh halına, anlama qabiliyyətinə görə müəyyən bir vaxt ayırması lazım gələcək. Yalnız bu şəkildə təbliğdə bir maneədən yararlanmaq və təbliğ edilən insana faydalı, ən uyğun münasibət göstərilmiş mümkündür. Bu üsulla insanın səmimiyyətini də ölçmək olar. Əgər dini öyrənməyə meylli varsa, davam edilir, lakin mənfəət əldə etmək kimi fərqli bir düşüncəsi yaxud da səmimi olmaması qənaəti varsa, vaxtı boş yerə itirmək olmaz.

Bir mövzu anlaşıldıqdan və ya bir məlumatı verdikdən sonra qarşı tərəfin münasibətinə diqqət yetirmək və ondan sonrakı mövzunu ona uyğun müəyyən etmək Quranda Hz.Süleymanın istifadə etdiyi bir üsul kimi bildirilir. Hz.Süleyman dəstəsindəki Hüdhdün vasitəsilə Səba hökmdarına bir məktub yolladığı zaman Hüdhdə bu əmri verir: **“Mənim bu məktubumu aparıb onlara at, sonra yaxın bir yerə çəkilib dur, bax gör nə cavab verəcəklər!”** (“Nəml” surəsi, 28).

4. İnsanın imanı güclənməyincə ibadətə dair təkliflər verməmək

Dini təzəcə tanıyacaq insanların ilk öncə Allaha və axirət gününə iman gətirməsi təmin edilməlidir. Çünki dinin vacib bildiyi şeyləri etməsi üçün bunların məntiqini qavramalı, bu ibadətləri şüurlu olaraq və öz istəyi ilə etməlidir. Belə olmasa, yamsılayaraq nə etdiyini bilməz və ya məntiqini bilmədiyi üçün etmək istəməz. Bu səbəbdən bir insanı dini ibadətləri yerinə yetirmək istəyəcəyi və anlayacağı imani səviyyəyə gətirmək mühüm məsələlərdəndir. Bu müddət ərzində o, soruşana və ya tətbiq edəcəyi qənaəti formalaşana qədər ibadətə aid təkliflər verməmək də olar. Onsuz da Allaha səmimi bir qəlblə iman gətirən və axirət gününə inanən bir insan

da vaxtı gəldikcə Quranda göstərilən ibadətləri yerinə yetirməyi özü istəyəcəkdir.

5. Möminlərin güc və əzəmətini göstərmək

Cahil cəmiyyətdə dinin yalnız kasıb insanlara xitab etdiyinə dair batil inanc var. Şübhəsiz ki, bu, məntiqsiz bir sözdür, çünki İslam bütün insanları eyni yola, Rəbbi olan Allahın yoluna dəvət edir. Ancaq cahillərin düşündüyü bu yanlış inancın darmadağın olması üçün bəzən “hərəkətli” nümunələrə ehtiyac var. Dünyanın gözqamaşdıran nemətlərini əldə etmişkən, böyük bir zənginliyə və gücə sahibkən ixlaslı bir şəkildə İslamı yaşayan və sözügedən imkanlarından da din yolunda istifadə edən müsəlmanlar cahillərin öz fikirlərindən ayrılması üçün ən yaxşı nümunədir.

Üstəlik insanlar qüvvəyə, zənginliyə və əzəmətə həsəd aparmağa meyllidir. Gözəl əxlaqlı, səmimi, ancaq maddi tərəfdən güclü olmayan müsəlmanlardan uzaqlaşıb bəsit və əxlaqsız insanlara sonuncular sırf zəngin olduqları üçün rəğbət bəsləmələrinin, onlar kimi olmaq istəklərinin səbəbi budur. Ancaq möminlərin inkarcılardan da çox zənginlik və əzəmət içində görünməsi onların əlindəki bu “psixoloji” mənfəəti möminlərin lehinə çevirəcək.

Quranda Hz.Süleymanın güc və əzəmətini və bunlardan təbliğdə istifadənin vacibliyinin vurğulanmasının səbəblərindən biri də budur. Ayədə Hz.Süleymanın mülkündən təsirlənən Səba mülkəsinin təslim olması belə qeyd edilir:

“Ona belə deyildi: “Saraya daxil ol!” Sarayı gördükdə onu dərin bir gölməçə hesab etdi və ətəyini qaldırdı. O: “Bu büllurdan tikilmiş bir saraydır!” - dedi. (Bəlqis) dedi: “Ey Rəbbim! Mən özümə zülm etmişdim. Mən artıq Süleymanla birlikdə aləmlərin Rəbbi olan Allaha təslim oldum!”” (“Nəml” surəsi, 44).

Həz. Süleymanın etdiyi kimi, Allahın verdiyi nemətlərdən Allahın dinini tanıtmada istifadə edilməsi də bir ibadətdir. Həz. Süleyman hazırlatdığı bir çox sənət əsərindən bu məqsədlə istifadə etmişdir. Digər möminlər də malik olduqları qüvvə və əzəmətdən dinin yayılması üçün vasitə kimi istifadə edə bilirlər.

6. İzah edilənlər haqqında düşüncələrini soruşmaq

Həç vaxt unutmaz lazımdır deyil ki, təbliğ yalnız bir “anlatma” işi deyil. Qarşı tərəfin fikirlərinin öyrənilməsi, suallarına cavab verilməsi, onu narahat edən məsələlərin dəlillərlə aradan götürülməsi lazımdır. Buna görə ünsiyyət zamanı onun fikri soruşulmalı, əmin olub-olmadığına nəzarət edilməli və buna uyğun olaraq yeni mövzuya və ya üsluba keçilməlidir.

Quranda rəsulların istifadə etdiyi metodlara nəzər salsaq, onların sorğu-sual yolu ilə qövlərinin fikirlərini öyrəndiyini görürük. Qövmünə **“Ey qövmüm, fikirləriniz nədir, deyə bilərsinizmi?...”** (“Hud” surəsi, 88) deyə soruşan Həz. Şüeyb buna bir nümunədir. Həz. İbrahim isə bir-birinin ardınca gələn suallarla qövmünə təbliğ edir:

“Biz daha öncə İbrahimə də doğru yolu nəsis etmişdik. Biz onu bilirdik. İbrahim atasına və tayfasına: “Sizin tapınıb durduğunuz bu heykəllər nədir?” - dediği zaman onlar: “Biz atalarımızı onlara ibadət edən gördük!” - deyə cavab vermişdilər. İbrahim onlara: “And olsun ki, siz də, atalarınız da açıq-aşkar azmısınız!” - demişdi. Onlar: “Sən bizə ciddi deyirsən, yoxsa zarafat edirsən? - deyə soruşduqda İbrahim belə cavab vermişdi: “Xeyr, Rəbbiniz göylərin və yerin Rəbbidir ki, on-

ları yaratmışdır. Mən də buna şahidlik edənlərdənəm! Allaha and olsun ki, siz çıxıb getdikdən sonra bütələrini zə bir hiylə quracağam!” Onlar gedən kimi İbrahim bütələri parça-parça edib yalnız onların böyüyünü saxladı ki, bəlkə, qayıdıb ona baş çəkdlər. Onlar dedilər: “Bunu tanrılarımıza kim edibsə, o, şübhəsiz ki, zalimlərdəndir!” Müşriklərin bəziləri: “İbrahim deyilən bir gəncin onları pislədiyini eşitmişik!” - dedilər. Qalanları: “Bunların şahidlik edə bilmələri üçün onu camaatın gözü qabağına gətirin!” - dedilər. Müşriklər İbrahimi tapıb gətirərək: “Ya İbrahim! Tanrılarımızı sənmi bu günə saldın?” - deyə soruşdular. İbrahim sındırmadığı iri bütü göstərib: “Bəlkə, onların bu böyüyü bunu etmişdir. Əgər danışa bilirlərsə, özlərindən soruşun!” - deyə cavab verdi. Bunun nəticəsində onlar öz-özlərinə müraciətlə: “Siz, doğrudan da, zalimlərsiniz” - dedilər. Sonra yenə də öz küfrlərinə qayıdaraq İbrahimə: “Axı sən bilirsən ki, bunlar danışmırlar!” - dedilər. İbrahim dedi: “Elə isə Allahı qoyub sizə heç bir xeyir və zərər verə bilməyən bütələrəmi ibadət edirsiniz? Tfu sizə də, Allahdan başqa ibadət etdiyiniz bütələrə də! Əcaba, başa düşmürsünüz?” (“Ənbiya” surəsi, 51-67).

Təbliğat aparən mömin anladığıqlarının təsirini ölçmək, hansı anlatma üsuluna üstünlük verəcəyini bilmək və həmsöhbətinin qavrama tərzini yoxlamaq üçün arabir suallar verməlidir. Qarşısındakının fikirlərində irəliləyiş olub-olmadığını ölçməli, söylənənlər haqqında nə düşündüyünü öyrənməlidir. Bu yolla insanın həm səmimiyyətini, həm də nəyi necə söyləyəcəyini təyin etmiş olur.

7. İnsanın xarakterinə ən çox uyğun gələn və ən təsirli izahat metodundan istifadə etmək

Təbliğin təsiredici olması üçün söylənənlərin həqiqətə uyğun olması ilə yanaşı anlatma vurğusunun gücü də nəzərə alınmalıdır. Həmçinin Quranda **“Rəbbinin yoluna hikmətlə və gözəl öyüdlə çağır...”** (“Nəhl” surəsi, 125) hökmü verilir.

Anlatmaq istənilənin üzərində önəmlə durub mövzunun təsirli nümunələrlə, insanın ehtiyacını tam ödəyəcək şəkildə izah edilməsi bunun bir formasıdır. Bununla yanaşı hər kəsin fərqli xarakteri və fərqli ehtiyacları olduğundan eyni danışmaq tərzi və xitabdan yararlanmaq olmaz. Buna görə də müxtəlif insanlara fərqli üsullar tətbiq ediləcəyi kimi müxtəlif izahat metodlarından istifadə etmək də öz təsirini göstərəcəkdir. Məsələn, bir mövzunu lazım gəldikdə geniş şəkildə, ətraflı olaraq söyləməyin xeyri ola bilər. Bəzən isə arada söhbət açıb qısa və konkret fikirlər söyləmək olar. Bu metodlar qarşıdakı insanın qavrama qabiliyyətini, vəziyyətini və hansı şəkildə daha çox təsirlənəcəyini müəyyən olunmaqla tətbiq edilir.

8. İnsanı fikirləşməyə sövq etmək

Sual verməyin məqsədi qarşı tərəfin fikrini öyrənməklə yanaşı onu müəyyən bir mövzu üzərində düşünməyə vadar etmək də ola bilər. Bu ikincisi təbliğat apararkən çox təsiredici bir metoddur.

Cahil cəmiyyətin xüsusiyyətlərindən biri də Quranda buyurulduğu kimi, düşünməyi bilməməsidir. Bu toplum həyatın həqiqi mənasını düşünməyib sadəcə qazanacağı pul və ya edəcəyi iş haqqında düşünür. Heç biri kainatın necə yarandığını, sahib olduqları bədənin kimin tərəfindən yaradıldığını,

ölümlə bərabər insanın hara getməsi kimi təməl iman mövzuları haqqında düşünmür. Fikirləri də sadəcə öz fərdi maddi maraqları üzərində qurulur.

Elə bu səbəbdən də insanı mütləq düşünməyə sövq etmək lazımdır. Həm içində yaşadığı sistemin əyriliyini görməsi, həm də imana aid mövzuları qavraması üçün bu, onun həyatı qədər önəmlidir. Düşünmək insanın öz-özünə bəzi suallar verməsinə, çatışmazlıq və qüsurları görməsinə və düşdüüyü vəziyyətdən sıxıntı keçirməsinə səbəb olacaq. Quranda düşünməyin insanlar üçün böyük faydasından da bəhs olunur. Məsələn, bir yerdə insanlara belə xitab edilir:

“De: “Bir deyın görüm, əgər Allah sizin qulaqlarınızı və gözlərinizi əlinizdən alsın, ürəklərinizə möhür vursa, onları sizə Allahdan qeyri hansı tanrı qaytara bilər?” Gör Biz ayələrimizi onlara necə izah edirik, sonra onlar ondan gör necə üz döndərirlər” (“Ənam” surəsi, 46).

Başqa ayələrdə də yenə düşünməklə bağlı məsələlər var: **“De: “Sizə göydən və yerdən kim ruzi verir? Qulaqlara və gözlərə sahib olan kimdir? Ölüdən diri, diridən ölü çıxardan kimdir? Hər işi düzüb qoşan kimdir? Onlar: “Allahdır!” -deyəcəklər. De: “Bəs onda Allahdan qorxmursunuz?” O sizin həqiqi Rəbbiniz olan Allahdır. Artıq haqdan sonra zəlalətdən başqa nə qalır?! Belə isə necə döndərilirsiniz?”” (“Yunus” surəsi, 31-32).**

Hz.İbrahim də qövminin azğınlığının səbəbini onları düşündürərək özlərinə tapdırır:

“Onlara İbrahimin hekayətini söylə! O zaman ki o öz atasına və tayfasına demişdi: “Nəyə ibadət edirsiniz?” Onlar: “Bütlərə ibadət edir və onlara tapınmaqda davam edirik!” - deyə cavab vermişdilər. İbrahim demiş-

di: “Onları çağırduğunuz zaman sizi eşidirlərmi?” Onlar: “Xeyr, ancaq biz öz atalarımızın belə etdiklərini gördük!” - deyə cavab vermişdilər” (“Şuəra” surəsi, 69-74).

İnanmaq insanın öz iradə və istəyinə veriləcəyi üçün mühüm olan məsələ onu həqiqətlər üzərində düşünməyə sövq etməkdir. Doğrunu görə bilmək üçün insan gərək mövzu haqqında mühakimə yürüdə bilsin. Bu səbəbdən mömin təbliğat apardığı insanı düşünməyə sövq edən tərzdə söhbətlər aparmalıdır.

9. Atalarının dininin təsirindən qurtarmaq

İnsanlarda yaşadığı cəmiyyətin yüz illər boyu meydana gətirdiyi adət-ənənəyə uymaqda, atalarından qalan adətləri davam etdirməyə bir meyllilik var. Əlbəttə, əgər bu adət-ənənə Qurana uyğundursa, bunun bir qorxusu yoxdur. Ancaq Quranda bildirilən həqiqətlərə, İslam qanuna zidd tərəfləri varsa, - çox vaxt belə olur - Allah bunları qadağan edir. Çünki müsəlmanın yol göstərəni Allahın endirdiyi Kitabdır: bu ilahi yol göstərənə qarşı çıxdıqları zaman nə atalarının, nə də başqa “müdrük” insanların miras qoyduğu ənənə və qanunlar onun üçün heç bir məna kəsb etmir. Aşağıdakı ayə mövzunu açıq şəkildə hökmə bağlayır:

“Onlara: “Allahın nazil etdiyinə tabe olun!” - deyildikdə, onlar: “Xeyr, biz atalarımızın getdiyi yola tabe olacağıq!” - deyə cavab verərlər. Bəs şeytan onları cəhənnəm odunun əzabına çağırırsa necə?” (“Loğman” surəsi, 21).

Bu mühüm mövzu şübhəsiz ki, dinin təbliğ edildiyi insana da anladılmalı, o insan “ataların dini”nin yerinə saf və heç bir təsirə məruz qalmayan bir şəkildə Qurana uymağa dəvət edilməlidir. Əks halda onun İslamı qavraması və həyata keçirməsi mümkün olmayacaq.

10. Cahil həyatını tərif etmək və təsirlərini ortadan qaldırmaq

Təbliğ edilən şəxsə anladılması vacib olan yararlı məsələlərdən biri də içindən çıxdığı cahil cəmiyyətin səfəlidir. Beləcə, bu yanlış quruluşu İslam əxlaqının mükəmməlliyi ilə müqayisə edə və aradakı fərqi açıq şəkildə görə bilər.

Dindən uzaq qalmış cəmiyyətlərin yaşayış sistemində insanların əxlaqi təməli, ədalət anlayışı tamamilə tənəzzülə məruz qalmışdı. İctimai münaqişə və qeyri-sabitlik çoxalır, cinayətlərin sayı artır. Ədalətsizliklər də eyni nisbətə çoxalır. Allahın elçiləri cəmiyyətlərinə yaşadıkları bu azgın vəziyyəti tərif etmiş, nicat tapmaq üçün Allahın buyurduqlarını tapdamamağı və bunlara bağlı qalmağı tövsiyə etmişlər. İnsanların ictimai və fərdi çatışmazlıqların din vasitəsilə aradan götürüləcəyinə, Allahın hökmlərinin cəmiyyətdə tətbiq edilməsi ilə o ədalətsiz sistemin avtomatik olaraq dəyişəcəyinə inanması onları dinə yaxınlaşdıran mühüm səbəblərdən biri olacaq.

Hz.Yusif zindanda ondan yuxu yozumunu soruşan iki şəxslə danışarkən bunları söyləyir:

“...Mən Allaha inanmayan və axirəti də inkar eləyən bir tayfanın dinini tərk etdim! Mən ata-babalarım İbrahim, İshaq və Yəqubun dininə tabe oldum. Bizə heç bir şeyi Allaha şərik qoşmaq yaraşmaz. Bu Allahın bizə və insanlara bəxş etdiyi nemətdir, lakin insanların əksəriyyəti şükr etməz! Ey mənim iki zindan yoldaşım! Ayırı-ayrı tanrılar daha yaxşıdır, yoxsa bir olan, qadir olan Allah?! Allahdan qeyri ibadət etdikləriniz sizin və atalarınızın qoyduğunuz adlardan başqa bir şey deyildir. Allah isə onlara heç bir dəlil nazil etməmişdir. Hökm ancaq Allahındır. O sizə yalnız Onun Özünə iba-

dət etməniyi buyurmuşdur. Doğru din budur, lakin insanların əksəriyyəti bilməz!” (“Yusif” surəsi, 37-40).

Həz. Yusif təbliğat apardığı insanlara yaşadıkları cəmiyyətin müşrik xarakterini başa salmış və **“ayrı-ayrı tanrılar daha yaxşıdır, yoxsa bir olan, qadir olan Allah?!”** deməklə şirk-lə tövhid arasındakı böyük fərqi göstərmişdi. Şübhəsiz ki, bunu çox ətraflı bir şəkildə də etmək olar. Müşrik xarakterinin meydana gətirdiyi eqoist, tamahkar, mənəfəətçi, bəsit və kobud insan modelini anlatmaq və bunun müqabilində möminlərin saf xüsusiyyətlərini sadalamaq olar. Şirk nizamının ədalətsiz, zülmkar, saxtakar və mənəfə güdən quruluşu təsvir edilə və bunun müqabilində İslamın yaratdığı ideal quruluş ortaya qoyula bilər.

Bu növ müqayisələr cahillərin içindən çıxıb gəlmiş insanı o sistemdən tamamilə uzaqlaşdırıb İslamla şərəfləndirmək üçün çox yararlıdır. Nümunələr isə qarşı tərəfin yaşadığı ictimai həyatdan seçilməlidir.

11. Danışıklarda istiqamətverici olmaq

Mömin təbliğat apararkən əsl məqsədinin qarşı tərəfə dini anlatmaq və onun inamına vəsilə olmaq olduğunu heç vaxt unutmamalıdır. Çünki qarşı tərəf böyük ehtimalla mövzunu başqa tərəfə çəkməyə meyillidir. Bunu fikrini dini mövzulara cəmləməkdə çətinlik çəkməsi, vicdanında narahatlıq duyması və yaxud da ciddi olmaması kimi müxtəlif səbəblərdən edə bilər.

Mömin bu mövzuda diqqətli davranmalıdır. Əlbəttə ki, eşitmək istəməyən, darıxan birinə nəyisə başa salmağın bir mənası yoxdur. Şüurlu şəkildə mövzunu dəyişdirərək başqa bir üsluba keçmək və qarşı tərəfə dincəlmək üçün vaxt vermək olar. Ancaq söhbətə nəzarət hüququnu qarşı tərəfə ve-

rərək onun boş və lazımsız fikirləri ilə və ya ələcsiz problemləri ilə məşğul olmaq böyük xəta olacaqdır.

Bir sözlə, mömin danışanda mütləq istiqamətverici olmalıdır. Qarşı tərəfin eşitmək istədiklərindən çox öz fikirlərini söyləməlidir. Hz.Yusifin zindandakılarla danışarkən yararlandığı metod bu baxımdan yaxşı bir nümunədir:

“Onunla birlikdə iki cavan oğlan da zindana atıldı. Onlardan biri dedi: “Mən (yuxuda) gördüm ki, şərab sıxıram”. Digəri isə belə dedi: “Mən gördüm ki, başımın üstündə çörək aparıram, quşlar da ondan yeyir. Gəl bu yuxunu bizə yoz. Biz, həqiqətən, sənin yaxşı adamlardan olduğunu görürük!” Yusif belə cavab verdi: “Yeyəcəyiniz təam gəlməmişdən əvvəl mən onun mənasını sizə xəbər verərəm. Bu, Rəbbimin mənə öyrətdiyi elmlərdəndir. Mən Allaha inanmayan və axirəti də inkar eləyən bir tayfanın dinini tərək etdim! Mən ata-babalarım İbrahim, İshaq və Yəqubun dininə tabe oldum. Bizə heç bir şeyi Allaha şərik qoşmaq yaraşmaz. Bu Allahın bizə və insanlara bəxş etdiyi nemətdir, lakin insanların əksəriyyəti şükür etməz! Ey mənim iki zindan yoldaşım! Ayrı-ayrı tanrılar daha yaxşıdır, yoxsa bir olan, qadir olan Allah?! Allahdan qeyri ibadət etdikləriniz sizin və atalarınızın qoyduğunuz adlardan başqa bir şey deyildir. Allah isə onlara heç bir dəlil nazil etməmişdir. Hökm ancaq Allahındır. O sizə yalnız Onun Özünə ibadət etmənizi buyurmuşdur. Doğru din budur, lakin insanların əksəriyyəti bilməz! Ey iki zindan yoldaşım! Sizin biriniz yenə ağasına şərab içirdəcək, digəriniz isə edam olunacaq, quşlar da onun başından yeyəcəklər. Haqqında soruşduğunuz iş belə həll edilmişdir!” (“Yusif” surəsi, 36-41).

Göründüyü kimi, Hz.Yusif ona yuxu yozumunu soruşan insanlara əvvəlcə bir təbliğat aparmış, suallarının əsl cavabını isə axırda vermişdir. Əgər əvvəlcə yuxunun yozumunu söyləsə, sonra təbliğata başlasaydı, bəlkə də onu daha az maraqla dinləyəcəkdilər.

Eyni şəkildə Hz.Musa da Fironla danışarkən istiqamətverici bir üsubdan yararlanır:

“Firon soruşdu: “Bəs əvvəlki nəsillərin halı necədir?” Musa belə cavab verdi: “Onlara dair bilik yalnız Rəbbimin dərgahında olan bir kitabdadır. Rəbbim xəta etməz və unutmaz!” O ki, yer üzünü sizin üçün döşəmiş, orada sizin üçün yollar salmış, göydən yağmur yağdırmışdır. Biz o yağmurla növbənöv bitkilərdən cütlər yetişdirmişik” (“Taha” surəsi, 51-53).

Hz.Yusifin və Hz.Musanın danışışlarında göstərdiyi bu “ağıl” möminlərin də hər zaman müdrik, ağıllı və yol göstərici bir danışış üslubundan istifadə etmələrinin vacibliyinə işarədir. Mömin söhbətin ümumi gedişatına hakim olmalı, söhbəti qarşısındakının istəyinə uyğun şəkildə deyil, özünün lazım bildiyi və çox faydalı olacağına inandığı şəkildə aparmığı və istiqamətləndirməyi bilməlidir.

12. İlk müqaviməti təbliğatı aparanın göstərməsini gözləyib buna görə üsul təyin etmək

Danışıda istiqamətverici olmağın üsullarından biri də əvvəlcə qarşı tərəfin fikrini və ya ideyasını öyrənib sonra da buna görə bir mövzu və üslub təyin etməkdir. Bu, qarşı tərəfi çox tez tanımaq üçün şərait yaradar və möminin həmsöhbətinin ehtiyacı olmayan bir mövzudan danışaraq vaxtı itirməsinin qarşısını alar.

Quran bu incə taktikamı Hz.Musa qissəsində verir. Hz.Musa ilə Fironun cadugərləri arasındakı dialoq belədir:

“Firon tayfasının əyanları dedilər: “Şübhəsiz ki, bu çox bilikli bir sehrbazdır. O sizi yurdunuzdan çıxartmaq istəyir!” Firon da: “Elə isə tədbiriniz nədir?” deyə soruşdu. Onlar dedilər: “Onu qardaşı ilə birlikdə saxla və şəhərlərə sehrbazları yığan adamlar göndər ki, nə qədər bilikli sehrbaz varsa, hamısını tutub gətirsinlər!” Sehrbazlar fironun yanına gəlib dedilər: “Əgər biz üstün gəlsək, yəqin ki, bizə bir mükafat veriləcək!” Firon: “Bəli, şübhəsiz ki, siz ən yaxın adamlardan olacaqsınız!” - deyə cavab verdi. Sehrbazlar dedilər: “Ya Musa! Ya sən at, ya da biz ataq!” Musa: “Siz atın!” - dedi. Onlar atdıqda, adamların gözlərini bağlayıb onları qorxutdular və böyük bir sehr göstərdilər. Biz də Musaya: “Əsanı tulla!” - deyə vəhy etdik. Bir də baxıb gördülər ki əsa onların uydurub düzəltdikləri bütün şeyləri udur. Artıq haqq zahir, onların uydurub düzəltdikləri yalanlar isə batil oldu. Sehrbazlar orada məğlub edildilər və xar olaraq geri döndülər” (“Əraf” surəsi, 109-119).

Hz.Musa Fironun sehrbazlarına “əvvəlcə siz atın” deməklə uğur əldə etmişdir, bu üsul rəsulların yolunu davam etdirən möminlər üçün də hər zaman yararlanacaqları bir qaynaqdır. Əvvəlcə qarşı tərəfin fikrini soruşmaq, əvvəlcə onun düşüdüklərini ortaya çıxarıb buna nəzərən bir münasibət və anlatma tərzini müəyyən etməklə o batil fikir quruluşunu yıxmaq daha təsirli olacaq.

13. İnsanı səhv davranışlardan çəkindirən üslublardan istifadə etmək

“Yaxşılığı əmr edib pisləkdən çəkəndirmə” Quranın müxtəlif ayələrində əmr edilən çox önəmli bir ibadətdir. Bu ibadətin təbliğat aparılan insana qarşı tətbiq edilməsinin vacibliyi də açıqdır: yalnız təbliğat aparmaqla, yəni “yaxşılığı əmr etməklə” kifayətlənməyəcək, eyni zamanda “pisləkdən çəkəndirmə” hökmü də tətbiq ediləcəkdir.

İnsanı səhv hərəkət və düşüncələri ortaya çıxarılaaraq Quran ayələrinə görə, doğru olanlar izah edilməlidir. Yenə eyni hərəkətləri etsə, rəzil bir hala düşəcəyi söylənməlidir. Qarşı tərəfin xətalari əsla ona qarşı deyil, sanki üçüncü bir şəxsdən bəhs edilmiş kimi söylənə bilər. Bunları davam etdirməsinin ağıl və vicdandan kənar bir davranış olacağını söyləyərək doğruları tətbiq etməyə yönləndirilir.

14. Dolayı yolla anlatmaq

Qarşılıqlı söhbətlərdə çox vaxt insanın şəxsinə bir xitab tərzindən istifadə edilir. Ancaq bir təbliğat metodu olaraq bundan başqa bir də başqa şəxslər və insanlar nümunə götürülərək, bəzi izahatlar verilərək, amma yenə qarşıdakına çatdırılmaq istəyənləri söyləmək mümkündür. Bu da təbliğat aparılmaqla təbliğ edilən arasında yaranacaq gərginliyi əngəlləmək yaxud da onun müdafiə psixologiyasına girərək ona söylənənlərə qulaq tıxamasına mane olmaq üçün faydalı bir metoddur.

15. Vicdanlı və həssas olmağa istiqamətləndirmək

Təbliğdəki məqsəd sadəcə məlumat vermək, yəni öyrətmək deyil. Əksinə, bundan daha mühüm olan iş qarşı tərəfin

vicdanını oyandırmaq, onu səmimi bir nəfs mühasibəsinə sürükləməkdir. Bunun üçün də iki tərəf arasında səmimi və isti bir dialoqun, öyrədici üslubdan çox köməkədi bir üslubun qurulması lazımdır. Hz.İbrahimin qövmü ilə olan dialoqu nəticəsində aparıcı inkarçıların bir vicdan mühasibəsi etmək məcburiyyətində qalması buna nümunədir. Quranda belə deyilir:

“Onlar gedən kimi İbrahim bütleri parça-parça edib yalnız onların böyüyünü saxladı ki, bəlkə, qayıdıb ona baş çəkdlər. Onlar qayıdan kimi işin nə yerdə olduğunu görüb dedilər: “Bunu tanrılarımıza kim edibsə, o, şübhəsiz ki, zalimlərdəndir!” Müşriklərin bəziləri: “İbrahim deyilən bir gəncin onları pislədiyini eşitmişik!” - dedilər. Qalanları: “Bunların şahidlik edə bilmələri üçün onu camaatın gözü qabağına gətirin!” - dedilər. Müşriklər İbrahimi tapıb gətirərək: “Ya İbrahim! Tanrılarımızı sənmi bu günə saldın?” - deyə soruşdular. İbrahim sındırmadığı iri bütü göstərib: “Bəlkə, onların bu böyüyü bunu etmişdir. Əgər danışa bilirlərsə, özlərindən soruşun!” - deyə cavab verdi. Bunun nəticəsində onlar öz-özlərinə müraciətlə: “Siz, doğrudan da, zalimlərsiniz” - dedilər” (“Ənbiyə” surəsi, 58-64).

Bu qissədən də göründüyü kimi, vicdan insanın içindəki doğru yol göstərəndir. İnsanlar vicdanlarına uyduğu zaman düzgün hərəkət edirlər. Bu, dinin özündə də var. Allah rızasına ən uyğun olan davranışı insana vicdanı vasitəsilə bir növ ilham edər. Buna görə də dini öyrənən insanın vicdanı qarşısında ondan səmimi olaraq istifadə etməsini əngəlləyən şeylər varsa (məsələn, ətrafın təsirindən çəkinmək, adətlərdən əl çəkmək və s. kimi), bu əngəlləri ortadan qaldırmaq və onu vicdanına itaət etməyə istiqamətləndirmək lazımdır.

16. Müstəqil düşünməsini təmin etmək

İnsanın doğrunu görə bilməsi, doğru qərar verə bilməsi, Quran ayələrinə görə, yanlış düşüncəsini doğru ilə əvəz edə bilməsi üçün müstəqil düşünməsi əsas şərtidir. Bunun üçün aqlın təzyiqlərdən uzaq olması, təəssübdən təmizlənməsi lazımdır. Dini təzə öyrənən bir insanı cahil cəmiyyətdə bunlara nail olmayacağını düşünərək müstəqil düşünməsini əngəlləyəcək səbəbləri aradan götürən izahlar vermək olar. Bu şəkildə rahat olması üçün şərait hazırlamaq söylənənlərin təsirini artıracaq.

17. Təzyiq göstərməmək və məcbur etməmək

Təbliğət apararı qarşısındakına bir şeyi inandırmaq, fikrini ona qəbul etdirmək məcburiyyətində deyil. Onun üzərinə düşən iş sadəcə Allahın dinini təbliğ etməkdir. Hidayəti və iman gətirməsini ona Allah verəcəkdir. Bu səbəbdən təzyiq göstərməsinin və məcbur etməsinin heç bir köməyi olmayacaq. Həmçinin Quran **“Artıq sən öyüd-nəsihət ver. Sən ancaq öyüd verənsən. Onların üzərində hakim deyilsən”** (“Ğaşiye” surəsi, 21-22) və ya **“Əgər Rəbbin istəsəydi, yer üzündə olanların hamısı iman gətirərdi. İnsanları iman gətirməyə sənmi məcbur edəcəksən?”** (“Yunus” surəsi, 99) kimi hökmlərlə mömini bu davranışdan uzaqlaşdırır. Təzyiq göstərməmək və qarşıdakı insanı inanmaqda sərbəst buraxmaq təbliğət apararının səmimiliyinə və bir mənfəət düşünmədiyinə dair təsəvvür oyadacağı üçün söylənənləri daha təsirli edəcək.

18. Söylənənlərə biganə qalmamasını təmin etmək

Görünüşdə onlarla danışmağın çox asan, ancaq əslində ən çətin olan insanlar söylənənlərə biganə qalanlardır. Çünki bu tip insanların fikirlərini öyrənmək asan deyil. Söylənənlərə susaraq və ya münasibət göstərmədən təsdiq etmiş kimi görünmələri ilə danışılanları qəbul etdikləri zənn edilir. Əslində daxilən bunu qəbul etmir və ona maraq göstərmirlər. Əks fikirlə mübahisə edən biri heç olmasa reaksiya göstərir və nəhayətdə bir nəticə əldə edilə bilər. Qərarlı və biganə insanın vəziyyəti daha dolaşlıq olur. Belə insanları mövzuya cəlb etmək üçün normal danışlıq tərzindən başqa onlarda maraq oyatmaq üçün çox təsiredici üsullardan istifadə etmək lazımdır. Məsələn, ölümdən bəhs edib onun da bir gün çürüyüb torpağa qarışacağından, maddənin əslindən və ya onun çox böyük əhəmiyyət verdiyi dəyərlərin boş, mənasız olmasından bəhs edib onu bu vəziyyətdən çıxarmaq olar. İnsanların maraq göstərməsini bu şəkildə təmin etmək olar.

19. Hər kəslə layiq olduğu şəkildə davranmaq

Allahın elçilərinin təbliğat zamanı onlara göstərilən rəftara görə bir üslubdan yararlandığını görürük. Bəzən çox mülayim danışlıq tərzindən yararlanan elçilər bəzən də Allahın əzabı ilə qorxudaraq sərt bir danışlıq üslubu və davranış tərzini göstərirlər. Həmçinin Allah da insanların dinə və möminlərə qarşı olan rəftarına görə onlara müxtəlif cür davranmağı məsləhət görmüşdür. Məsələn, ikiüzlülərə, Quran ayələrinə qarşı mübarizə apararlara, inkar edənlərə qarşı sərt davranmağı uyğun görərkən (“Tövbə” surəsi, 73) aman istəyən bir müşriklə də aman verməyi söyləmişdir (“Tövbə” surəsi, 6). Bunun kimi təbliğat aparən mömin də qarşısındakının dinlə və

möminlərlə rəftara görə bir üslub və tərz göstərə bilər. Dəniz qayda və mövzuların izahında dozanı insanların vəziyyətinə görə azaldıb-çoxalda bilər. Üstəlik hərənin bir cür təsirlənməsi və ehtiyacı ola bilər. Kimisini mülayim sözə, kimisinin də konkret bir izaha ehtiyacı var. Bu, bir həkimin qarşılaşdığı müxtəlif xəstələrə aspirin verməkdən, iynə vurmaqdan əməliyyat etməsinə qədər ən müxtəlif müalicələr aparması kimi bir şeydir.

20. Süquta uğramış əvvəlki cəmiyyətlərdən danışmaq

İnsanı inkara aparan faktorlardan biri ona əbədi olaraq yaşayacağı, heç ölməyəcəyi hissini verən bir aldanmadır. Cavanlar həmişə cavan qalacaqlarını və ya çox uzun müddətdən sonra yaşlanacaqlarını zənn edirlər. Orta yaşlılar da özlərini ömürlərinin uzun olması təsəllisi ilə ovudurlar. Ətraflarındakı mədəniyyət də onların aldanmasına səbəb olur. İnsanlar tərəfindən qurulmuş yüksək binalar, bəzəkli və gözqamaşdırıcı əsərlər, evlər, maşınlar və s. hamısı onlara yaşadıkları həyatın əbədi və sağlam olması ümidini verir.

Əslində bu aldanma kainatın ilk və ən böyük aldanmasından başqa bir şey deyil. Hz.Adəmin və həyat yoldaşının cənnətdən qovulmalarına səbəb şeytanın **“sənə əbədiyyət ağacını və köhnəlib xarab olmayacaq bir mülkü göstərimmi?”** (“Taha” surəsi, 120) şəklindəki ifadəsi olmuşdur.

Elə bu səbəbdən də qarşı tərəf, yəni təbliğ edilən çox böyük bir fitnədən qorunmalıdır. Özünü və ətrafdakıları əbədi və sağlam bir varlıqlar cəmiyyəti kimi görməməli və əslində hər şeyin və hamının Allahın iradəsi ilə var olan və O, diləyəndə yox olacaq bir xəyal, fəhm olduğunu öyrənməlidir. Bilməlidir ki, kainatdakı bütün həyat Allahın “Hayy” (“Həyat

verən”) sifətinin görünməsindən başqa bir şey deyil. Və Allah bu görüntüləri çox zəif və müvəqqəti bir təbiətdə yaratmışdır.

Əvvəllər yaşamış və Allah tərəfindən yox edilmiş cəmiyyətlərin xəbərləri təbliğat aparılan insanın beyninə yerləşmiş bu aldanmanın silinməsi üçün yararlı ola bilər. Neçə-neçə güclü qövmlər, böyük mədəniyyətlər sırf Allahın əmrinə itaət etmədikləri üçün qorxunc bir şəkildə məhv edilmiş, Onun qəzəbinə gəlmişlər. Quranda belə bildirilir:

“Məgər özlərindən əvvəl neçə-neçə nəsilləri məhv etdiyimizi görmədilərmiz? Onlara yer üzündə sizə vermədiyimiz imkanlar vermişdik. Göydən onlara bol yağış göndərmiş, altından çaylar axıtmışdıq. Biz onları günahlarına görə məhv etdik və onlardan sonra başqa yeni bir nəsəl yaratdıq” (“Ənam” surəsi, 6).

Allahın elçilərini göndərdiyi bütün cəmiyyətlər dini yalan saymaları və rəsullara qarşı çıxmaları nəticəsində Allah tərəfindən süquta uğradılmışlar. Quranda bu həqiqət **“Nəhayət onlar onu təkzib etdilər və buna görə də buludlu günün əzabı onları yaxaladı. Həqiqətən o gün əzabı böyük bir gün idi”** (“Şuəra” surəsi, 189) ayəsi ilə bildirilir. Bir başqa ayədə isə belə deyilir:

“Biz heç bir məmləkəti ora peyğəmbərlər göndərmədən məhv etmədik! Peyğəmbərləri öyüd-nəsihət vermək üçün göndərdik. Biz zalim deyilik!” (“Şuəra” surəsi, 208-209).

Həlak olmuş qövmlərin anladılması, hətta bunlardan qalan arxeoloji tapıntıların göstərilməsi və içində yaşanan qövmün də Allah istərsə hər an dağıla biləcəyini anlatması təbliğat aparılanın Allahdan başqa inandığı şeylərin mühüm bir qismini yox edər. Böyük bir güc olaraq qəbul etdiyi mədəniyyət

və texnologiyanın insanları Allahın aciz bir bəndəsi olmaqdan uzaqlaşdırmadığını, Allahdan başqa da gücünə inanılacaq və qorxulacaq bir qüdrət sahibi olmadığını ona hiss etdirir.

21. Ölümü xatırlatmaq

Mədəniyyətlərin və cəmiyyətlərin məhvi qədər bəlkə də daha çox düşündürücü və “ayaqları yerə bağlayan” bir mövzu varsa, o da insanın məhvi, yəni ölümüdür. Bu səbəbdən insanların çoxu başqalarının ölümünə şahid olduqları halda özlərinin də bir gün mütləq bu aqibətlə qarşılaşacaqlarını, öləcəklərini düşünmür. Bundan həmişə qaçır, sanki heç ölməyəcəklərmiş kimi özlərini aldadırlar. Ölümdən heç bəhs etmir, onu düşünməkdən qaçır və böyük bir qəflət içində yaşayırlar. Halbuki Allah bu hökmü verir:

“Qorxub qaçdığınız ölüm sizi mütləq yaxalayacaqdır. Sonra siz gizli də, aşkarı da bilənin hüzuruna qaytarılacaqsınız. O da sizə nələr etdiyinizi xəbər verəcəkdir!” (“Cümə” surəsi, 8).

İman gətirənlər isə inkarçıların əksinə olaraq tez-tez ölümü düşünür, etdiklərinin hesabını verəcəklərini bildikləri üçün hər an Allahı razı salmağa çalışırlar. Dini öyrənməyə, Allahı tanımağa başlayan birisinin ölümü düşünməsi, hər an hər yerdə öləcəyini bilməsi onu dərrakəli davranmağa və dini saf bir şəkildə yaşamağa sövq edir.

Bu səbəbdən də insanın imani şüurunu açan bu mühüm mövzunun qarşı tərəfə anladılması çox lazımlı və xeyirlidir. Onun ölüm haqqında düşünməsinin dünyanın müvəqqətiliyini anlayıb dinə yönəlməsinə böyük təsiri olacaq.

22. İnsanın acizliyini anlatmaq

Allahı gərək olduğu qədər qiymətləndirməyən bir insan

özünün mahiyyətini də qavraya bilməz. Allahın böyüklüyünü və qüdrətini anlamamışsa, özünün acizliyini də dərk bilməz. Bu səthi düşünən insan hər şeyi özünün etdiyini, güclü olduğunu, həqiqətdə Allahın sahib olduğu surətlərə özünün də sahib olduğunu zənn edib öz-özünə lovğalanır. Bu düşüncəyə görə də hər şeyi azğın bir anlayışla görür. Bu səbəbdən onun ətdən, sümükdən olduğunu, damarından cüzi bir zədədən ölə biləcəyini, bədəndəki heç bir şeyə az da olsa təsirinin olmadığını, ağzı qoxuyan, gözü, qulağı, burnu çirklənən, ayaq-yoluna ehtiyacı olan aciz və zəif bir varlıq olduğunu yaxşıca tərif etmək lazımdır. Üstəlik onu yaşadanın, nəzarət edib qoruyanın, ona ruzi verənin, bütün güc və qüvvət sahibinin Allah olduğunu, sahib olduğunu zənn etdiyi şeylərin ona Allah tərəfindən verildiyini və sahibinin də O olduğunu, bir sözlə, Allahın böyüklüyünü və öz acizliyini anlaması üçün şərait yaratmaq lazımdır. İnsanın bilməsi vacib olan ən böyük elm Quranda belə göstərilir:

“Ey insanlar! Siz Allaha möhtacsınız. Allah isə möhtac deyildir, şükrə layiqdir!” (“Fatir” surəsi, 15).

MÜXTƏLİF TƏBLİĞAT ÜSULLARI

1. Şifahi təbliğatla yanaşı yazılı təbliğat metodunu da tətbiq etmək

Hz.Süleyman Səba hökmdarı Bəlqisə məktub göndərərək yazılı təbliğ metodundan istifadə etmişdir (“Nəml” surəsi, 28). Bu gün Allahın dinini anlamaq və bununla bağlı bir mesaj göndərmək üçün mütləq yazılı metoddan istifadə etmək lazımdır. Bunu istər məktub göndərərək, istərsə də kitab, qəzet, jurnal çıxararaq, məqalələr, silsilə yazılar hazırlayaraq yerinə yetirə bilərlər. Yazı daimi olduğundan və beləcə təkrar-təkrar oxuna bildiyindən bu üsul çox təsirlidir.

2. Kütləvi təbliğat

Hz.Musa cəmiyyətin rəhbərlərinə təbliğ etməklə yanaşı bütün xalqa da kütləvi təbliğat aparmaq üçün onları bərabər olmağa çağırmışdır (“Taha” surəsi, 59; “Şuəra” surəsi, 39). Bu gün də möminlər kütləyə xitab vasitələri ilə izdihamlı cəmiyyətlərə eyni anda təbliğat apara bilərlər. Yazılı mətbuat, televizor, radio, məktub, kitab kimi vasitələrlə cəmiyyətin bütün təbəqələri ilə əlaqə saxlamaq və Allahın dinini təbliğ etmək mümkündür.

3. Cəmiyyətin qabaqcıllarına və rəhbərlərinə təbliğ etmək

Allahın elçiləri yaşadıkları cəmiyyətin rəhbərlərinə, sistem rəhbərlərinə təbliğat aparmışdılar. Çünki onlar cəmiyyətin əlində gücü olan və xalqı idarə edən bir qoludur. Bu səbəbdən mühüm yerlərdə olan insanlarla dialoq qurmaq, onlara təbliğ etmək çox təsirli bir metoddur.

4. Təbliğata hazırlıq görmək

Quranda “Əgər onlar cihadə çıxmaq istəsəydilər, ona hazırlıq görərdilər. Lakin onların davranışı Allaha xoş gəlməzdi. Buna görə də mane oldu. Onlara: “Oturanlarla bərabər siz də oturun!” deyildi” (“Tövbə” surəsi, 46) ayəsi ilə Allah yolunda mübarizə aparmaq istəyənlərin qabaqcadan bu işə hazırlanmasını vacibliyinə işarə edilir.

Bu gün möminlərin ən böyük elmi mübarizəsi insanlara apardıqları təbliğatdır. Bu səbəbdən də aparılan təbliğatlar üçün insanın özünü hərtərəfli hazırlaması çox mühümdür.

Təbliğə hazırlanmanın iki üsulu var. Birincisi, yazılı təbliğatı yerinə yetirmək üçün görülən hazırlıqdır. Qəzet, kitab kimi mətbuat vasitələri ilə aparılan təbliğat üçün araşdırma, yazı və texniki işləri əhatə edən arxa plandakı işləri yerinə yetirmək, maddi imkanları gücləndirmək bir hazırlıqdır. İkincisi, möminin özünü maarifləndirməsi, Allahın dinini anlada biləcək səviyyədə ola bilmək üçün özünü mənən və bilik baxımından yetişdirməsidir.

5. Təbliğatda ixtisaslaşmış möminlər yetişdirmək

Allah Quranda möminlərin görməsi vacib olan “iş bölmə”sindən belə söz edir:

“Möminlərin hamısı birdən çıxmamalıdır. Barı, hər tayfadan bir dəstə qalsın ki, camaatı (döyüşdən) qayıtdığı zaman onları qorxutsun. Bəlkə, onlar çəkənsinlər!” (“Tövbə” surəsi, 122).

Bütün möminlər təbliğat aparır, mömin camaatı onsuz da eyni zamanda bir təbliğatçı camaatdır. Ancaq Allahın dini üçün ediləcək bir çox iş var və möminlər də bunları bir iş rejimi olaraq daha yaxşı və xeyirli şəkildə yerinə yetirirlər.

T bliġat üçün də yetiŐmiŐ, Quranı yaxŐı bilən, xitab g c  yüksək olan və yaxŐı yazı yazan ixtisaslaŐmıŐ möminlərin olması və onların əsasən t bliġat iŐini aparması da səmərəni v  təsiri artırır.

TƏBLİĞAT APARAN MÖMİNİN MALİK OLMALI OLDUĞU KEYFİYYƏTLƏR

1. Hidayətin Allaha aid olduğunu bilmək

Təbliğatı aparan mömin qarşısındakının hidayətə gəlməsinin, iman gətirməsinin və ya gətirməməsinin ona bağlı olmadığı və bunun yalnız Allaha aid bir iş olduğunu heç vaxt unutmamalıdır. Allah Peyğəmbərə (s.ə.v.) də **“Şübhəsiz ki, sən istədiyini doğru yola yönəldə bilməzsən, amma Allah dilədiyini doğru yola salar. Doğru olacaq kəsləri daha yaxşı O bilir!”** (“Qəsəs” surəsi, 56) ayəsi ilə bunu xatırlatmışdır. Mömin təbliğ üçün özünü yetişdirir, bir çox mövzuda ustalaşır və Allahın dinini təbliğ edir, bu, onun ibadətidir. Amma insanların iman gətirməsi, doğru yola düşməsi ürəkləri əlində saxlayan Allahın diləyi ilə olur. Möminin təbliğ zamanı bunu düşünməsi onun səmimiyyətinin daha yaxşı hiss edilməsinə səbəb ola bilər. Üstəlik bu, onun daha rahat və səmimi bir üslub yaratmasına, daha təsirli olmasına kömək edəcək.

2. Səmimi olmaq

Allah möminləri səmimiyyətinə görə qiymətləndirir. Bu səbəbdən də Quranda üzərində çox dayanılan mövzulardan biri də budur. Allaha qarşı tam ixləsli olmaq mömini Allaha yaxınlaşdıran, onu püxtələşdirən və uğur əldə etməsinə səbəb olan önəmli bir xüsusiyyətdir. Hidayəti Allahın verəcəyini bilərək dinin mənfəətini güdən bir hərəkət və səmimi bir görünüşlə təbliğat aparmaq lazımdır. Danışarkən də eyni şəkildə səmimi bir metoddan istifadə etmək mühüm şərtlərdəndir.

3. *Səbrli olmaq*

İnsanın imanının sağlamlığını göstərən ən mühüm xüsusiyyətlərdən biri səbrdir. Mömin hər növ çətinliyə, ağır şərtlərə baxmayaraq ölənə qədər Allah rızası üçün çalışır. Səbr budur və ölümə qədər davam edir. Qurandakı ayələrdə səbrdən bəzi nümunələr var. Bir ayədə belə deyilir: **“Sən səbr et, şübhəsiz ki, Allahın vədi haqqdır. Qoy qəti inanmayanlar səni yüngül hesab edib yerindən oynatmasınlar”** (“Rum” surəsi, 60).

Səbrin ən çox göstəriləcəyi sahələrdən biri də təbliğatdır. Mömin qarşısındakı insanda iman işığını gördüyü müddətdə ona qarşı anlayışlı olmalı, ona bu hərəkətlərini düzəltməsi üçün vaxt verməlidir. Dini tanımayan insanların səhv hərəkət və düşüncələrini, boş danışıqlarını və möminin ona söylədiyi gözəlliklər qarşısındakı anlayışsızlığını səbrlə qarşılmalıdır. Üstəlik mömin bunu böyük bir zövqlə edər. Çünki hətta bir insanın belə ürəyinin İslama qarşı yumşalmasına səbəb olmaq böyük bir işdir.

Mömin insan apardığı təbliğat üzündən başqa insanlardan və ya bütün bir qövmdən əks münasibət görə bilər. Amma o, dayanıb durmamalı, hər növ çətinliyə və nəticəsizliyə baxmayaraq təbliğatı davam etdirməlidir.

Yer üzündə 950 il yaşayan (“Ənkəbut” surəsi, 14) və bu zamanın mühüm bir hissəsinin qövmünə təbliğat aparmaqla keçirən Hz.Nuh təbliğdə səbrin açıq nümunəsidir. Hz.Nuhun qövmünə etdiyi təbliği anladan sözləri Quranda belə keçir:

“O dedi: “Ey Rəbbim! Mən qövmümü gecə-gündüz dəvət etdim! Lakin dəvətim onların qaçmalarını daha da artırmaqdan başqa bir şeyə yaramadı. Sənin onları bağışlamağın üçün mən nə zaman onları dəvət etdimsə, onlar barmaqlarını qulaqlarına tıxadılar, libaslarına

büründülər, israr edib durdular və təkəbbür göstərdilər. Sonra mən onları uca səsle dəvət etdim. Daha sonra onlara aşkar söylədim və gizli bildirdim”. Və dedim: “Tövbə edib Rəbbinizdən bağışlanmağınızı diləyin. Çünki O, çox bağışlayandır!” (“Nuh” surəsi, 5-10).

4. Hikmətli danışmaq

Danışıda hikmət, yəni əsaslı, düzgün, lazım olan, əminliklə və qanedic, təsirləndirici bir şəkildə danışmaq böyük sənətdir. Allah Quranda sevdiyi bəndələrinə xüsusi bir hikmət verdiyini bildirir. Məsələn, Hz.Davud üçün **“Biz onun mülkünü möhkəmləndirmiş, ona hikmət və düzgün hökm vermək qabiliyyəti bəxş etmişdik”** (“Sad” surəsi, 20) deyilir. Başqa bir ayədə isə hikməti belə açıqlayır:

“Allah istədiyi şəxsə hikmət bəxş edər. Kimə hikmət bəxş edilmişsə, ona çoxlu xeyir verilmişdir. Bunu ancaq ağıllı adamlar dərk edərlər!” (“Bəqərə” surəsi, 269).

Təbliğət aparan möminin hikmətli danışması çox vacibdir. Həmçinin ayədə **“Rəbbinin yoluna hikmətlə və gözəl öyüdlə çağır...”** (“Nəhl” surəsi, 125) əmri verilir. Ümumiyyətlə, mömin hikmətli danışa bilmək üçün Allaha dua etməli, hərəkətlərinə də diqqət edib bir mövzu ətrafında düşünməlidir. Hikmətli təbliğin necə olduğunun əsasları isə bəllidir: qarşısındakının ehtiyaclarını müəyyən etdikdən sonra bunlara çox gözəl və təsirləndirici şəkildə cavab verməlidir. Allahın dini ni anladan zaman təntənəli və qəliz üslubdan uzaq durmaq lazımdır. Özünü elmi göstərməyə çalışmadan, insanın ehtiyaclarına uyğun və onun ürəyini rahatlayacaq, qanedic və səmərəli, açıq və konkret bir şəkildə danışmaq təbliğət aparan möminin xüsusiyyətlərindən biri olmalıdır.

Hikmət möminin Quran ayələrinə olan hakimiyyəti ilə

düzgün nisbətdədir. Allahın ayədə bildirdiyi **“Müşriklər sənənin yanına gəlib elə misal çəkməzlər ki, Biz sənə onun doğru cavabını və izahatca daha yaxşısını gətirməyək”** (“Furqan” surəsi, 33) hökmünə görə, inkarçıların irəli sürdüyü hər növ azğın məntiqin cavabı Quranda vardır. Mömin Quranı çox yaxşı bilirsə, onu özünə aid edirsə və qarşılaşdığı hər hadisəni Quran süzgəcindən keçirərək dəyərləndirirsə, qarşı tərəfin suallarına və azğın məntiqinə qarşı ən uyğun və hikmətli cavabı verə bilər.

5. Qüvvətli, xalis və təvazökar bir xarakter

Mömin Allahın Öz ruhundan göndərdiyi, ondan razı qalan və yaradılmış bütün canlılardan üstün tutduğu bir varlıqdır. İnkarçılara qarşı isə onların fiziki və maddi gücləri nə qədər çox görsənsə də **“Ruhdan düşməyin və qəmgin olmayın. Halbuki əgər möminsinizsə, siz çox yüksəkdə durursunuz!”** (“Ali-İmran” surəsi, 139) hökmünün sirri ilə yüksək bir üstünlüyə sahibdir. Bu üstünlük davamlı hiss edilərsə, hərəkətlərdə də özünü göstərir və təbliğ edilən insan da təbii olaraq bu gücdən təsirlənər.

Sadəcə Allaha qulluq edən mömin eyni zamanda Qurandan öyrəndiyi yüksək bir xarakterə və peyğəmbər əxlaqına bənzər bir əxlaqa sahibdir. Onun heç bir zəifliyi yoxdur və hədəfi sadəcə olaraq Allahın rızasını qazanmaqdır. İmanın ona verdiyi kamillik və sahib olduğu yüksək nailiyyətlər sayəsində həmişə gözəl düşünür, xırda və bəsit hərəkətlərə fikir vermir, bu səbəbdən də nümunə olur. Təbliğat aparən möminin bu xalis xarakteri nümayiş etdirməsi, bununla yanaşı təvazökar, səmimi hərəkətləri qarşı tərəfə müsbət təsir bağışlayacaq.

XALQLARIN ONLARA QARŞI TƏBLİĞAT APARAN ELÇİLƏRƏ GÖSTƏRDİYİ MÜQAVİMƏT

*1. Dəvət edilən dinə dair baxışları,
ona inanmamaları, qəzəblənmələri,
möcüzə gözləmələri*

“Allah tək olaraq anıldığı zaman axirətə inanmayanların qəlbləri nifrətlə dolar. Ondan başqaları yad edildiyi zaman isə onları dərhal sevinc bürüyər” (“Zumər” surəsi, 45).

İnkara təslim olmuş qabaqcılların möminlərə və təbliğ edilən dinə reaksiyasını incələdiyimiz zaman qarşıdurma, qəzəb və təkəbbür kimi şeytana məxsus xüsusiyyətlərlə qarşılaşırıq. Bunları və təbliğat zamanı qarşıya çıxacaq müqaviməti qabaqcadan bilmək (bu, Quran ayələrinin köməyi ilə mümkündür) isə bunlara qarşı hazırlıqlı olmaq və ümumiyyətlə müvəffəqiyyət əldə etmək yolunda sağlam bir addım atmaq mənasına gəlir.

Təbliğat aparanlara tez-tez göstərilən bu müqavimət inanmaq üçün möcüzə görmək istəyidir. Quranda bu istək belə tərif edilir:

“Kafir olanlar: “Məgər Rəbbindən ona bir möcüzə endirilməli deyildimi?” - deyirlər. De: “Allah istədiyini azdırır. Tövbə edən şəxsi isə Öz hidayətinə qovuşdurur” (“Rəd” surəsi, 27).

İnanmayanlar arasında möcüzə görməyə çox böyük bir istək var. Onlara təbliğ edilən dinə inanmaq üçün mütləq belə şeylər görmək istəyirlər. Onsuz da hər tərəf möcüzələrlə doludur, bir az düşünən bilən insan bunları çox rahat şəkildə görə bilər.

Məsələn, “Havada duran bir daş var!” deyilsə, bu, böyük bir möcüzə kimi dəyərləndirilir, ancaq milyardlarla tonluq dünya yaradıldığı gündən bəri kosmik boşluqda durmaqdadır. Üstəlik dayanmadan, qüsursuz və ahəngdar bir şəkildə bir orbit üzərində günəşin ətrafında dolanır.

Atomlar arasındakı güclü cazibə qüvvəsi də bir möcüzədir, günəşin uzaq məsafədən dünyanı isitməsi, canlılara həyat verməsi də möcüzədir... Bu hadisələrin bir səbəbinin olması onların dəyərini azaltmaz, çünki səbəblər də heyrətamizdir. Ancaq belə hadisələr Allahın qüdrətini bilməyən və Onun sübutlarının üzərindən görmədən keçənlər üçün heç bir şey ifadə etmir.

“İsra” surəsinin 90-93-cü ayələri inkarçıların necə möcüzə istədiyini açıq şəkildə təsvir etmişdir:

“Belə dedilər: “Bizə yerdən bir bulaq çıxarmayınca sənə iman gətirməyəcəyik. Yaxud ağacları arasından şırıl-şırıl ırmaqlar axan xurma və üzüm bağın olmayınca; Yaxud, iddia etdiyin kimi, göyü parça-parça edib başımıza endirməyincə, yaxud Allahı və mələkləri açıq-aşkar qarşımıza gətirməyincə; Və ya qızıldan bir evin olmayınca, yaxud sən göyə qalxmayınca biz sənə iman gətirməyəcəyik. Əgər bizə oxuyacağımız bir kitab endirməsən, göyə qalxmağına da əsla inanmayacağıq!...”
(“İsra” surəsi, 90-93).

Ancaq inanmayanların möcüzə görmək istəkləri də səmimi deyil. Yəni bu insanların ürəkləri möcüzə gördükdən sonra yerinə düşəcək və beləliklə, iman etməyəcəklər. Bu istəklərinin tək səbəbi rəsulun belə bir şey edə bilməyəcəyini və möcüzə olmadıqda isə inanmaları üçün bir məcburiyyətin qalmayacağını düşünmələridir. Quranda bu insanların səmimi olmamasından belə bəhs olunur:

“Əgər onlara göydən bir qapı açsaq və onunla durmadan yuxarı dırmaşsalar yenə də inanmayıb; “Gözümüz bağlanmış, biz sehlənmişik” -deyərlər” (“Hicr” surəsi, 14-15).

“Əgər sənə kağız üzərində bir kitab nazil etsəydik və onlar əlləri ilə ona toxunmuş olsaydılar belə, kafirlər yenə də: “Bu, açıq-aydın bir sehrdir” - deyərdilər. Onlar dedilər: “Məgər ona bir mələk endirilməli deyildimi?” Əgər Biz bir mələk göndərsəydik, iş bitmiş olar və onlara bir an möhlət verilməzdi” (“Ənam” surəsi, 7-8).

Budur, Allah inanmaq üçün möcüzə gözləyənlərin səmimi olmamasını belə xəbər verir.

Din anladılan inkarçıların göstərdiyi bir başqa reaksiya da söylənənləri qəbul etməmək, sonra isə yalanlamaqdır. Dini anladan möminləri və rəsulu yalançılıqda günahlandırirlar. Rəsulu bu cür ittiham etmək üçüncü fəsildə ətraflı açıqlanaçaq.

Təbliğ edilən dinə qarşı “**şübhə doğuran bir tərəddüd**” (“Hud” surəsi, 62) içində olan inkarçılar materialist bir dünyagörüşü içində axirəti də inkar edərlər. “Muminun” surəsinin 37-ci ayəsindəki ifadələr bunu göstərir: “**Bizim həyatımız yalnız bu dünyadır, ölür, dirilirik. Biz dirilməyəcəyik**”. Onlara açıqlananları düşünüb öyüd almaq əvəzinə dinlədikləri şeylərdə dolaşılıq, yanlışlıq tapmağa çalışırlar. Bəsit söz oyunları ilə mövzudan uzaqlaşmağa səy göstəririlər.

Bununla yanaşı təbliğat aparən insanları kiçiltməyə də can atarlar. Hz.Nuha “**Sənə ən rəzil adamlar tabe olmuşkən biz sənə imanımı gətirəcəyik?**” (“Şuəra” surəsi, 111) deyən kafirlər bunun bir nümunəsidir. Quranda bu insanlarla bağlı başqa bir ayədə bu şəkildə bildirilir:

“Onlara: “Başqaları iman gətirdikləri kimi siz də iman gətirin! - deyildiği zaman: “Biz də səfehlər kimi iman gətirək?” - deyər cavab verirlər. Ağah olun ki, səfeh onların özləridir, lakin bunu bilmirlər” (“Bəqərə” surəsi, 13).

Möminləri ağıllarına görə qiymətləndirməyən bu insanların hər dəfə dinə dəvət etdikdə göstərdikləri bayağı və əsassız müqavimət onların özlərinin nə qədər dəyərsiz olduğunu göstərir. Hz.Nuh kafirlərin bu sərt mənfi reaksiyalarını belə göstərir:

“Sənin onları bağışlamağın üçün mən nə zaman onları dəvət etdimsə, onlar barmaqlarını qulaqlarına tıxadılar, libaslarına büründülər, israr edib durdular və təkbür göstərdilər” (“Nuh” surəsi, 7).

Göründüyü kimi, inanmayanların təbliğata göstərdiyi müqavimət müxtəlif olmaqla yanaşı heç birindən ağıllı və mədəni bir reaksiya görmək mümkün deyil. Həmçinin bir azdan görəcəyimiz kimi, möminlərin qarşılaşdığı reaksiyalar bəzən tamamilə insanlıqdan uzaq bir mədəniyyətsizlikdir.

2. Qarşdurma, təzyiq və hədə-qorxu ilə iman gətirənləri hidayət yolundan azdırmağa çalışmaları və hiyləgər metodları

Möminlərin təbliğat fəaliyyəti zamanı qarşılaşdığı ən şiddətli müqavimət Quranda göstərildiyi kimi, o qövmin “inkarçı qabaqcılları” tərəfindən göstərilməkdədir. Xalqa iqtisadi və siyasi təzyiqlər göstərən, onları müxtəlif üsullarla özlərinə möhtac edən bu “qabaqcıllar” təbliğ edilən dinin öz mənfəətlərinə zidd olduğunu bilirlər. Belə bir dinin insanlar arasında yayılması və hakim olması onların əldə etdiyi üstünlüyü bir anda yox edəcək.

“Zuxruf” surəsinin 23-cü ayəsində də bildirildiyi kimi, bu qabaqcılların mühüm bir xüsusiyyəti **“rahatlıq içində azğınlaşmış”** olmalarıdır. Bu insanlar dünya həyatında sahib ola biləcəkləri sərvətin ən çoxuna sahib ola bilmək, bunları **“yığıb saxlamaq yolunda canfəşanlıq göstərirlər”**. Çünki “Huməzə” surəsinin 3-cü ayəsində Allahın dediyi kimi, **“Və elə zənn edər ki, mal-dövləti onu əbədi yaşadacaqdır”**.

Bu təlqini onlara edən heç şübhəsiz ki, **“əbədiyyət ağacını və köhnəlib xarab olmayacaq bir mülkü göstərimmi”** (“Taha” surəsi, 120) deyən şeytandır. Şeytanın nəzarəti altında olan və onun “firqəsi” olmuş qabaqcılların möminlərə çox şiddətli düşmənçilik etməsi də təbii deyilmi?

Həmçinin bir ölkədə hiyləgər sistemlər quraraq möminləri tələyə salmağa, onları doğru yoldan azdırmağa çalışanlar da “Ənam” surəsinin 123-cü ayəsində bildirildiyi kimi, **“Hər bir adamın günahkarlarını oranın başçıları təyin etdik”**. Şeytanın bu məsələ ilə bağlı fəaliyyəti digər bir ayədə belə keçir: **“Həqiqətən, şeytanlar öz dostlarına sizinlə mücadilə etmək üçün təlqin edirlər”** (“Ənam” surəsi, 121).

Şeytanın sözügedən “qabaqcıl” dostlarının peyğəmbərlərə qarşı hazırladığı hiylə və hücumlardan Quranın bir çox yerində danışılır. “Qəsəs” surəsinin 20-ci ayəsində də Hz.Musanı öldürmək məqsədi ilə bir yerə toplanıb görüşənlərin şəhərin qabaqcıl inkarçıları olduğu söylənilir. Həmçinin “Əraf” surəsinin 109-cu ayəsində aparıcı inkarçılar Hz.Musa üçün **“bilikli bir sehrbazdır”** ifadəsini işlətməklə xalqın Hz.Musa haqqındakı fikirlərini alt-üst etməyə çalışmışdılar. Sonrakı ayədə isə **“sizi torpaqlarınızdan çıxarmaq istəyir”** ifadəsi ilə təbliğat fəaliyyətini böyük bir təhlükə və dövlət məsələsi halına gətirərək xalqı qızıqdırmağı hədəfləmişdilər. **“Belə halda nə buyursunuz?”** deyərək də onsuz da idarə edilmiş xalqa fitnə-

nin hökmü olan ölüm cəzasını verdirmək istəyirlər. “Əraf” surəsinin 123-cü ayəsindən də görüldüyü kimi xalq ancaq Fironun izn verdiyi şeylərə iman gətirə bilər. Firon normal bir hadisəni “xalqı sürgün edib çıxarmaq”, “şəhərdə hiylə qurmaq” kimi böyük bir fitnə-fəsad kimi göstərərək bu ölüm cəzasını haqlı göstərməyə çalışmaqdadır. Fikrinə qarşı gələn sehrbazları ön sıralarda görüb onlara da fitnə cəzasını tətbiq etmək istəyər. “Əraf” surəsinin 127-ci ayəsində isə bu dəfə qövmün qabaqcılları Hz.Musanı öldürməsi üçün Fironu təhrik etməyə çalışırlar.

Şeytanı vəli seçmiş, onun addımlarına uymuş qabaqcıl inkarçılar möminlərlə mübarizə aparmağı adətən özlərinə borc bilirlər. Quranda “İblisin orduları” və “şeytanın atlıları və piyadalar” deyə səciyyələndirilən şeytanın dostları ilə bağlı bir ayə belədir:

“Üstündə Allahın adı çəkilməmiş heyvanların ətindən yeməyin. Bu, şübhəsiz ki, günahdır. Həqiqətən, şeytanlar öz dostlarına sizinlə mücadilə etmək üçün təlqin edirlər. Əgər onlara itaət etsəniz, şübhəsiz ki, siz də müşrik olarsınız” (“Ənam” surəsi, 121).

Əslində möminlərin mübarizəsi inkarçıları öz nəzarəti altına almış və onları inananların üstünə salmış şeytanlardır. İnkarçılarda şübhələr yaradan, möminlərin təbliğ fəaliyyətini əngəlləməyə çalışan, Allahın dinini dünyaya hakim olmasını istəməyən həmişə şeytanlar olmuşdur. Bu məqsədinə çatmaq üçün də nəzarət etdiyi bir qrup insandan “firqə” quraraq bunlardan öz istəklərini həyata keçirmək üçün istifadə etmişdir. Bu mövzu ilə bağlı bir başqa ayədə Allah belə buyurur:

“Məgər kafirlərin üstünə onları yoldan çıxardıb günaha sövq edən şeytanları göndərdiyimizi görmədinmi?” (“Məryəm” surəsi, 83).

Beləcə, inkarçılara uyanlar şeytana və öz qövmlərinin qabaqcıl inkarçılarına tabe olaraq möminlərə qarşı hərəkət edirlər.

İnsanın yaradılışına görə təqdir edilmiş dinin geniş kütlələrə təsir etməsi və qəbul etdirilməsi təbii bir prosesdir. Bu dinin təbliğ edilərək insanlara çatdırılması kifayətdir. Ancaq “inkara uymuş qabaqcıllar” dinin yayılmasını istəmədikləri üçün möminləri və elçiləri əngəlləməyə çalışır, digər tərəfdən də xalqa müxtəlif yollarla təsir göstərərək möminlərin təbliğat fəaliyyətinin uğursuzluğa düçar olmasına səy göstərirlər. Bu qabaqcıl inkarçıların xalqla bağlı olan fəaliyyəti bir çox Quran ayələrində açıqlanır. Məsələn, qövmünün qabaqcıllarından inkar edənlər Hz.Şüeyb haqqında xalqa “...Əgər Şüeybin ardınca getsəniz, şübhəsiz ki, ziyana uğramış olarsınız” (“Əraf” surəsi, 90) deyə hədə-qorxu gəlmişdilər. Onların bu təbliğatı digər bir ayədə belə təsvir edilmişdir:

“Tayfasının kafir olan, axirətə qovuşacaqlarını yalan hesab edən və dünyada nemət verdiyimiz əyan-əşrafi dedilər: “Bu sizin kimi ancaq adi bir insandır; yediyinizdən yeyir, içdiyinizdən içir” (“Muminun” surəsi, 33).

Göründüyü kimi, qabaqcıl inkarçılar xalqı gah “ziyana uğramaqla” təhdid edir, gah da elçilərin fövqəltəbii bir canlı deyil, bir insan olduğunu irəli sürərək fikri çaşdırmağa və insanları öz təsirləri altına almağa çalışırlar. Qabaqcıl inkarçıların bu fəaliyyəti başqa bir ayədə belə təsvir edilir:

“Nuh qövmünün kafir başçıları dedilər: “Bu sizin kimi yalnız adi bir insandır. Sizə böyüklük etmək istəyir. Əgər Allah istəsəydi, mələklər göndərərdi. Biz bunu ulu babalarımızdan eşitməmişik” (“Muminun” surəsi, 24).

Burada diqqət çəkilən məqam qabaqcıl inkarçıların peyğəm-

bəri mənafə güdməkdə günahlandırmasıdır. İncarçılar bu qiymətli insanları pul, var-dövlət, iqtidar kimi dünya həyatında müvəqqəti olan şeyləri əldə etməkdə və beləcə insanlara hakim olmaq üçün çalışmaqda ittiham edirlər. Hz.Musa və Hz.Haruna da "...Bizi atalarımızın tapındığı dindən döndərmək, özümüzə də yer üzündə böyüklük etmək üçünmü gəldiniz?.." ("Yunus" surəsi, 78) deyərək eyni ittihamı səsləndirmişlər.

Ancaq həqiqətdə buna səy göstərənlər Rəsulu günahlandırmanın özləridir. Bunun müqabilində Rəsulun təbliğdən başqa heç nə etmədiyi bir çox ayədə bildirilir: ("Yunus" surəsi, 72; "Şuəra" surəsi, 179-180; "Ənam" surəsi, 90).

Qabaqcıl incarçıların təbliğ qarşısındakı cavabları bu cür böhtan və ittihamlarla bərabər hədə-qorxu və şantajı da əhatə edir. Məsələn, kafir qövminün Hz.Luta və yanındakı möminlərə cavabı "...Onları məmləkətlərindən çıxarın, çünki onlar təmiz adamlardır!" deməkdən başqa bir şey olmamışdır ("Əraf" surəsi, 82).

Hz.Şüeyb də buna oxşar şəkildə təhdid edilmişdi:

"Şüeyb tayfasının özlərinə sığıdırmayan əyanları: "Ey Şüeyb! Ya səni və səninlə birlikdə iman gətirənləri məmləkətimizdən mütləq qovacağıq, ya da siz bizim dinimizə dönəcəksiniz!" - dedilər. Şüeyb belə cavab verdi: "Dininizə nifrət etdiyim halda beləmi bizi bu işə məcbur edəcəksiniz?" ("Əraf" surəsi, 88).

Yenə Hz.Şüeybə gəlinən hədə-qorxu ayədə belə ifadə edilir:

"Onlar dedilər: "Ey Şüeyb! Dediklərinin çoxunu başa düşmür və səni aramızda zəif görürük. Əgər əşirətin olmasaydı, səni daşqalaq edərdik. Yoxsa sən bizim üçün əziz bir adam deyilsən!" ("Hud" surəsi, 91).

Bu ayədən də görüldüyü kimi, möminlər təbliğatçılıq fəa-

liyyətlərini davam etdirə bilmək üçün kafirlərə qarşı çox güclü olmalıdırlar.

İnkarçılar Allahın adını və ya Onun dinini eşidib hiss etdikləri zaman mənasız yerə əsəbiləşirlər. Hz.İbrahim atasına dini təbliğ etdikdə aldığı cavab belə olmuşdur:

“..Ya İbrahim! Sən mənim tapındığım tanrılardan üzümü çevirirsən? Əgər son qoymasan, səni mütləq daşqalaq edəcəyəm. Bir müddət məndən uzaq ol!” (“Məryəm” surəsi, 46).

Firon da Hz.Musaya ondan başqasına səcdə edərsə, onu həbs edəcəyini (“Şuəra” surəsi, 29) və öldürəcəyini (“Mömin” surəsi, 26) iddia etmişdir. Həmin Firon onun icazəsi olmadan iman gətirən sehrbazların da əllərini və ayaqlarını çarpaz şəkildə kəsməklə və xurma ağacından asmaqla qorxudurdu (“Taha” surəsi, 71). İnkarçıların bu vəhşi qəzəbi Hz.İbrahimi atəşə atmaqla nəticələnmişdi (“Ənkəbut” surəsi, 24). Eyni şəkildə Hz.Nuh da daşa basılıb qovulmaqla təhdid edilmişdi (“Şuəra” surəsi, 116).

İnkarçıların göstərdiyi bu şiddətli qəzəb Allahın diləməsi ilə bir imtahan olaraq Qurana, onun ayələrinə və möminlərə qarşıdır. Bu mövzu ilə bağlı başqa iki ayə belədir:

“Ayələrimiz onlara açıq-aşkar surətdə oxunduğu zaman kafir olanların çöhrəsində bir ikrah sezərsən. Onlar ayələrimizi oxuyanların üstünə az qala hücum çəksinlər. De: “Sizə bundan daha pisini xəbər verimmi? Cəhənnəm! Allah onu kafirlərə vəd etmişdir. O nə pis məskəndir!” (“Həcc” surəsi, 72).

“Həqiqətən, kafirlər Qurani eşitdikləri zaman az qala səni gözləri ilə yeyələr. Onlar: “O divanədir!” - deyirlər” (“Qələm” surəsi, 51).

İnanmayanların təbliğə göstərdiyi digər münasibət isə bir

yerə toplanaraq ortaq hərəkət tərzi göstərmələridir. Böyük ehtimalla buna səbəb möminlərlə təkbaşına mübarizə aparmağa güclərinin çatmaması və buna cəsarət etməmələridir. Bu səbəbdən birləşərək bir-birinə cəsarət verməyə, güclərini artırmağa çalışırlar. Bunun bir nümunəsi güclərini Hz.Musaya qarşı birləşdirən sehrbazlardan görünür. Hz.Musaya qalib gəlmək üçün sehrbazlar bir-birinə **“...bütün hiylə, sehr vasitələrinizi toplayın, sonra da səf-səf gəlin”** (“Taha” surəsi, 64) deyirlər. Bundan əlavə, qövmin qabaqcılları da bir yerə yığılıb öz aralarında Hz.Musanı öldürmək üçün planlar qurmuşdular.

3. Peyğəmbərlərə qarşı yönəldilmiş ittihamlar

Qövmin qabaqcıllarının təbliğatçılara qarşı istifadə etdiyi strategiyalardan biri rəsulu müxtəlif üsullarla ittiham edərək onların təsirini azaltmağa, xalqın ona olan inamını və etibarını sarsıtmağa çalışmaqdır.

Bu ittihamlardan biri “dəlilik”dir. Ayələrdə bu barədə belə xəbər verilir:

“Həqiqətən, kafirlər Quranı eşitdikləri zaman az qala səni gözləri ilə yeyələr. Onlar: “O divanədir!” - deyirlər” (“Qələm” surəsi, 51).

“Belə dedilər: “Ey özünə Kitab nazil edilən kəs! Axı sən divanəsən!”” (“Hicr” surəsi, 6).

“Bu adamda sadəcə olaraq bir dəlilik var. Hələ bir müddət gözləyin!” (“Muminun” surəsi, 25).

“Hud tayfasının kafir başçıları ona: “Biz səni səfehlik içində görür və yalançıların hesab edirik!” - deyə cavab verdilər” (“Əraf” surəsi, 66).

İnanmayanların bu ittiham və böhtanlarının əsasında rəsulu xalqın gözündən salmaq və ona qarşı tətbiq edəcəkləri cə-

zaların layiqliliyini sübut etmək dayanırdı. Bu səbəblərdən üçüncüsü isə Allahın dininə ürəkdən bağlanan, bütün təhdid və təzyiqlərə baxmayaraq mübarizədən çəkinməyən bir insanın onların gözündə ancaq bir dəli ola biləcəyidir. Bunun əksinə olaraq Allah rəsullarının kifayət qədər ağıllı və etibarlı olduqlarını belə buyurmuşdur:

“Ona itaət ediləndir, həm də etibarlı müvəkkildir. Həqiqətən, sizin dostunuz divanə deyildir!” (“Təkvir” surəsi, 21-22).

“Məgər düşünmürlərmi ki, onların yoldaşında heç bir cünunluq əsər-ələməti yoxdur? O ancaq açıq-aydın xəbər verib qorxudandır!” (“Əraf”, surəsi, 184).

İnkarçıların rəsula atdığı böhtanlardan biri də təbliğ etdiyi dinin onun bir uydurması olmasıdır. Bununla bağlı ayələr belədir:

“Kafir olanlar: “Bu (Quran) onun uydurmasından başqa bir şey deyildir. Ona bu işdə başqa bir tayfa kömək etmişdir!” -deyərək zülmə və böhtana yuvarlandılar” (“Furqan” surəsi, 4).

“Yoxsa: “O onu özündən uydurdu!” - deyirlər. Onlara belə cavab ver: “Əgər mən onu özümdən uydururamsa, günahı mənim boynumadır. Mən isə sizin törətdiyiniz günahlardan uzağam!”” (“Hud”, surəsi, 35).

“Bu, sadəcə olaraq, Allaha iftira yaxan bir adamdır. Biz ona iman gətirən deyilik!” (“Muminun” surəsi, 38).

“Musa açıq-aşkar ayələrimizlə yanına gəldikdə onlar: “Bu uydurulmuş sehrdən başqa bir şey deyildir. Biz öz ulu babalarımızdan bu bərədə heç bir şey eşitməmişik!” - dedilər” (“Qəsəs” surəsi, 36).

Bu ittiham və böhtana qarşı rəsulun cavabı belədir:

“Yoxsa: “O onu özündən uydurdu!” - deyirlər. Onlara

belə cavab ver: “Əgər mən onu özümdən uydururamsa, günahı mənim boynumadır. Mən isə sizin törətdiyiniz günahlardan uzağam!” (“Hud” surəsi, 35).

Rəsulun dini uydurduğunu iddia etməsindən başqa onun yalançı olması böhtanı gəlir: **“Sən də bizim kimi adi bir insansan! Bizə elə gəlir ki, sən yalançının birisən!”** (“Şuəra” surəsi, 186). Daha sonra böhtanlar ifrat həddə çatır: **“Məgər içərinizdən vəhy yalnız onamı nazil olmuşdur? Xeyr, o, yalançının, lovğanın biridir!”** (“Qəmər” surəsi, 25).

İnkarçıların ən çox üzərində durduğu mövzu budur: “Nə üçün bir başqası deyil, məhz o? Təbii ki, o, deyil, bir başqası olsaydı, bu səfər: “Nə üçün o, deyil, məhz bu?” sualı veriləcəkdi... Əslində bunun yeganə səbəbi Allahın dinini təbliğ edəcək bir elçini qəbul etməmələridir. Çünki özlərinin azğın “atalarının dinində” belə bir anlayış yoxdur. Olsa da elçilik məqamına ancaq onların uyğun gördükləri biri gəlməlidir, məsələn, **“...İki şəhərdən olan böyük bir adama nazil edilməli deyildimi?”** (“Zuxruf” surəsi, 31). Qabaqcıllar onların adətlərinə riayət etməyən, üstəlik də atalarının dini ilə heç bənzəri olmayan bir dinlə gələn rəsulu belə ittiham edirlər:

“...Biz səni açıq-aydın azmış görürük...” (“Əraf” surəsi, 60).

Bütün bunlarla yanaşı, Hz.Salehi **“...Bizə sənin və yanında olanların ucbatından uğursuzluq üz verdi...”** (“Nəml” surəsi, 47) deyərək uğursuzluqla Hz.Musanı **“Yaxud mən az qala belə aydın deyə bilməyən bu zavallı, aciz kimsədən daha yaxşı deyiləmmi?!”** (“Zuxruf” surəsi, 52) deyərək günahlandırmışdılar.

Şübhəsiz ki, tarixdə belə ittiham və böhtanlar çoxdur, ancaq burada toxunduqlarımız ən əsas olanlardır. Təbliğat apararlara həmişə nifrət və təzyiq göstərərək qarşı çıxanlar ola-

caqdır. Quranda bizə bu insanlara verəcəyimiz cavablar, reaksiyalar haqqında ətraflı məlumatlar verilmişdir.

4. Atalarının dinini möhkəm müdafiə etmələri və möminləri də bu dinə cəlb etmə səyləri

“Beləcə, biz səndən əvvəl hər hansı bir məmləkətə qorxudan bir peyğəmbər göndərdikdə onun naz-nemət içində yaşayan başçıları sadəcə olaraq: “Biz atalarımızı bu din üzərində gördük və biz də onların yolu ilə gedəcəyik!” dedilər. Hər peyğəmbər öz ümmətinə belə dedi: “Əgər sizə atalarımızın sitayiş etdiyini gördüyünüz dindən daha doğrusunu gətirmiş olsam necə?” Onlar: “Biz sizinlə göndərilənləri inkar edirik!” deyər cavab verdilər” (“Zuxruf” surəsi, 23-24).

İnsanların yeni fikir və düşüncə tərzini mənimsəmələrini əngəlləyən şey onların “qanına işləmiş” prinsiplərdir. Bu prinsiplər ömrü boyu yaşadığı şəraitdən, ailə quruluşundan, dostlarından təsirlənərək ortaya çıxmış “insana məxsus” bir dünyagörüşü və həyat təzi mənasına gəlir. Buna insanın “dünyagörüşü” də deyər bilərik.

Məhz təbliğat zamanı qarşıya çıxan ən böyük çətinliklərdən biri də dinə uyğun olmayan dünyagörüşlərini yıxıb yerinə Allah rızasına və qorxusuna dayanan, dünyaya deyil, axirətə yönələn bir dünyagörüşü qurmaqdadır. Bu dünyagörüşləri tamamilə materialist bir strukturda ola biləcəyi kimi din adı ilə ortaya çıxan, ancaq dinlə əlaqəsi olmayan fikirlərdən də yarana bilər. Həmçinin Quranda gördüyümüz kimi, dini təbliğ edən rəsullara və möminlərə verilən cavablar bəzən Allahu inkar edən şəkildə, bəzən isə o dövrdə mövcud olan ənənəvi dini qorumaq şəklindədir.

İnkarçıların var gücü ilə müdafiə etdiyi, onlara söylənən-

ləri heç bir şəkildə qəbul etməməsinə səbəb olan və möminləri də özlərinə tabe etməyə çalışdıqları bu ənənəvi dini Allah “atalarının dini” kimi xarakterizə edir. İnsanların böyük bir qismi “atalarının dini”nə çox bağlıdır və onlara izah edilən gerçəkləri bu dinə uyğun olub-olmaması ilə qiymətləndirər. Bu mövzu haqqındakı ayələrdən bəziləri bu şəkildədir:

“Onlara: “Allahın göndərdiyinə tabe olun!” - deyildi zaman, onlar: “Biz ancaq atalarımızın getdiyi yolla gedəcəyik!” -deyirlər. Bəs ataları bir şey anlamayıb doğru yolda deyildilərsə necə?” (“Bəqərə” surəsi, 170).

“Onlara: “Allahın nazil etdiyinə və Peyğəmbərə tərəf gəlin!” - deyildi zaman: “Atalarımızın getdiyi yol bizə yetər”, -deyə cavab verirlər. Bəs ataları heç bir şey bilməyib doğru yolda deyildilərsə necə?!” (“Maidə” surəsi, 104).

Göründüyü kimi, təbliğat aparılan bu insanlar atalarının dinini sipər edərək söylənənləri qəbul etmirlər. Buradan da bəlli olduğu kimi, atalarının dini çox köklü bir quruluşa malikdir. Bu quruluşda bir Allah anlayışı vardır, amma bu anlayış əvvəlki fəsillərdə də ətraflı olaraq anladığımız kimi, Quranda bildirilən həqiqətlərdən çox uzaqdır. Burada yenə şeytan fəaliyyətdədir. Quranda keçən “Şeytan sizi Allaha arxayın edib tovlamasın...” (“Loğman” surəsi, 33) şəklindəki ayə şeytanın istifadə etdiyi bir taktikanı ortaya çıxarır. Bu taktika insanların şeytanın təlqini ilə etdiklərini din adına, Allah adına edirlərmiş kimi göstərir. Allah bu vəziyyətə belə bir ayə ilə diqqət çəkir:

“Hər kəs Rəhmanın zikrindən boyun qaçırsa, Biz ona şeytani urcah edərək və onun yaxın dostu olar. Şeytanlar onları doğru yoldan çıxardar, onlar isə özlərinin haqq yoldan olduqlarını güman edərlər!” (“Zuxruf” surəsi, 36-37).

Atalarının dinindəki insanların halı belədir. İnkarcıların öndə gedənlərinin vəziyyəti də bundan fərqlənmir. Üstəlik onlar din anlayışından öz mənfəətləri üçün istifadə edirlər. “Allah” kəlməsindən öz mənfəətləri üçün yararlanan bu növ ikiüzlülər Quranda belə tərifi edilir:

“Nuh qövmünün kafir başçıları dedilər: “Bu, sizin kimi yalnız adı bir insandır. Sizə böyüklük etmək istəyir. Əgər Allah istəsəydi, mələklər göndərərdi. Biz bunu ulu babalarımızdan eşitmişdik” (“Muminun” surəsi, 24).

Bu ayədə diqqətlə nəzərdən keçiriləcək bir çox məqamlar var:

1. Cəmiyyətin bəzi tanınmış şəxsləri insanlar təbliğ edilən dinə inanmasın deyər böyük səy göstərməkdədir. Bu məqsədlə Allahın adından istifadə edirlər. **“Əgər Allah istəsəydi, mələklər göndərərdi”** ifadəsi də bu azğın anlayışı göstərir. Eyni zamanda da bu ifadə insanların möcüzə gözlədiyinə bir sübutdur. Birinci fəsildə də qeyd etdiyimiz kimi, inanmaq üçün xüsusi bir möcüzəyə ehtiyac yoxdur, ağıllı insan hər sənəyə möcüzə ilə qarşı-qarşıyadır.

İnanmayanların insanları hidayət yolundan çəkəndirmək və Quranda bildirilən həqiqətlərdən uzaqlaşdırmaq üçün Allah adından yararlanması digər bir ayədə belə keçir:

“Şeytanla dost olanlar ədəbsizlik etdikləri zaman: “Atalarımızı belə gördük. Bunu bizə Allah əmr etmişdir” -deyirlər. De: “Allah ədəbsizlik əmr etməz. Allaha qarşı bilmədiyiniz şeyimi deyirsiniz?”” (“Əraf” surəsi, 28)

Göründüyü kimi, atalarının dininə uyanlarda etdikləri pis əməlləri Allahın adına bağlayaraq özlərinə haqq qazandırma kimi azğın bir istək vardır.

2. Təbliğ aparılan insanlara təsir etməyə, düşüncələrini qarışdırmağa çalışan bəzi şəxslər vardır. Bunlar ayələrdə “qövmün azğınlıqda qabaqcıl olanları” kimi xarakterizə edilir. Metodları insanların fikirlərini qarışdıraraq, bəzi hallarda onları təhdid edərək və onlara tətbiq etdikləri təzyiqli avtoritetdən istifadə edərək onları inanmaqdan yayındırmaqdır. Bunun səbəbi isə məlumdur: inancılı insan ağıllı olur, gözüaçıq olur, ona söylənən yalanlara uymur və ən başlıcası dinə qarşı çıxanlarla fikir mübarizəsi aparır.

Təbiidir ki, belə bir cəmiyyətin qurulması “inkara uymuş qabaqcıllar” tərəfindən bəyənilir.

Bir sözlə, inkarçı cəmiyyətin qabaqcıllarının əslində şeytani quruluşun bir parçası olduğunu görürük. Şeytanın firqəsi olmuş qabaqcıllar onun təlqini ilə möminlərlə mübarizə aparmaqda, onu məqsədinə çatdırma bilmək üçün “vasitəçilik” etməkdədir.

3. Dini anladanlara qarşı mübarizə aparan “qabaqcıllar” dini təbliğ edən rəsulun əslində üstünlük əldə etməyə çalışdığı fikrini irəli sürürlər. Həqiqətlə heç bir əlaqəsi olmayan bu iddia rəsullara istiqamətlənmiş böhtanlar fəslində açıqlanıb.

4. “Ulu babalarımızdan da bunu eşitmişik” ifadəsi qövmün inkarçı qabaqcıllarının atalarının dininə bağlılığını göstərir. Ancaq Qurandakı “**...Bəs atalarımız bir şey anlamayıb doğru yolda deyildilərsə, necə?**” (“Bəqərə” surəsi, 170) ya da “**Bəs şeytan onları cəhənnəm odunun əzabına çağırırsa, necə?**” (“Loğman” surəsi, 21) və ya “**Əgər sizə atalarımızın sitayiş etdiyini gördüyünüz dindən daha doğrusunu gətirmiş olsam, necə?!**” (“Zuxruf” surəsi, 24) kimi suallar atalarının dininə bu cür bağlananların nə dərəcədə ağılsız və azğın olduğunu göstərir.

Maraqlıdır ki, atalarının dininə bu dərəcədə bağlanmış in-

sanlar haqq dini təbliğ edən möminləri özlərinə tabe etmək istəyirlər. Bu haqda Quranda belə deyilir:

“Şüeyb tayfasının iman gətirməyi özlərinə sığıdırmayan əyanları: “Ey Şüeyb! Ya səni və səninlə birlikdə iman gətirənləri məmləkətimizdən mütləq qovacağıq, ya da siz bizim dinimizə dönəcəksiniz!” - dedilər. Şüeyb belə cavab verdi: “Dininizə nifrət etdiyim halda bizi bu iş məcbur edəcəksiniz?” (“Əraf” surəsi, 88).

Atalarının dininə bağlı insanlar üçün bu “geri qaytarma” hadisəsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Onlardan biri təbliğ nəticəsində haqq dini qəbul etsə, bu, onları qəzəbləndirər və məyus edər. O insanı dinlərinə qaytarmaq üçün çox səy göstərirlər. Bu səylər uğursuz olduqda onu özlərindən uzaqlaşdıraraq guya cəzalandırırlar (Əslində bu hərəkətləri mömin üçün bir gözəllikdir). Güc və iqtidara malik qabaqcıllar isə təhdidləri getdikcə çoxaldırlar.

Allahın Quranda tərif etdiyi dindən kənar hər inanc, Qurana zidd hər ənənə əslində ataların dini anlayışını təşkil edir. Bu dinə uyanların axırı isə cəhənnəmdir. Quranda belə deyilir:

“Daha sonra onların qayıdacağı yer mütləq yenə cəhənnəmdir! Çünki onlar atalarını azmış gördülər. Bununla belə yüyürə-yüyürə onların ardınca düşüb getdilər” (“Səffat” surəsi, 68-70).

ALLAHIN MÖMİNLƏRİ İNKARÇILARIN PLANLARINDAN QURTARMASI

Şübhəsiz ki, bütün tarix boyu təbliğət aparan mömin qruplarına şiddətlə qarşı çıxıb onlarla mübarizə aparanlar həmişə sayca möminlərdən çox olan və cəmiyyətin qabaqcılları tərəfindən idarə olunan inkarçı dəstələr olmuşdur. Bu, Allahın sünnəsidir və Quranda bildirildiyi kimi, Allahın sünnəsində dəyişiklik etmək mümkün deyil. Bu səbəbdən Quran ayələrinə dayanaraq möminlərlə inkarçılar arasındakı mübarizənin mərhələlərini və Allahın bunu nə ilə nəticələndirəcəyini öyrənməyə bilərik.

Əvvəlki fəsillərdə inkarçıların möminlərin təbliğətçilik fəaliyyətinə qarşı çıxdığını, bunun səbəbinin də şeytanlarla qurduğu yaxın əlaqə olduğunu demişdik. Qabaqcılların möminləri hər növ təhdid etdiklərini, onları qorxutmağa, hətta öldürməyə çalışdıqlarını görmüşdük. İndi də möminlərin təbliğətçilik fəaliyyətinə son qoymasına və sonra olanlar haqqında Quranda tərif edilənlərə nəzər salaq.

Bir mömin təbliğət apardığı insanın və ya qövminün qəti şəkildə müsəlman olmayacağını anladıqdan sonra möminlərin üzərinə düşən iş inkarçı cəmiyyətdən uzaqlaşib ayrılmaqdır. Bu mərhələyə gəldikdə Allah möminlərlə inkarçı qövmin arasını açacaq, möminləri rəhməti ilə onlardan ayıracaq və inkarçı qövmə layiq olduğu şeyləri göstərəcəkdir: inkarçılara Allahın şiddətli əzabı veriləcək və onlar həlak ediləcəkdir.

Allahın rəsullarını mürtəcə inkarçıların əlindən necə qurtardığı bəzi ayələrdə belə anladılır:

“Elçilərimiz İbrahimə müjdə gətirdikləri zaman: “Biz bu məmləkət əhlini məhv edəcəyik, çünki onlar zalım-

dırlar” - dedilər. İbrahim dedi: “Orada Lut da var!” Onlar: “Biz orada kimin olduğunu yaxşı bilirik. Yalnız övrətindən başqa. O, əzab içində qalanlardan olacaq!- deyə cavab verdilər. Elçilərimiz Lutun yanına gəldikdə Lut onlara görə kədərləndi və ürəyi qısıldı. Onlar dedilər: “Qorxma və kədərlənmə. Biz səni və və ailəni xilas edəcəyik. Yalnız övrətindən başqa. O, əzab içində qalanlardan olacaq!” (“Ənkəbut” surəsi, 31-33).

“Əmrimiz gəldikdə Bizdən bir mərhəmət olaraq Salehi və onunla birlikdə iman gətirənləri xilas etdik və o günün rüsvayçılığından qurtardıq. Həqiqətən, Rəbbin yenilməz qüdrət, qüvvət sahibidir!” (“Hud” surəsi, 66).

“Buna görə onlar yalançı hesab etdilər. Biz də onu və onunla bərabər gəmidə olanları xilas etdik. Ayələrmizi təkzib edənləri isə batırdıq. Onlar, həqiqətən, kor bir camaat idilər” (“Əraf” surəsi, 64).

Bu qurtuluşdan sonra şübhəsiz ki, bütün inkarçılar həlak edilmişlər:

“Məgər onlara özlərindən əvvəlki Nuh, Ad, Səməd tayfasının, İbrahim qövmünün, Mədyən əhalisinin və Mötəfikilərin (şəhərləri alt-üst olmuş Lut tayfasının) xəbəri gəlib çatmadımı? Peyğəmbərləri onlara aşkar möcüzələrlə gəlmişdilər. Allah onlara zülm edən deyildi, lakin onlar özlərinə zülm etdilər” (“Tövbə” surəsi, 70).

Quranda söylənilən bir çox qövmün həlakı bu gün arxeoloji qazıntılar zamanı üzə çıxarılmışdır. Beləcə, Qurandakı ayələrin dünyadakı əksi görünmüş və ayələr “ibrət olma” xüsusiyyətlərini bir daha büruzə vermişdir. İndi Quranda bəhs edilən inkarçı qövmələrə necə əzablar veriləcəyini ayələrlə işıqlandıraq.

ALT-ÜST EDİLƏN LUT QÖVMÜ

Allahın elçisi Hz.Lutu yalançı çıxaran və yer üzündə ilk dəfə homoseksuallığı tətbiq edən azğın Hz.Lut qövmünə verilən əzab Quran ayələrinə görə belədir:

Göydən iyrənc bir əzab (güclü yağışsayağı daş yağdıran bir qasırğa) göndərilməsi, qövmlərinin kor edilməsi, qorxunc və dözülməz bir qışqırıq, yurdlarının alt-üst edilməsi, palçıqdan bişirilmiş və müəyyən bir şəklə salınmış, damğalanmış daş yağması...

FİRONUN HƏLAKI

Hz.Musaya qarşı mübarizə aparən Fironun və köməkçilərinin cəzası belədir:

Firon qövmünün dünya həyatında lənətlənməsi, qiyamət günündə isə çirkinləşdirilmiş olmaları, bağçalardan və bulaqlardan, xəzinələrdən və köklü yerlərindən çıxarılmaları, ordularının suda boğulmaları, illərlə davam edən quraqlıq və məhsul qıtlığı, iyrənc bir əzabın başlarına tökülməsi, ayrı-ayrı ayələr olaraq tufan, çəyirtkə, buğda güvəsi, qurbağa və qanın əl çəkməməsi, tikdikləri və tikməkdə olduqları (köşk və saraylarının) dağıdılması, əzabın baş alıb getməsi...

SƏMUD QÖVMÜNƏ GƏLƏN ƏZAB

Hz.Salehi yalançılıqda günahlandırən Səhud qövmünün cəzası belədir:

Qövmün tamamilə dağıdılması, məhv edilməsi, yurdlarının yerlə-yeksan edilməsi, uçmuş evlərin ibrət üçün saxlanılması, inanılmaz bir səs nəticəsində dizi üstə çökmüş vəziyyətdə sabahı açmaları, dözülməz bir sarsıntıya düşər olmaları, bir fəryadla quru ot kimi olmaları, durduqları yerdə ildırım vurmaları...

NUH TUFANI

Hız.Nuhu yalançılıqda ittiham edərək ona böhtan atan və onunla birlikdə iman gətirənlərə əziyyət edən azğın qövm qorxunc bir tufan nəticəsində suda boğulmuş, bundan əvvəl də Quranın ifadəsi ilə desək, “qorxunc fəryadla bir toz yığımı” olmuşdu.

AD QÖVMÜNÜN DÜÇAR OLDUĞU ŞİDDƏTLİ ƏZAB

Şiddətli və ağır bir əzab, qövmün kökünün qurudulması və onun süquta uğradılması.

MƏDYƏN QÖVMÜNÜ BÜRÜYƏN DÖZÜLMƏZ SƏS

Hız.Şüeybə düşmənçilik göstərən Mədyən xalqının cəzası isə budur:

Qövmün dözülməz bir səs tərəfindən bürünməsi və zülm edənlərin öz yurdlarında sanki heç rahatlıq içində yaşamamışlar kimi dizi üstə çökmüş olaraq sabahı açmaları, inanılmaz, amansız bir sarsıntı keçirməsi, “kölgəlik günün əzab”ının yaxalanması.

Bütün bunlar Allahın və dini inkar etmiş cəmiyyətlərin başına gəlmiş həqiqi hadisələrdir. Beləcə, əzaba düçar olmuş və yerlə-yeksan edilərək süquta uğramış bir çox mədəniyyətlərin qalıqları gələcək nəslə ibrət olması baxımından bu günədək qorunub saxlanılmışdır. Dünyanın müxtəlif yerlərinə səpələnmiş bu nümunələr möminlərə Quranda **“Sizdən əvvəl bir çox vəqiələr olub keçmişdir. İndi yer üzünü dolaşib haqqı təkzib edənlərin aqibətinin necə olduğunu görün!”** (“Ali-İmran” surəsi, 137) ayəsi ilə xatırladılır.

Dinin hökmlərini yerinə yetirməyən, hətta həyata keçirməkdə ləng davranan hər kəs Ad və ya Mədyən qövmələrinin qarşılaşdıqlarının oxşarını yaşamaqdan qorxmalıdır.

RƏSULLARIN ALLAHA OLAN GÜCLÜ İMANLARI

Bir insanın qüvvətli bir imana sahib olub-olmamasının bir çox göstəricisi var. İnsanın yaxşı və çətin günlərdə göstərdiyi reaksiyalar bu göstəricilərdən biri, bəlkə də ən mühümüdür. Əgər insan güclü bir imana malikdirsə, nə olursa olsun hadisələrə nəzarət edənin Allah olduğunu, Allahın möminlər üçün həmişə xeyir və gözəllik istəyəcəyini bilirsə, bu insanın təvəkkülü bir qədər də güclü olacaq. İstər çətinlik zamanı, istərsə də bolluq dövründə qövmələrin davranışı Quran əxlaqından uzaqlaşmayacaq. Allahla qurduğu güclü və yaxın əlaqə nəticəsində Onunla hər an bərabər olduğunu, bütün əməllərini gördüyünü, onu dəstəklədiyini biləcəkdir. Quranda nümunə göstərilən saleh möminlərin də bu xüsusiyyətlərə malik və Allaha ürəkdən bir sevgi, candan, səmimi bir hisslərlə bağlı olan rəsullar olduğunu görürük. İndi rəsulların və onların yolu ilə gedən möminlərin Allahla qurduğu yaxın əlaqəyə nəzər salaq:

Çətinliklər zamanı göstərilən təvəkkül

“O kəslər ki, xalq onlara: “Camaat sizə qarşı toplamışdır, onlardan qorxun!” - dedikdə, onların imanını daha da artırdı və onlar: “Allah bizə bəs edər. O nə gözəl vəkilidir!” - deyə cavab verdilər” (“Ali-İmran” surəsi, 173).

Möminlər arasında Allaha ən yaxın, Onunla əlaqəsi ən güclü olanlar əlbəttə ki, rəsullardır. Dar günlərdə etdikləri təvəkkül buna sübutdur. “Şuəra” surəsinin 61 və 62-ci ayələrində Hz.Musanın Fironun orduları ilə dəniz arasında qaldıqda göstərdiyi davranış buna gözəl bir nümunədir. Ətrafdakı-

lar qorxu ilə **“Artıq yaxalandıq”** deyərkən Hz.Musa: **“Xeyr, Rəbbim mənimlədir. O, mütləq mənə yol göstərəcəkdir!”** deyir. Budur, bu təvəkküllü hərəkətin və Allaha olan etibarın əvəzində də Allah bir möcüzə ilə Hz.Musanı və ətrafındakıları dənizdən keçirərək xilas etmişdir.

Digər gözəl bir nümunə də Peyğəmbərimizin (s.ə.v.) iman gətirənlərə ibrət olan həyatındandır:

“Əgər siz ona kömək etməsəniz, Allah ona kömək göstərmiş olar. Necə ki, kafirlər onu iki nəfərdən biri olaraq çıxartdıqları, hər ikisi mağarada olduğu və öz dostuna: “Qəm yemə, Allah bizimlədir!” - dediyi zaman göstərmişdi. O vaxt Allah ona bir arxayınlıq nazil etmiş, onu sizin görmədiyiniz əsgərlərlə müdafiə etmiş, kafirlərin sözünü alçaltmışdı. Yalnız Allahın sözü ucadır. Allah yenilməz qüvvət, hikmət sahibidir!” (“Tövbə” surəsi, 40).

Üzərində durulacaq məqam Rəsulun (s.ə.v.) Allaha tam təvəkkül etməsindən sonra rahatlıq və etibarlılıq duyğusu göndərilməsi və görünməyən ordularla ona yardım edilməsidir. Həmçinin rəsullar yalnız Allaha təvəkkül etdiklərini və daxilən ona üz tutduqlarını, doğru olan yolları onlara göstərdiyini söyləmişdilər. Allah da **“sən ancaq Allaha təvəkkül et, çünki sən açıq-aydın həqiqi dindəsən”** (“Nəml” surəsi, 79) şəklində buyuraraq rəsulları Ona təvəkkül etməyə dəvət etmişdir. Başqa bir ayədə Allah Peyğəmbərimizə (s.ə.v.) belə söyləməsini buyurur: **“De ki: “Allahın bizim üçün yazdığından başqa bizə heç bir şey üz verməz. Buna görə də möminlər yalnız Allaha təvəkkül etsinlər”** (“Tövbə” surəsi, 51). Bu mərtəbədə bir təvəkkül ancaq Allaha olan səmi bir imanla mümkündür.

Çətin vaxtlarda edilmiş təvəkkülün digər bir nümunəsi də

“Yusif” surəsində keçir. 23-cü ayədə Hz.Yusifin evində qaldığı qadın onunla yaxınlıq etmək istəyində Hz.Yusif Allaha sığınmış, zindana atılma kimi təhdidlərə baxmayaraq qadının haram olan istəyini yerinə yetirməmişdir. 33-cü ayədə Hz.Yusifin verdiyi cavab rəsulların Allaha olan yaxınlığına dair gözəl bir dəlildir:

“Yusif dedi: “Ey Rəbbim! Mənim üçün zindan bunların məni sövq etdikləri işi görməkdən xoşdur. Əgər bu qadınların hiyləsini məndən dəf etməsən, mən onlara meyl edər və cahillərdən olaram!” (“Yusif” surəsi, 33).

Rəsulların mühüm xüsusiyyətləri hərəkətləri ilə ətraflarına və bütün insanlara nümunə olmalarıdır. Lazım gəldiyində çox qərarlı, sərt və güzəştisiz, bəzən isə sevgi və qayğı ilə zəngin bir davranış tərzini nümayiş etdirirlər. Beləcə, onlarla bir mühitdə yaşayan insanlar da bu hərəkət və davranışlardan təsirlənirlər. Həmçinin Fironun qarşısında çox güclü və qərarlı davranan Hz.Musa da sehrbazlara imkan vermiş, beləliklə, sehrbazlar iman gətirdikdən sonra onları işgəncə və ölüm-lə təhdid edən Firona **“Zərəri yoxdur, biz öz Rəbbimizə tərəf dönəcəyik!”** (“Şuəra” surəsi, 50) demişlər.

Hz.Eyyub da ağır xəstə olduğu vaxt Allaha səmimi dua etmiş, Allah da bunun əvəzində ona sağalmağın yolunu göstərmişdi:

“Bəndəməiz Əyyubu da yad et! Bir zaman o öz Rəbbinə müraciətlə belə demişdi: “Şeytan mənə bəla və əzab toxundurmuşdur!” Ona belə buyurduq: “Ayağınla yerə vur! Bu, yuyunacaq və içiləcək sərin sudur!”” (“Sad” surəsi, 41-42).

Bütün rəsullar qövmləri onları yalançılıqda ittiham edib böhtan atdığı, öldürməyə və sürgün etməyə çalışdığı zaman Allaha səmimi şəkildə dua edərək kömək istəmişdilər. Əlbət-

tə ki, rəsulların Allahla yaxınlıqları sadəcə “çətin vaxtlar”da deyildi. Onlar bütün möminlərə çox gözəl nümunə olaraq həyatlarının hər bir anında Allahla səmimi, yaxın bir dialoqa sahibdir. Məsələn, Hz.Süleyman ona göndərilmiş cins çapar atları sevən zaman “**...Mən bu atları Rəbbimizin zikrindən dolayı sevirəm...**” (“Sad” surəsi, 32) deyir. Kafirlər üçün “dünya həyatının müvəqqəti olan və onların azğınlığını artıran” nemətlər Hz.Süleymanın Allaha olan yaxınlığını artırır.

Hz.Süleymanın aşağıdakı duası isə bütün möminlər üçün səmimiyyətin bir nümunəsidir:

“...Rəbbim! Mənə mənim özümə və ata-anama ehsan buyurduğun nemətə şükr etmək, Sənin razı qalacağın yaxşı iş görmək üçün ilham ver! Və məni öz mərhəmətinlə saleh bəndələrinin sırasına daxil et!” (“Nəml” surəsi, 19).

Quranda qarşımıza çıxan buna oxşar örnəklər rəsulların istər dar gündə, istərsə də rahat vaxtlarında Allahla əlaqələrinin kəsilmədiyini, bu yaxınlığın ətrafdakılara nümunə olacaq qədər açıq və təsirli olduğunu göstərir.

İxlas sahibi (səmimi) bəndələrin ruhi halları

İstər rəsullar, istərsə də onların ətrafındakı möminlər hər işlərində Allaha üz tutduqları və səmimi bir ürəklə Ona təslim olduqları üçün həmişə istekli, həyəcanlı, coşğun bir görkəmə malikdir. Bu da çox dərin, hikmətli, acizliyini bilən, axirətə yönəlmiş bir görkəmdir. Bu, hər şeyi idarə edənin Allah olduğunu bilməkdən irəli gəlir. Hz.İbrahimin Quranda bildirilən aşağıdakı sözləri bu mövzuda mühümdür:

“Aləmlərin Rəbbi istisna olmaqla, onlar mənim düşmənimdir. Məni yaradan və məni doğru yola yönəldən Odur! Məni yedirdən də, içirdən də Odur! Xəstələndi-

yim zaman mənə yalnız O şəfa verir. Məni öldürəcək sonra dirildəcək Odur! Və qiyamət günü xətamı bağışlayacağına ümid etdiyim də Odur!” (“Şuəra” surəsi, 77-82).

Hz. Musa da Rəbbi qarşısındakı acizliyini bilərək “Ey Rəbbim! Mən Sənin mənə nazil etdiyən xeyirə möhtacam!” (“Qəsəs” surəsi, 24) deyir.

Hz.Yusif də saleh bir mömin olan ata-anasını qarşılayanda onları bağrına basır, sonra da çıxarıb taxtında oturdur. Möminlərə, xüsusilə də onu ərsəyə çatdırmış ailəsinə bəslədiyi bu dərin hörmət onun Allaha olan yaxınlığının bir nümunəsi və əksidir.

Həmçinin möminlər də hər əməllərində Rəbbinə üz tutmağa, ixlas sahibi bir bəndə olmağa səy göstərirlər. Bunun üçün **“...ayaq üstə olanda da, uzananda da Allahı xatırlar, göyləri və yerin yaradılması haqqında düşünərlər...”** (“Ali-İmran” surəsi, 191).

Möminlərin Allaha qarşı göstərdikləri səmimiyyətlərini daha yaxşı başa düşmək üçün onları “əksləri” ilə müqayisə etmək yerinə düşərdi. Möminlər nə qədər səmimidirsə, münafiqlər də bir o qədər qeyri-səmimidir. Məsələn, münafiqlər mübarizədən qaçmaq üçün **“evlərimiz açıq”, “hava çox istidir”, “gücümüz çatsaydı, mütləq səninlə birlikdə savaşa çıxardıq”** kimi bəhanələr irəli sürürlər. Ancaq möminlər inkarçılarla elmi mübarizə aparmaq üçün adətən yarışırırlar. Bu, “Tövbə” surəsinin 92-ci ayəsində belə anladılır: **“Döyüşə getməyə minikdən ötrü yanına gəldikdə: “Sizin minməyiniz üçün bir heyvan tapmamışam” deyərkən sərf etməyə bir şey tapa bilmədikləri üçün kədərdən gözlərindən yaş axa-axa geri dönənlərdə də heç bir günah yoxdur”.**

O möminlər səmimiyyətlərindən və Allaha olan güclü

imanlarına görə Quran oxuduqları zaman **“...üzü üstə səcdəyə qapanar”** (“İsra” surəsi, 107). Allah onları “əlmə çatmış kəslər” kimi səciyyələndirir. Bir başqa ayədə isə belə bildirilir:

“Onlar üzü üstə səcdəyə qapanıb ağlayar, onların itaətini daha da artırar” (“İsra” surəsi, 109).

Həmçinin “Maidə” surəsinin 83-cü ayəsində də **“Peyğəmbərə nazil olanı dinlədikləri zaman haqq bildikləri üçün gözlərinin yaşla dolduğunu görürsən. Onlar belə deyirlər: “Ey Rəbbimiz! Biz iman gətirdik, bizi şahid olanlarla bir yerdə yaz!”** şəklində bildirilir.

Peyğəmbərlərin dualarındakı səmimiyyət

Həm saleh möminlər, həm də atalarının dininə uymuş insanlar, şirk qoşanlar və bəziləri bir çox səbəbdən Allaha dua edər. İnanmayanların duaları ya dar və sıxıntılı günlərdən qurtarmaq, ya da yaşadıkları dünya həyatında bir az da var-dövlət, sərvət sahibi olmaq üçündür. Allahı yalnız çətin günlərdə xatırlayanlardan Quranda belə deyilir:

“İnsana bir sıxıntı üz verən zaman uzananda da, oturanda da, ayaq üstə duranda da Bizə dua edər. Lakin onu sıxıntıdan qurtardıqda ondan ötrü bizə heç dua etməmiş çıxıb gedər. Həddi aşanlara əməllər beləcə yaxşı göstərildi” (“Yunus” surəsi, 12).

Sadəcə olaraq dünya həyatı üçün dua edənlərdən belə bəhs olunur:

“Biz axirət qazancını istəyənin qazancını artırar, dünyaya mənfəəti istəyənə də ondan verərik. Onun axirətdə heç bir payı yoxdur” (“Şura” surəsi, 20).

“Həcc mərasimini tamamlayıb qurtardıqda ata-babalarınızı yada saldığınız kimi, ondan da artıq Allahı yad

edin! İnsanların bəzisi: “Ey Rəbbimiz, bizə nə verəcəksənsə, elə bu dünyada ver!” - deyirlər. Belə şəxslərin axirətdə heç bir payı yoxdur!” (“Bəqərə” surəsi, 200).

Ancaq rəsulların və möminlərin duaları tamamilə axirətlə bağlı olan, nəflərini düşünməyən, acizliyini bilən səmimi dualardır. Möminlər qiyamət günü alçaldılanlardan olmamaq, o gün cavabını verə bilməyəcəkləri şeyləri etmək və onlara sonsuz cəhənnəm əzabından qurtaracaq əməlləri ilham etməsi üçün Allaha dua edirlər. Bunlar axirətə bağlı dualardır. Allahdan istədikləri günahların və xataların bağışlanması, tövbələrinin qəbul edilməsi, qorunmaq və mərhəmətdir.

Hz.Adəm şeytana uyaraq etdiyi səhvi anladığı zaman Allaha belə dua edir: **“Ey Rəbbimiz! Biz özümüzə zülm etdik. Əgər bizi bağışlamasan və mərhəmət etməsən, biz şübhəsiz ki, ziyana uğrayanlardan olarıq”** (“Əraf” surəsi, 23). Hz.Nuh isə Allahın hökmünə itaət etməyən oğlu üçün Allahdan əfv diləmiş, ancaq Allah bunun səhv olduğunu ona göstərdikdə tez dua etmiş və **“...Ey Rəbbim! Bilmədiyim bir şeyi Səndən istəməkdən Sənə sığınıram. Əgər məni bağışlamasan, rəhm etməsən, ziyana uğrayanlardan olaram”** (“Hud” surəsi, 47) demişdir. Bu ifadələr bütün möminlərə örnək olan, xətalarında israr etməyən, acizliyinin fərqlində olan son dərəcə səmimi möminlərə aid ifadələrdir.

Başqa bir gözəl örnək isə Quranda rəbbanilərin (dində dərin bir qavrayışa sahib olanların) dilindən bildirilir:

“Onların: “Ya Rəbbimiz, günahlarımıza və işlərimizdə həddi aşdığımız görə bizi bağışla! Qədəmlərimizi möhkəmləndir və kafirlərə qələbə çalmaqda bizə kömək et!” - deməkdən başqa sözləri olmamışdır” (“Ali-İmran” surəsi, 147).

Rəsullar Allaha olan yaxın dostluq və səmimiyyətlərinin

açıqca hiss edildiyi digər dualarında insanların dirildiləcəkləri gün təhqir olunmamaq, alçaldılmamaq, cəhənnəm əzabından qorunmaq, nemətlərlə dolu cənnətin mirasçılarından olmaq və hesab günü bütün möminlərin bağışlanması üçün Allaha yalvarırlar.

Ancaq rəsulların duaları əlbəttə ki, yalnız axirətdən ibarət deyil. Onlar öz Rəbbinə dünyada gözəl bir həyat, inkarçılının əzabla cəzalandırılması və inkarçılardan uzaq olmaq üçün də dua edirlər.

Hz.İbrahimin ona dünyada gözəl bir həyat verməsi üçün Allaha etdiyi səmimi dua belədir:

“Yadına sal ki, İbrahim; “Ey Rəbbim, buranı bələdan asudə bir şəhər et, əhalisinin Allaha və axirət gününə inananlarına cürbəcür meyvələrdən ruzi ver!” - deyə dua etdikdə, O: “Kafir olanlara da bir qədər ruzi verərəm, lakin sonra da cəhənnəm əzabına düşər edərəm. Amma ora nə fəna bir yerdir!” - deyə buyurdu” (“Bə-qərə” surəsi, 126).

Bir qədər əvvəl də dediyimiz kimi, inkarçılar da Allaha dua edir. Ancaq onların duası sadəcə olaraq bu dünya həyatına bağlıdır. Allahın bunları yararlandırması da dünya həyatında da əzab çəkmələri və inkarlarına inkar qatarkən canlarının alınması üçündür. Bunun əksinə olaraq möminlərin dünyaya həyatı üçün etdiyi dualar əslində axirətə yönəlib. Yuxarıdakı ayədə Hz.İbrahim içində olduğu şəhərin möminlər üçün təhlükəsiz bir yer olması üçün Allaha dua edir. Beləliklə, möminlər burada yerləşib öz təbliğatını apara biləcək, Allaha və axirət gününə inanmaları səbəbi ilə də nemətlərə qovuşacaqlar.

Hz.Nuh da qövmünə təbliğat apararkən Allahdan bağışlanma diləmələrinin onlara qazandıracaqlarını belə bildirir:

“Və dedim: “Tövbə edib Rəbbinizdən bağışlanmağınızı diləyin. Çünki O, çox bağışlayandır! O sizə göydən bol yağış göndərər; O sizə mal-dövlət, oğul-uşaq əta edər. O sizin üçün bağlar-bağçalar yaradar və çaylar axıdar!” (“Nuh” surəsi, 10-12).

Şübhəsiz ki, Hz.Nuhun öz qövmünə Allahın nemətlərini sayması onların şövqünü və Allaha olan yaxınlığını artırmaq və onları hərəkətə gətirmək üçündür.

Allahın şəninin yüksəldilməsi

“Və de: “Özünə heç bir övlad götürməyən, mülkündə heç bir şəriki olmayan, zəif olmadığı üçün heç bir dost ehtiyacı olmayan Allaha həmd olsun!” Və Allahı uca tut!” (“İsra” surəsi, 111).

Allahla yaxın və sıx əlaqə qurmağın bir yolu da heç şübhəsiz ki, Onu tez-tez anmaq, xatırlamaq və yüksəltməkdir. Allahın qüdrətinin heç bir şeyə çatdığını, hər şeyə nəzarət etdiyini bilən möminlər bu qüdrət qarşısında sevgi qarışıq qorxu duyurlar. Allahın əzəmətindən və müdrikliyindən qaynaqlanan heyranlıq dolu bir qorxudur bu. Və bütün üstün güc qarşısında acizliklərini bilirlər və Onu ayənin ifadəsi ilə desək, “təkbir edə bildikləri qədər təkbir edirlər”.

Möminləri digər insanlardan ayıran başlıca xüsusiyyətlərdən biri həmişə Allahı düşünmələri və Onu xatırlamalarıdır. Məhz Allahla qurduqları yaxın əlaqənin qaynağı elə budur. Onu düşündükləri vaxt istifadə etdikləri bir ifadə Quranda belə bildirilir: **“O kəsin ki, ayaq üstündə olanda da, oturan da da, uzananda da Allahı xatırlar, göylərin və yerin yaradılması haqqında düşünər: “Ey Rəbbimiz! Sən bunları boş yerə yaratmamısan! Sən pak və müqəddəssən! Bizi cə-**

hənnəm odunun əzabından Özün qoru!” (“Ali-İmran” surəsi, 191).

Ayədən də açıq görüldüyü kimi, dünyada həqiqi mənada düşünən ağıllı insanlar olan möminlər təvəkkülləri nəticəsində Allahın ucalığını və gücünü hiss edirlər. Bunun da nəticəsi Allahın şənini yüksəltmək və Onu təkbir etməkdir. Həmçinin möminlər dualarında belə yalvarırlar:

“Ey Rəbbimiz! Bizi kafirlərin əlinə salma! Bizi bağışla. Həqiqətən, Sən yenilməz qüvvət və hikmət sahibisən!” (“Mumtəhinə” surəsi, 5).

Eyni şəkildə Hz.Musa da Allahın ayəsini görəndə **“...Sən pak və müqədəssən Rəbbim...”** (“Əraf” surəsi, 143) demiş, Hz.İbrahim də qövmünə təbliğat apararkən **“...Rəbbim hər şeyi öz elmi ilə ehtiva etmişdir...”** (“Ənam” surəsi, 80) deyərək başlıca vəzifələri olan Allahın şəninin yüksəldilməsini təbii və daxildən gələn bir hərəkət olaraq icra etmişdilər.

Buna bənzər bir ifadə Hz.Şüeyb tərəfindən də bu şəkildə təkrarlanmışdır:

“Allah bizi sizin dininizdən xilas etdikdən sonra biz sizin dininizə dönsək, Allaha qarşı yalan uydurmuş olarıq. Rəbbimiz Allah istəməsə, biz əsla sizin dininizə dönə bilmərik. Rəbbimiz elmi ilə hər şeyi ehtiva etmişdir. Biz yalnız Allaha təvəkkül etmişik...” (“Əraf”, surəsi, 89).

Quran bizə rəsulların və möminlərin Allahla sıx münasibətdə olmasının davranışlarından, Allahı xatırlamalarından və Onun şənini yüksəltmələrindən qaynaqlandığını bildirmişdir. Yuxarıda verdiyimiz nümunələrdən başqa Quranda rəsulların və möminlərin Allaha səmimi xitabları ilə bağlı bir çox örnəklər var. Bunlardan bəziləri belədir:

“...Sən pak və müqəddəssən! Haqqım çatmayan bir şeyi demək mənə yaraşmaz. Əgər bunu mən demiş olsaydım, Sən onu mütləq bilərdin. Sən mənim ürəyimdə olan hər şeyi bilirsən, mən isə Sənin zatında olanı bilmirəm. Şübhəsiz ki, qeybləri bilən ancaq Sənsən!” (“Maidə” surəsi, 116).

“Ey Rəbbim! Bilmədiyim bir şeyi Səndən istəməkdən Sənə sığmıram. Əgər məni bağışlamasan, rəhm etməsən, ziyana uğrayanlardan olaram!” (“Hud” surəsi, 47).

“Ey Rəbbim! Sən mənə səltənətdən bir pay verdin. Mənə yuxu yozmağı öyrətdin. Ey göyləri və yeri yarıdan! Sən dünyada da, axirətdə də mənim ixtiyar sahibimsən. Mənim canımı müsəlman olaraq al və məni əməlisalehlərə qovuşdur!” (“Yusif” surəsi, 101).

“Ey Rəbbimiz! Sən bizim gizli saxladığımız və aşkar etdiyimiz hər şeyi bilirsən. Yerdə də, göydə də Allahdan gizli heç bir şey qalmaz!” (“İbrahim” surəsi, 38).

“Ey Rəbbim! Məni bağışla və mənə elə bir mülk ver ki, məndən sonra heç kəs nail ola bilməsin. Həqiqətən, Sən böyük ehsan sahibisən!” (“Sad” surəsi, 35).

Bəs Allah rəsulların və möminlərin bütün bu səmimiyyətinə qarşılıq olaraq necə mükafat verir? Əslində bu mükafatı tək bir cümlə ilə yekunlaşdırmaq mümkündür: Allahın rızası, mərhəməti və cənnəti... Nəticədə Allah möminlərdən, onlar da Allahdan razı olacaq. Yaxşılıq və səbr edənlərin mükafatı qiyamət günü alçaldılmamaları və əməllərinin əvəzi olaraq mirasçısı olduqları cənnətə düşmələri olacaq... Onlara heç bir əziyyət verilmədən, istədikləri bütün nemətlər arasında, gözlərinin həzz aldığı və nəfslərinin arzu etdiyi hər şeyin içində əbədi olaraq qalacaqlar... Bu, qorxub qorunanların xoşbəxt aqibəti və əbədi qurtuluşudur.

QURANDA MÜBAHİSƏ

İnsanın yaradılış məqsədi sadəcə olaraq Allaha qulluq etmək, Ona ibadət etmək və cənnəti qazanmaqdır. Bu məqsədə uyğun olaraq möminlər hərəkətlərini Quran ayələrinə görə edirlər. Başqa sözlə, möminin bütün yaşayışı Quran əxlaqına istinadən qurulmuşdur.

İnsan həyatı boyu müxtəlif çətinliklərlə imtahan edilir. Bu sınaqlardan uğurla keçməsi isə ancaq Quran əxlaqı əsasında hərəkət etməsi ilə mümkündür. Bu yolda qarşısına çıxacaq əsas düşmən şübhəsiz ki, şeytan olacaqdır. O İblis ki, insanların doğru yolu üzərində oturaraq onlara tələ qurmağa çalışır. Bunu edərkən də ilk strategiyası Allahın dinini və doğru yolunu unutdurmaq, insanları bu doğru yoldan çəkəndirməyə çalışmaqdır.

Bu məqamda qarşımıza çıxan şeytani bir strategiya bizə şeytanın hiyləsi haqqında düşüncə verir: mübahisə etmək... Özünəməxsus xarakterik xüsusiyyətlərdən biri olan mübahisəni insanlar arasında yaymaq şeytanın insanları azdırma məqsədinə çox uyğundur.

Qurana görə, mübahisə nədir? Mübahisə bir neçə müxtəlif mənada işlədilməklə bərabər bunların hamısı ortaqlıq bir nöqtədə birləşir: Rəhmani xüsusiyyətdən uzaqlaşması, mənasız bir əmələ doğru gedilməsi...

Mübahisə susmaq lazım gələndə susmayaraq danışılan mövzunu uzatmaq və şokyaradıcı bir mühit yaradıb Rəhmani xüsusiyyətdən uzaqlaşaraq şeytani xüsusiyyətə meyillənmək mənasına gəlir. Buna “çəkişmək” də deyilir. Mübahisə etməyi Allahın qəti sübutları ilə göndərdiyi dinə, kitaba və müqəddəs məfhumlara qarşı çıxaraq bunları mənasız etməyə səy göstərmək, bunların əksini sübut etməyə çalışmaq kimi təs-

vir etmək də mümkündür. Bu, Quranda “nümunələr gətirərək mübarizə etmək” şəklində qeyd olunur.

Nəhayət, mübahisə baş verən pis bir hadisə üzündən insanın onu bu hala salanlarla etdiyi gərginlik və peşmanlıq yolu danışıqlardır. Bunlara Quranda cəhənnəmliklərin öz aralarındakı danışıq üsullarında nəzərə çarpır.

Mübahisə möminlərə yaraşmayan bir üslubdur. Onlar birbirinə duyduqları sevgi və hörmətə görə onsuz da mübahisə etməzlər. Onlar inkarçılarla da mübahisə etməzlər, aralarındakı dialoq ancaq təbliğ üçün olur, bu zaman da ən təsirli və gözəl üslubdan istifadə edirlər.

İLK MÜBAHİSƏ

Qurana nəzər saldıqda ilk mübahisənin şeytan tərəfindən meydana gətirildiyini görürük. Quranda bu hadisədən belə bəhs edilir:

“Sənin Rəbbin mələklərə: “Mən yer üzündə bir xəlifə yaradacağam” - dedikdə mələklər: “Biz Sənə şükr etdiyimiz, şəninə təriflər dediyimiz və Səni müqəddəs tutduğumuz halda, Sən orada fəsad törədəcək və qan tökəcək bir kəsmi yaratmaq istəyirsən?” - söylədilər. Allah onlara: “Mən bildiyim şeyi siz bilmirsiniz!” - buyurdu. Allah Adəmi yaratdıqdan sonra Adəmə bütün şeylərin adlarını öyrətdi. Sonra onları mələklərə göstərərək: “Doğrusunuzsa, bunların adlarını Mənə bildirin!” - dedi. Onlar: “Sən pak və müqəddəssən! Sənin bizə öyrətdiklərinədən başqa biz heç bir şey bilmirik. Hər şeyi bilən Sən. Hikmət sahibi Sənsən” - dedilər. Sonra O: “Ey Adəm, bunların adlarını onlara bildir!” - dedi. Adəm mələklərə bunların adlarını xəbər verdikdə Allah: “Mən sizə, göylərin və yerin gözə görünməyən sirlərini və sizin gizlində - aşkarda nə etdiyinizi bilirəm, söyləmədimmi?” - buyurdu” (“Bəqərə” surəsi, 30-33).

Ayədən də görüldüyü kimi, mələklər Allahın Adəmin yaradılması ilə bağlı verdiyi hökmünə narazılıq etməklə böyük bir xəta etmiş olurlar. Allahın sonsuz elminin yalnız kiçik bir qismini bildikləri üçün əvvəlcə Adəmin yaradılış hikmətini qavraya bilməmişlər. Buna baxmayaraq Allahın hökmünə riayət etməlidirlər. Ancaq Allahdan Adəmin yaradılış hikmətini öyrənmək istəyirlər. Allah da onlara Adəmin yaradılışındakı hikməti açıqlayır. Belə halda bütün mələklər Allahın mərhə-

mətinə sığır və etdikləri xətdən dönürlər. Sonra da hamısı Allahın bu hökmünə riayət edirlər. Yalnız birini çıxmaqla; o, inkar edir və Allahla mübarizə etməyə - Allahı tənzih edərək - başlayır! Yuxarıdakı ayələrdən sonra Quranda belə bildirilir: **“Biz mələklərə: “Adəmə səcdə edin!” dedikdə İblisdən başqa hamısı səcdə etdi. O, lovğalanaraq imtina etdi və kafirlərdən oldu”** (“Bəqərə” surəsi, 34).

Şeytan ona Adəmin yaradılış hikməti açıqlandığı vaxt Allahın verdiyi “Adəmə səcdə et!” əmrinə qarşı çıxır. Quranın bir başqa surəsində şeytanın bu itaətsizliyinin arxasında duran “məntiq” belə açıqlanır:

“Sizi yaratdıq, sonra sizə surət verdik və mələklərə: “Adəmə səcdə edin!” - dedik. İblisdən başqa hamısı səcdə etdi. O, səcdə edənlərdən olmadı. Allah İblisə: “Mən əmr edəndə edəndə sənə səcdə etməyə nə mane oldu?” - deyər buyurdu. İblis: “Mən ondan daha yaxşıyam, çünki Sən məni oddan, onu isə palçıqdan yaratdın!” - dedi” (“Əraf” surəsi, 11-12).

Göründüyü kimi, şeytana “Allahla mübahisə etmək cəsaretini verən təkəbbürdür. Özünün Adəmdən daha üstün olduğunu zənn etməkdə, Allahın əmrinə itaət edib Ona səcdə etdikdə isə alçalacağını düşünməkdədir. Bunu özünə sığışdırmaz və mübahisə etməyə başlayar.

Bu vəziyyət mələklərlə şeytanın arasındakı fərqi açıq şəkildə ortaya çıxarır. Mələklər ilk əvvəl bir xəta edər və Allah Adəmi yaradacağını onlara xəbər verdikdə bundan narazılıqlarını bildirirlər. Halbuki Allahın hər işinin sonsuz bir hikmət olduğunu bilmələri və heç bir narazılıq etmədən itaət etmələri lazımdır. Bu xətalarına baxmayaraq Allah onlara əzab verməz və Adəmin yaradılışındakı hikməti göstərir. Bundan sonra da bütün böyük xətalarından əl çəkib tövbə

edərək Allaha sığınar və Onun əmrinə itaət edərlər.

Şeytan isə bütün mələklərdən fərqli olaraq təkəbbürlüdür. Özünü üstün bir varlıq kimi görür və bu səbəbdən də Adəmin ondan üstün tutulmasına qarşı çıxır. Eyni şəkildə Allah Adəmin yaradılışındakı hikməti açıqlamaqla mələklərin əksinə olaraq Allaha itaət etməz.

Yəni doğrunu görür, vicdanla anlayır, ancaq təkəbbürü üzündən qəbul etmir. Məqsədi doğrunu tapmaq və doğru davranmaq deyil, öz eqoistliyini təmin etməkdir.

Bu davranışına sözdə məntiqi zəmin yaratmaq üçün də ortaya özünün atəşdən yaradılmış olduğu fikrini atır. Ancaq bunun heç bir önəmi yoxdur; hər şey Allah tərəfindən yaradıldığına görə Allah istədiyini digərindən üstün tuta bilər. Ən mühümü budur ki, şeytan da bunu bilir, ancaq doğrunu deyil, özünü qane edən nəticəni axtardığı üçün guya bunları görmür və atəş-torpaq müqayisəsi ilə azğın məntiq irəli sürür. Bu məntiqi müdafiə etdiyi üçün də tez-tez mübahisə edir.

Və Allah onu lənətləyir. Quranda belə açıqlanır:

“Allah buyurdu: “Oradan aşağı en. Orada sənə təkəbbür göstərmək yaramaz. Oradan çıx, çünki sən alçaqlardansan!” İblis dedi: “Mənə qiyamətə qədər möhlət ver!” Allah buyurdu: “Sən möhlət verilənlərdənsən!” İblis dedi: “Sən məni azdırıb yoldan çıxartdığın üçün mən də Sənin düz yolunun üstündə oturub insanlara mane olacağam! Sonra onların qarşılarından və arxalarından, sağlarından və sollarından gələcəyəm və Sən onların əksəriyyətini şükr edən görməyəcəksən!” Allah buyurdu: “Oradan rüsvay olmuş və kənar edilmiş halda çıx. Onlardan hər kim sənə uysa cəzasını alacaq. Əlbəttə, cəhənnəmi sizin hamınızla dolduracağam!” (“Əraf” surəsi, 13-18).

Quranın başqa ayələrində isə eyni hadisədən belə bəhs edilir:

“Yenə yadına sal ki, bir zaman mələklərə: “Adəmə səcdə edin!” - deyə əmr etmişdik. İblisdən başqa hamısı səcdə etmişdi. İblis: “Sənin pələncdən yaratdığına mən səcdə edərəmmi?!” - demişdi. İblis həmçinin: “Bir de görək nə üçün onu məndən üstün tutdun? Əgər qiymət gününə qədər mənə möhlət versən, az bir qismi istisna olmaqla, onun nəslini öz hökmüm altına alaram. Allah buyurdu: “Çıx get! Onlardan hər kəs sənə uysa, bil ki cəzanız cəhənnəmdir. Özü də tamam-kamal bir cəza! Onlardan kimi bacarırsansa, səsinlə yerindən oynat, atlı və piyadanı onlara qarşı səfərbər et, mallarına və övladlarına ortağ ol, onlara cürbəcür vədlər ver. Şeytan yalnız yalan vəd verir! Doğrusu, Mənim bəndələrim üzərində sənin heç bir hökmün ola bilməz. Rəbbinin vəkil olması kifayət edər!”” (“İsra” surəsi, 61-65).

Kainatdakı ilk mübahisə şeytanın Allah tərəfindən lənətlənməsi və qovulması ilə nəticələnmişdir. Şeytan isə Adəm oğullarını özü kimi azdırmaq üçün Allahdan möhlət almışdır.

Bəs şeytan insanları necə yoldan çıxara bilər? Şübhəsiz ki, bunun müxtəlif yolları olacaqdır. Həmçinin şeytan insanlara **“qarşılarından və arxalarından, sağlarından və sollarından gələcəyini”** (“Əraf” surəsi, 17) söyləməklə müxtəlif üsul-lardan yararlanacağını bildirmişdir.

Başlıca üsullardan biri şübhəsiz ki, şeytanın öz xüsusiyyətlərini insanlara keçirməsidir. Şeytana uyanlar da onun kimi təkəbbürlü, üsyankar, nankor və zəlil olacaqlar.

Digər məqsədləri isə eynilə şeytan kimi mübahisəni sevməsidir. Şeytan doğrunu gördüyü halda onu qəbul etmədiyi və öz eqoist xarakterinə uyğun olan hər şeyi mübahisə yolu

ilə doğru kimi göstərməyə çalışdığı kimi onlar da təkəbbürlərini qorumaq üçün mübahisə edəcəklər. Mübahisə onlar üçün həyatın bir mənası olacaq, öz aralarındakı dialoqları “doğrunu tapmaq üçün fikir mübarizəsi” yerinə hər zaman “mənafeələrini qane edən hər şeyin nə olursa olsun, səhv belə olsa müdafiə etmək üçün dirənmə, inad göstərmə” məntiqi üzərində quracaqlar.

Din insanın eqoistliyinə ağır gələcək və bəzi dünyəvi mənafeələri ilə toqquşacaq. Bu səbəbdən şeytanın mübahisə sevən xüsusiyyəti ilə yoğrulmuş olan insanlar onlara din açıqlandığı zaman da mübahisə yolunu seçəcəklər.

Vicdanları tərəfindən qəbul edilən dini bu istəkləri üzündən inkar edəcək, bu davranışlarına sözdə “məntiq” qata bilmək üçün də eynilə şeytan kimi mübahisə yolunu seçəcəklər.

Şeytan isə insanları Allahın haqq yolundan azdırmaq və bütün həyatlarını tüfeyli bir şəkildə keçirmələri üçün mübahisəni əlindən gəldiyi qədər qızıqsındır və genişləndirər. İnsanların zəhnini Allahla və axirətlə deyil, heç bir faydası olmayan boş mövzularla doldurmağa çalışdığı kimi eyni şəkildə mübahisə və çəkişməni də insanlara xoş və gözəl göstərir. Bu səbəbdəndir ki, Allah möminləri şeytanın bu mübahisəni qızıqsındırmasına qarşı xəbərdar etməkdə və Rəsula **“Bəndələrimə de ki: “Gözəl sözlər söyləsinlər”. Şeytan insanın açıq düşmənidir”** (“İsra” surəsi, 53) hökmünü verir. Möminlər bu hökmə uymaqla öz aralarında heç bir mübahisəyə izn verməz və beləcə şeytanın bu xüsusiyyətindən qorunmuş olurlar.

Mübahisə möminlər üçün darıxdırıcı bir şeydir. İnkarcılar isə **“...Şeytan əməllərini onlara gözəl göstərmiş, onları doğru yoldan sapdırmışdır. Buna görə də haqq yolu tapa**

bilmirlər” (“Nəml” surəsi, 24) ayəsində də bildirildiyi kimi, şeytanın “bəzəkli sözləri” ilə aldadılmışlar. Şeytan həmişə onları mübahisəyə yönəldir və onun “bəzəkli sözləri” ilə həm bundan şeytani bir zövq alır, həm də bunu doğru və normal bir şey kimi qəbul edirlər.

Yaşadığımız həyatda demək olar ki, hər gün buna bənzər bir çox nümunələr müşahidə etmək mümkündür. Gündəlik həyatda hər növ mövzuda bir çox mübahisənin şahidi oluruq. Müxtəlif televiziya kanallarında, radiolarda yaxud da küçədəki insanlar arasında aparılan bu mübahisələrin təməl xüsusiyyəti onların bir neçə saatdan sonra heç bir konkret nəticə əldə etmədən bitməsidir. Axır vaxtlar bu mübahisələrdə din mövzusu mühüm bir yer tutaraq ön plana çıxmışdır. İnsanların çoxu kifayət qədər məlumatı ya da yölgöstərici bir kitabı olmadığı halda Allah haqqında mübahisələr edir. Bir qismi isə insanları doğru yoldan çəkəndirmək üçün mübahisəyə girir. İndi Quranda diqqət çəkən nümunələri verilən bu növ mübahisələr və bu mübahisələri edənlərin xarakterik xüsusiyyətlərini incələyək.

İNKARÇILARIN MÖMİNLERLƏ MÜBAHİSƏLƏRİ

İnkarçıların Allah haqqındakı mübahisələri Quranda belə açıqlanır:

“De: “Siz Allah barəsində bizimlə mübahisəmi edirsiniz? Halbuki, O həm bizim, həm də sizin Rəbbinizdir. Bizim əməllərimiz bizə, sizin əməlləriniz isə sizə aiddir. Ona sadıq olan bizik!” (“Bəqərə” surəsi, 139).

Şeytanın mübahisəyə meyilli olan xarakterik xüsusiyyəti bu şəkildə inkarçılar üzərində belə əks olunur. Beləliklə, bu insanlar möminlərlə Allah haqqında, Allahın ayələri haqqında və Allahın dini haqqında mübahisələr edirlər. Bəzən bu mübahisələr məsxərəyə və alçaldılmağa qədər davam edir (Hamımız televizordakı mübahisəli proqramlarda dini müdafiə edən insanları üzlərində kinayəli bir “təbəssümlə” dinləyənləri və onları məsxərəyə qoyanları görmüşük). Bu insanların möminlərə hansı gözlə baxdıqları aşağıdakı ayədə açıq ifadə edilmişdir:

“Onlara: “Başqaları iman gətirdikləri kimi siz də iman gətirin! - deyildi zaman: “Biz də səfeh kimi iman gətirək?” - deyə cavab verirlər. Agah olun ki, səfeh onların özləridir, lakin bilmirlər. Onlar möminlərlə qarşılaşdıqları zaman: “Biz də iman gətirdik” - deyirlər. Halbuki öz şeytanları ilə təkbətək qalanda: “Biz də sizinləyik, biz ancaq istehza edirik” - deyirlər. Allah da onlara istehza edər və onlara o qədər verər ki, öz zəlalətləri içində şəşqın qalarlar” (“Bəqərə” surəsi, 13-15).

Bu ayələrdən də görüldüyü kimi, möminlərlə mübahisə aparan və onları məsxərəyə qoyan insanların şeytanla mənə-

vi bağlılığının olması, şeytanla “bərabər” qalması və onun yolunu getməsi danılmaz bir həqiqətdir.

Mübahisələrdə ən çox rastlanan hallardan biri həqiqətləri gizlətmək və yalan danışmaqdır, sonradan isə bu sözü başqa cür düzüb-qoşmaq bu insanların adət etdiyi bir şeydir. Bu mübahisələrdə heç bir nəticə verməyən hikmətsiz sözlər danışılır və həqiqət üzərində əsla durulmur. Ənənəvi cümlələr və adət edilmiş şərtlərlə hər kəs öz fikrini insanların beyninə yeritməyə çalışır.

Bu hal Quranda belə bildirilir:

“Şeytanların kimə nazil olduqlarını sizə xəbər verimmi? Onlar hər bir yalançıya, günahkara nazil olurlar. Eşitdikləri sözləri onlara təlqin edərlər. Onların əksəriyyəti yalançıdır!” (“Şuəra” surəsi, 221-223).

İnkarçıların möminləri doğru yoldan döndərmək və dinə meyilli xalqı dindən uzaqlaşdırmaq məqsədi ilə istifadə etdiyi bir metod haqq dindən başqa ona alternativ hər hansı bir sistemin təbliğatını aparmaqdır. Bunlar bir tərəfdən öz sistemlərinin təbliğatını apararkən digər tərəfdən də haqq dini pozmağa və gözdən salmağa çalışırlar. İnkarçıların bu fəaliyyətini din haqqında mübahisələr çıxarmaq məqsədi davam etdirdiyini görürük. “Səff” surəsinin 8-ci ayəsində bildirildiyi kimi, inkarçılar **“...Allahın nurunu öz ağızları ilə söndürmək istəyirlər...”** Bu səylərin açıq şəkildə göstərildiyi yerlər dini hədəf seçən, qarşılıqlı dialoqlar, mübahisəli proqramlar və yazılı mətbuatdır. Xüsusilə də bəzi qəzet və jurnallarda silsilə şəklinə nəşr olunan dinə qarşı yazılar inkarçıların təbliğat materiallarından. Bəzi qəzet və yumor məcmuələrində çəkilən takunaylı, şalvarlı və təkkəli müsəlman obrazları, yaradılış gerçəyini inkar edən müxtəlif mətbuat orqanlarında çıxan yazılar və şəkillər inkarçıların “Allahın nurunu söndür-

mək” məqsədi ilə planlaşdırdığı fəaliyyətdir. Burada “Allahın nurunu söndürmək”də məqsəd Onun dinini, kitabını dəyərsiz etmək, insanların dinə olan inamını məhv edərək onları dindən uzaqlaşdırmaqdır. Şübhəsiz ki, bu fəaliyyətlərinə təbliğat aparıcıları əngəlləmək, təzyiqlə göstərmək və beləcə dinin yayılmasını əngəlləmək də daxildir. Ancaq Allah eyni ayədə bu sözlərin boşa çıxacağını belə bildirmişdir: **“...Allah isə - kafirlərin xoşuna gəlməsə də - öz nurunu tamamlayacaqdır”**.

İman gətirənlərlə gətirməyənlər arasındakı mübahisə çox vaxt iman edənlərin təbliğat aparıcıları zamanı ortaya çıxır. İstər möminlərin anladığı dində heç bir fikir sistemlərinə qarşı üstünlük əldə etməsi, istərsə də inkarçıların əslində vicdan və yaradılış olaraq dini qəbul edəcəkləri halda qürurlarına görə inkar etmələri, onları mədəni və səviyyəli bir şəkildə düşünmək əvəzinə cahil olaraq mübahisə və qışqırıq üslubuna sürükləyir. Ümumiyyətlə isə göstərdikləri nümunələr də əlverişli deyil, qışqırıqlı bir mübahisə mövzusu olaraq seçilmiş nümunələrdir. Bu ayə sırf mübahisə yaransın deyərək mübahisəyə başlayan inkarçıları barədə belə bəhs edir:

“Məryəm oğlu (İsa) misal çəkilincə sənə qövmün sevincdən güldü. Onlar dedilər: “Bizim tanrılarımız yaxşıdır, yoxsa o?!” Onlar bunu sənə yalnız mübahisə etmək xatirinə dedilər. Şübhəsiz ki, onlar höcətləşən bir qövmdürlər!” (“Zuxruf” surəsi, 57-58).

Allahın ayələri haqqında istehza ilə mübahisələr edən insanlarla qarşılaşdıqda Allahın tövsiyəsi belədir ki, onlar başqa bir söhbətə başlamayana qədər onlardan üz çevirməkdir:

“Allah Kitabda sizə nazil etmişdir ki, Allahın ayələrinin inkar edildiyini və onlara iztehzə olunduğunu eşitdiyiniz zaman müşriklər başqa bir söhbətə girməyə qədər onlarla bir yerdə əyləşməyin! Çünki o vaxt siz də

onların tayı olarsınız. Həqiqətən, Allah münafıqların və kafirlərin hamısını cəhənnəmdə bir yerə toplayacaqdır!” (“Nisa” surəsi, 140).

Bu insanların həqiqətdə din haqqında heç bir məlumatının olmaması mübahisə etdikləri insanlara “Bizə uyun, sizin günahlarınızı da öz üstümüzdə alaq” demələrindən də görünür. Quranda Allahın açıq şəkildə vurğuladığı kimi, **“...Heç bir günahkar başqasının günahını daşımaz...”** (“İsra” surəsi, 15).

İnanmayan insan mübahisə zamanı əvvəlcə qüdrəti ilə, maddi varlığı ilə və özü kimi fikirləşənlərin sayca çox olması ilə qalib gəlməyə çalışır. Ancaq Allah **“Əgər sən yer üzündə olanların əksəriyyətinə itaət etsən, onlar səni Allahın yolundan azdırarlar. Onlar ancaq zənnə uyar və ancaq yalan danışarlar!”** (“Ənam” surəsi, 116) hökmünü verir. Deməli, bir fikrə uyanların sayının çox olması o fikrin düzgün olduğunu göstərməz. Həmçinin Quranın bir çox ayəsində insanların çoxunun nankorluq edib inadkarlıq etməsindən, şükr etməməsindən, ağıllı düşünməməsindən, haqqı çirkin görməsindən bəhs edilir. Bunlar onsuz da insanların çoxunun azgınlıq içində olduğunu, buna görə də sayın bir önəm daşmadığını göstərir. İncarçılar isə fikrin düzgünlüyünün və gücünün ona inananların sayı ilə bağlı olduğunu zənn edirlər. Bu batil inanc cahil cəmiyyətlərdə tez-tez tələffüz edilən **“bu qədər insan bilmir, bir tək sizmi doğrunu bilirsiniz?”** sualı ilə qarşınıza çıxır.

İncarçılar din haqqındakı mübahisələri inkarlarına sözdə məntiqi bir əsas qatmaq üçün edirlər. Eynilə **“məni atəşdən, Adəmi torpaqdan yaratdın”** deyən şeytan kimi ortaya azgın da olsa özlərinə görə məntiqi bir söz atır və buna əsaslanaraq mübahisəyə başlayırlar. Məqsədləri doğru olduğunu bil-

dikləri, amma qəbul etmək istəmədikləri böyük həqiqəti inkar etmək üçün bir bəhanə tapmaqdır. Bir ayədə inkarçıların şeytandan öyrəndiyi metod belə açıqlanır:

“...Onlar hər hansı bir möcüzə görsələr, yenə də ona inanmazlar. Hətta yanına gəldikdə səninlə höcətləşərlər. Kafir olanlar isə: “Bu qədimlərdə olanların uydurduğu əfsanələrdən başqa bir şey deyildir” deyirlər. Müşriklər Qurani dinləməyi qadağan edər, özləri də ondan uzaq dururlar. Onlar yalnız özlərini həlak edər, lakin fərqinə varmazlar” (“Ənam” surəsi, 25-26).

Mübahisələrində müəyyən nümunələrdən istifadə etdikləri üçün onları tanımaq çox asandır. Quranda gördüyümüz ayələrdə inkarçılar Peyğəmbərimizlə (s.ə.v.) mübahisə edərkən dini onun anlatdığı kimi görmədiklərini, onun söylədiklərini keçmiş nəsillərdən də eşitmədiklərini, amma əslində özlərinin də bir Allah inancı olduğunu iddia edirlər. Bir çox inkarçılar vəhşi və mürtəce xarakterlərini mübahisələrdə nümayiş etdirirlər. Quranda bildirildiyi kimi, möminləri **“yurdlarından çıxarıb qovmaq, ya da mütləq dinlərinə dönməklə”** (“İbrahim” surəsi, 13), **“daşa basmaq”** (“Məryəm” surəsi, 46), **“işgəncə və ölümlə”** (“Taha” surəsi, 71), **“zindana atmaq”** (“Şuəra” surəsi, 29), **“təzyiq göstərüb əngəlləməklə”** (“Qəmər” surəsi, 9) ya da **“oda atmaq”** (“Saffat” surəsi, 97) təhdid edirlər. Bu nümunələrin siyahısını genişləndirmək də mümkündür.

Bura qədər olan fəsildə inkarçıların Allah haqqındakı mübahisələrindən danışdıq və möminlərə hansı gözlə baxdıqlarını, həqiqətdən necə qaçdıqlarını və Allahın nurunu söndürməyə çalışdıqlarını açıqladıq. Üstəlik Qurani necə yalan sayaraq müxtəlif səbəblərlə mübahisələr etdiklərinə toxunduq. Ancaq Quranda nümunələri verilən mübahisələr bunlarla ki-

fayətlənmir. Digər bir mübahisə örnəyi “Bəqərə” surəsinin 258-ci ayəsində qarşımıza çıxır:

“Allahın verdiyi hökmlərlə Rəbbi barəsində mübahisə aparan şəxsi görmədinmi? İbrahim: “Mənim Rəbbim həm dirildir, həm öldürür” dediği zaman o: “Mən də həm dirildir, həm də öldürürəm” demişdi. İbrahim ona: “Allah Günəşi şərqdən doğdurur, bacarırsansa, sən onu qərbdən doğur!” dedikdə o kafir donub qalmışdı. Həqiqətən Allah özünə zülm edənləri düz yola yönəltməz!” (“Bəqərə” surəsi, 258).

Ayədən də görüldüyü kimi, Hz.İbrahimplə mübahisə edən şəxs rifah içində harınlayıb yolundan azmış biridir. Quranın bir çox ayəsində möminlərlə mübahisə edən və mübarizə aparanların məhz o qövmin qabaqcıl, varlı insanları olduğu bildirilir. Həqiqətən də qabaqcıllar qurduqları rejimin pozulmasından, rahat şəkildə etdikləri ədalətsizlik və haqsız davranışların yox olmasından qorxduqları üçün bu quruluşa qarşı çıxan möminlərlə mübarizə aparırlar. Allahın verdiyi zənginlik bu insanları azdırmış və şirk qoşmalarına səbəb olmuşdur. Hər nə qədər inandıqlarını söyləsələr də bunlar əslində inancsız insanlardır, sahib olmaq istədikləri sərvət isə sadəcə dünyada istədiklərini verir, ancaq onların axirətdəki vəziyyəti çox fərqlidir. Bu insanlar dünyada ikən Allahın dininə iman gətirmələri üçün edilən dəvətlərə fikir verməmiş və inkarda israr etmişlər. Bunun əvəzini isə sonsuz cəhənnəm əzabı ilə alacaqlar. Möminlər də Allahdan sərvət və zənginlik istəyirlər. Allah **“Bəziləri isə: “Ey Rəbbimiz, bizə dünyada da, axirətdə də gözəl nemətlər ver, bizi cəhənnəm əzabından qoru!” deyirlər”** (“Bəqərə” surəsi, 201) ayəsi ilə möminlərin bu duasını bildirmişdir. Ancaq möminlərin bu istəkləri

yanlız nəfslərini qane etmək və ya dünyada kef içində tüfeyli bir həyat keçirmək üçün deyil. Onlar zənginliyi Hz.Süleyman kimi Allaha yaxınlaşmaq, təbliğdə güclü və təsirli olmaq üçün tələb edirlər. Hz.Süleyman: **“Mən bu atları Rəbbimin zikr etməkdən dolayı sevirəm”** deyir (“Sad” surəsi, 32). Bu səmimiyyətinin qarşılığı olaraq Allah ona yaşadığı dövrdə dünya hakimiyyətini vermişdi.

Yuxarıda sözügedən Hz.İbrahimplə mübarizə edən **“rahatlıqdan azmış insan”** isə heç nəyin fərqiində deyil. Hər şeyi Allahın yaratdığını, Allahın nəzarəti olmadan bir şey gücünün çatmayacağını anlamamışdır. Bu zənni də onun İbrahimə **“mən də öldürür və dirildirəm”** deməsinə səbəb olmuşdu. Belə bir azgınlığa sürüklənməsi üçün yol açan isə şübhəsiz ki, şeytandır. Çünki şeytan insana Allaha **“qarşı çıxmağı və dünya həyatını cəlbedici göstərmişdir”** (“Hicr” surəsi, 39). Beləliklə o da Allaha və Onun elçilərinə qarşı baş qaldırmış, dünya istəkləri ona qapıları açan var-dövlətlə cazibədar gör-sənmişdir. Ancaq İbrahim ağıllı bir cavabla **“günəşi qərbdən doğurmağı bacarırsanmı”** deyincə o inkarçı Qurandakı ifadə ilə desək, “donub qalmışdır”.

Şübhəsiz ki, Allahın köməyi hər işində Rəbbinə üz tutan, ixlas sahibi bəndəsi Hz.İbrahimin tərəfində olacaq. Quranda möminlərin inkarçılarla etdikləri söhbətlərdə necə dəstəkləndikləri belə açıqlanır: **“Müşriklər sənənin yanına gəlib elə bir misal çəkməzlər ki, Biz sənə onun doğru cavabını və izahatca daha yaxşısını gətirməyək”** (“Furqan” surəsi, 33). Beləliklə, bu mübarizədə qalib çıxanlar Allahın izni ilə hər zaman möminlərdir.

Möminlərlə bu mübahisələri edənlər Quranda həmişə “Qövmün inkara uymuş qabaqcılları” şəklində bildirilir. Bu qabaqcılların ortaq xüsusiyyətləri var-dövlət, sərvət baxımın-

dan “zəngin” sayılan insanlar, həmçinin siyasət və iqtisadiyyatda rəhbər olmalarıdır. Qarşıda onların əməllərindən danışılacaq.

Axirət inancının olmaması insanı əldə etdiyi sərvət sanki əbədi onun olacaqmış zənninə sürükləyir. Hətta elə hala düşsə bilər ki, bir tərəfdən qiyaməti inkar edərkən digər tərəfdən də Quranda göstərilən bağçaya sahib zəngin bir insan kimi axirətdə dünyadakından daha yaxşı bir yerdə olacağını zənn edər. Bir tərəfdən Allahın onu sevdiyi bir bəndəsi olduğunu söyləyərkən, digər tərəfdən ölümdən çox qorxar və Qurandakı ifadə ilə desək, “min il” yaşamasını istəyər. “Ənbiya” surəsinin 44-cü ayəsindəki “**...Ömür onlara (heç bitməyəcək kimi) uzun gəldi...**” ifadəsi bu hissini açıq sübutdur. Ölümsüzlük arzusunun təməlində isə yenə şeytanın təlqini durur. “Əraf” surəsinin 20-ci ayəsində şeytan Hz.Adəmi əbədi yaşayışla aldatmağa çalışır. “Taha” surəsinin 120-ci ayəsində də əbədiyyət ağacı və yox olmayacaq bir mülkü vəd etməsi bütün bu anladığımızı çox uyğundur. Şeytanın mühüm hiylələrindən biri olan əbədi yaşayış-əbədi sərvət vədi öz firqəsi üçün başda gələn azdırıcı amillərdəndir. Həqiqətdə insan ruhu onsuz da ölümsüzdür, yox olan bədəndir, ruhun əbədi həyatı yaradıldığı gün başlanmışdır, cənnətə və ya cəhənnəmə gedəcəyi isə zahirən dünyada etdiyi saleh əməllərlə müəyyən olunur. Şeytanın bu quru vəd və yalanlarına uymuş insandan əsaslı və məntiqli bir şey gözləmək təbii ki, düzgün deyil. Belələri yalnız qışqırır-bağırır, nəticəsiz mübahisələr edərək qarşısındakını aldadır və ya qorxudur.

Təbliğat apardıqları insanın bu şəkildə davranmasından dinə meyl etməyəcəyini anlayan möminlər bu mövzuda təkid etməz və onu özü seçdiyi yolda qoyarlar. Çünki bundan sonra iki tərəf arasındakı dialoq təbliğə yox, mübahisəyə çevrilir.

cək. Quranda möminlərə mübahisə etmədən söhbətə son qoymaları əmr edilir:

“De: “Siz Allah barəsində bizimlə mübahisəmi edirsiniz? Halbuki, O həm bizim, həm də sizin Rəbbinizdir. Bizim əməllərimiz bizə, sizin əməlləriniz isə sizə aiddir. Ona sadıq olan bizik!”” (“Bəqərə” surəsi, 139).

İNKARÇILARIN ÖZ ARALARINDAKİ MÜBAHİSƏLƏRİ

“Qəlbləri parçalanma içində” olan inkarçılar möminlərlə olduğu kimi öz ətrafındakılarla da tez-tez mübahisə edirlər. Bu, nəfsin **“hər şeydən çox höcət”** (“Kəhf” surəsi, 54) olmasının nəticəsidir. Şeytanın bu yerdə fəaliyyətə başlaması mübahisələri “həyatın təbii axarı içində rastlanan normal hallar” kimi göstərməsi ilə olur. Buna görə bir-birini sevən insanların belə mübahisə edərək dalaşmasına “həyatın mənasıdır!” deyilməsi əslində şeytanın təsirinin necə geniş yayıldığını göstərir. Xüsusilə də mətbuat bu mövzu üzərində işləyərək insanların mübahisələrini uyğun bir yerə çatdırmağa səy göstərir. İnsanlara qarşılıqlı münasibətlərində səmimi deyil, mənfəətçi və siyasi davranmaları təlqin edilir. Problemləri həll etmək əvəzinə “mübahisə yaradan mövzulara nə qədər az toxunsanız, rahatlığınız da o qədər az pozular” deyə öyüd də verilir!

Bunlardan başqa bütün yanlışlığına baxmayaraq edilən bu təlqindən düzgün olan bəzi şeylər çıxarmaq da mümkündür. Şeytan tərəfindən yoldan çıxarılan inkarçılar ömrü boyu mübahisədən xilas ola bilməyəcəklər.

Dünya həyatında öz daxillərində savaşırkən əslində bir-birinə müxtəlif yollardan yanaşır və doğru yoldan azdırmağa çalışırlar. Təlqinə çox açıq olan zəif xarakterə malik insanlar da ailələrinin, yaxınlarının və ətrafının fikirlərini mütləq həqiqət kimi qəbul edirlər. Bu fikirlər adət-ənənə adı ilə ortaya çıxdığı kimi onları insanların ağına müasirləşmə - qərbəlmə kimi də yeritmək olar. Təbii ki, həm ənənələrdən, həm də müasirləşmədən götürüləcək bir sıra yaxşı tərəflər

var. Ancaq bunlar həmişə düzgün və uyğun olmur və dinin yerinə keçməyə başladığıda yaxud da dinin unudulmasına və tərk edilməsinə səbəb olduqda deməli, şeytan öz məqsədinə çatmışdır.

İnkarçıların qiyamətə qədər davam edəcək olan mübahisələri Qiyamət günü hətta cəhənnəmdə də bitmir. Dünyada olduğu kimi axirətdə də bir-biri ilə mübahisə edəcəklər. Quranda bizə bildirildiyinə görə, hadisələr bu şəkildə gerçəkləşəcək. İnkarçılar dünyada bir-biri ilə mübahisə edərkən qiyamət gələcək (“Yasin” surəsi, 49) və onlar bir-birini azğınlıqda günahlandıracaqlar (“Saffat” surəsi, 27-33), cəhənnəmdə Allahla (“Əraf” surəsi, 38-41; “Fussulət” surəsi, 29; “Qaf” surəsi, 27-30; “Muminun” surəsi, 106-108), cəhənnəm gözetçiləri ilə (“Zuxruf” surəsi, 77-80; “Mülk” surəsi, 8-11), cənnətdəkilərlə (“Hədid” surəsi, 13-15) və öz aralarında (“Mömin” surəsi, 46-50; “Səba” surəsi, 31-33; “Sad” surəsi, 59-64) mübahisəyə davam edəcəklər. Ancaq bütün bunların hamısı onların alçaldılması və ümidləri qırılmış olaraq əzaba düşməsi üçündür: cəhənnəm gözetçiləri onları dinləməyəcək və əslində Allaha yalvarmalarının vacibliyini söyləyəcək. Allah Onunla hətta danışmalarını da qadağan edəcək. Cənnətdəkilər bütün nemətlərin onlara yasaq olduğunu söyləyəcək. Onları yoldan çıxaranlar və səcdə etdikləri bütələr belə onları tanımayacaq, onları azdırdıklarını qəbul etməyəcək. Şeytan da onları sadəcə çağırdığını və onların qaçaraq gəldiyini, əslində onlara qarşı heç bir gücünün olmadığını və artıq əbədi əzabı dadacaqlarını söyləyəcək.

YƏHUDİLƏRLƏ XRİSTİANLARIN MÜBAHİSƏLƏRİ

Yəhudilərlə xristianların öz aralarında mübahisələri və ayrılıq düşmələri Quranda da bildirilir. Belə ki, onlar bir-birinin dinini inkar edir və hər iki tərəf də digərinin bir elmə sahib olmadığını, yalnız öz dinlərini ən doğru olduğunu iddia edirlər. Aralarındakı ayrılıq və parçalanmaya “Sad” surəsinin 2-ci ayəsində diqqət çəkilir: **“Doğrusu, o kafirlər qürur və nifaq içindədirlər”**.

Hər iki dinə mənsub insanlar həqiqətin onların dinlərində olduğunu iddia edirlər. Ancaq bu gün yəhudilik və xristianlıq da təhrif edilmiş və dəyişikliyə məruz qalaraq əslindən sapmışdır. Həqiqətən yeganə dəyişməmiş və Allahın qorumuş olduğu din İslamdır.

Hər iki dində “Allahın oğlu” kimi səhv bir inanc var. Bu azğın inanc “Tövbə” surəsinin 30-cu ayəsində belə ifadə edilir:

“Yəhudilər: “Üzeyir Allahın oğludur”, xaçpərəstlər də: “Məsih Allahın oğludur” dedilər. Onların ağzında gəzən bu boş sözlər daha öncə küfr edənlərin sözlərinə bənzəyir. Allah onları öldürsün! Necə də haqqdan üz çevirirlər!” (Tövbə” surəsi, 30).

İki tərəf arasında mənasız mübahisə isə “Hz.İbrahim yəhudimi yoxsa xaçpərəstmi” sualıdır. Quranda belə mübahisə edənlərin nə qədər ağılsız olduqları belə açıqlanır:

“Ey kitab əhli, nə üçün İbrahim barəsində höcətləşirsiniz? Tövrat da, İncil də ancaq ondan sonra nazil edilmişdir -məgər başa düşmürsünüz? Bir baxın, siz o kim-sələrsiniz ki, bildiyiniz şeylər barəsində mübahisə edir-

siniz. Bəs bilmədiyiniz şeylər barəsində niyə mübahisə-yə girişirsiniz?! Əlbəttə, Allah bilir, siz bilməzsiniz! İbrahim nə yəhudi, nə də xaçpərəst idi. O ancaq hənif müsəlman idi və şəriq qoşanlardan deyildi” (“Ali-İmran” surəsi, 65-67).

Yəhudilərlə xristianların dinlə bağlı mübahisələri qiyamət günü Allah tərəfindən kəsiləcək və Allah haqla hökm edəcəkdir:

“Yəhudilər dedilər: “Xaçpərəstlər bir şeyə istinad etmirlər”. Xaçpərəstlər də: “Yəhudilər bir şeyə istinad etmirlər” - söylədilər. Halbuki onların hər ikisi kitab oxuyur. Bilməyənlər də onlar kimi danışdılar. Allah onların aralarındakı bu ixtilafın hökmünü qiyamət günü verəcəkdir!” (“Bəqərə” surəsi, 113).

MÖMİNLƏR ARASINDA MÜBAHİSƏ SALMAĞA ÇALIŞANLAR

Möminlər Allahın yaratdığı fitrətə görə, qarşılıqlı ünsiyyət və söhbətdən zövq alırlar. Bu söhbətlərində tez-tez Allahı xatırlayırlar, Onun şənini ucaldır və Ona yaxınlaşmaq üçün yollar axtarırlar. Bu nöqteyi-nəzərdən möminlərin öz aralarındakı mübahisələr dinə və yaradılışa uyğun deyil. Onsuz da **“Allahın sizə verdiyi nemətini xatırlayın ki, siz bir-birinizə düşmən ikən O, sizin qəlblərinizi birləşdirdi və Onun neməti sayəsində bir-birinizlə qardaş oldunuz”** (“Ali-İmran” surəsi, 103) deyə xitab edilən insanlar bir-birilə ancaq söhbət edərlər. Əgər bu mövzuda aralarında fərqli fikirlər olarsa, bunları “istişarə” yolu ilə birlikdə həll edər və düzgün olanı seçib qəbul edərlər. Çünki möminin öz nəfsini digər qardaşlarından üstün tutmaq kimi bir hədəfi ola bilməz. Təkkəbürlü deyil və ümumiyyətlə bir fikir ona aiddir deyə onu qorumaq üçün bəsit davranmaz. Belə əxlaqa sahib insanlardan ibarət bir cəmiyyətdə təbii ki, mübahisə üçün səbəb də ola bilməz.

Bir sözlə, mübahisə bir mömin cəmiyyətinin içinə ancaq “kənardan” daxil olur.

Kənardan gəlmənin isə iki ehtimalı var. Birinci ehtimal bir və ya bir neçə möminin qəflətə düşərək qısa müddətə də olsa Quran əxlaqından uzaqlaşmasıdır. Belə olduqda da cahil mədəniyyətin izləri təkrar görünər və bunun nəticəsi olaraq da şeytanın da qızıqsıdırması ilə mübahisə yarana bilər. Ancaq bu xətanı işləmiş möminlər digər möminlərin müdaxiləsi yaxud sadəcə öz vicdanları ilə tez bunun Qurana müxalif bir davranış olduğunu görür, Allahdan əfv diləyir və mübahisənin yarada biləcəyi hər hansı bir qəlb qırıqlığını da **“aranızı**

düzəldin” (“Ənfal” surəsi, 1) əmrinə uyğun olaraq dərhal “təmir” edirlər.

İkinci ehtimal isə tamamilə fərqlidir. Çünki bu dəfə mübahisə “kənardan” daxilə şüurlu və təşkil edilmiş bir şəkildə gəlir. Bu isə iman gətirmədikləri halda qısa müddət ərzində özünü mömin kimi göstərərək mömin cəmiyyətin içində sığınacaq tapan münafıqlərə aid bir hərəkətdir. Münafiq xarakterin ən başda gələn mübahisə mövzuları itaət qavramıdır. Peyğəmbərin (s.ə.v.) tövsiyələrinə əməl etmək münafıqlərə çətin gəlir, onları sıxır. Xüsusilə də öz mənfəətlərinə əks olan mövzularda mübahisə etmək onların məlum xüsusiyyətlərindəndir. Peyğəmbərimizin (s.ə.v.) dövründə savaşı şəraitində münafıqlər Allahın ayələri gələndə və Onun elçisi də yanında olduğu halda bir çox mövzu baxımından ayrılıq salmağa başlamışdılar. Bunların başında mübarizədən qaçmaq və ölüm qorxusu gəlir. Peyğəmbər (s.ə.v.) Allah rızası üçün vuruşmalarını əmr etdikdə əslində hər şey açıq məlum olduğu halda vuruşmadan qaçmağa çalışmışdılar. Bəziləri evlərinin açıq olduğunu bəhanə gətirərkən digərləri də Peyğəmbərlə (s.ə.v.) haqq mövzusunda mübahisə etmişdi. Ayələrdə bir çox saxta bəhanələrindən danışılır. Bəziləri vuruşmağı bilmədiyini, digərləri də onları ailələrinin məşğul etdiyini iddia edir. Bir qismi isə isti havanı səbəb göstərir. Allahın onlara cavabı isə çox açıqdır: **“Cəhənnəm odu daha istidir”** (“Tövbə” surəsi, 81).

Bütün bunlar münafıqlərin keçirdiyi ölüm qorxusundan irəli gəlir. Onsuz da hər kəs müəyyən edilmiş bir vaxtda öləcək, öz evində yaxud yüksəkliklərdə tikilmiş şatolarda olması belə bunu dəyişdirə bilməz. Bu səbəbdən onlar cəhənnəmin ən alt mərtəbəsinə atılacaq və ən şiddətli cəzalar görəcəklər.

Münafıqların bu höcətliyi təbii ki, şeytana uymalarından və onun xarakterik xüsusiyyətlərini daşmasından irəli gəlir. Allah bunu Quranda belə açıqlayır:

“Şeytan onlara hakim olmuş və Allahı zikr etməyi onlara unutturmuşdur. Onlar şeytanın firqəsidirlər. Xəbəriniz olsun ki, şeytanın firqəsi - məhz onlar, ziyana uğrayanlardır” (“Mucadilə” surəsi, 19).

Ayədə diqqət çəkən bir məqam da mübahisəçi münafıqların bir xüsusiyyəti olan Allahın zikrini unutmaqdır. Əvvəl də bildirdiyimiz kimi, möminlər Allahı tez-tez zikr edər və beləliklə şeytanın onlara zərər verməsinə izn verməzlər. Allah Quranda şeytanın iman gətirən qulları üzərində heç bir təsir gücünün olmadığını bildirir.

Münafıqların şeytanla əlaqələri onun xarakterini nümayiş etdirməkdən də irəli getmiş və münafıqlar şeytanın əmrində iş görənlər bir cəmiyyət halına gəlmişdilər. Bu haqda “Nisa” surəsinin 76-cı ayəsində belə bəhs olunur:

“İman gətirənlər Allah yolunda, kafir olanlar isə şeytan yolunda vuruşurlar. O halda şeytanın dostları ilə vuruşun! Şübhəsiz ki, şeytanın hiyləsi zəifdir!” (“Nisa” surəsi, 76).

Allah münafıqları həmişə mömin cəmiyyətin içindən çıxarmış, onları bəlli bir zamanda möminlərdən ayırmışdır. Münafıqların küfrə qarşı aparılan mübarizədə möminlərlə birlikdə olmasına icazə verməmişdir, çünki bu şəraitdə onların mübahisə və ayrılıq seçkilik edəcəklərini bilmişdir. “Tövbə” surəsinin 47-ci ayəsində deyildiyi kimi, birlikdə mübarizə zamanı münafıqlar möminlərə pislik və zərər verməyə çalışacaq və möminlərin arasına fitnə salmaq üçün səy göstərəcəklər. Bu hərəkətlərini gerçəkləşdirmək üçün də rəsulu və Allahın dinini mübahisə mövzusunə çevirəcəklər. Ancaq

Allah buna heç vaxt izn verməyəcəyini Quranda bildirmişdir.

Əvvəl də qeyd etdiyimiz kimi, möminlərin münafıqlərə qarşı bir-biri ilə mübahisə etməsi onların xarakterinə ziddir. Qəlbləri Allah tərəfindən uzlaşdırılmışdır və aralarında ayrılıqdan söz gedə bilməz. Görəcəkləri işlərə aralarında müşavirə keçirərək qərar verirlər. Bu yığıncaq mübahisəyə tərəf yönəldiyində Allaha olan dərin bağlılıqları və qurduqları səmimi münasibət onları tez Allahı xatırlamağa və mübahisədən əl çəkməyə vadar edir. Höcət xarakterin şeytana və münafıqlərə aid olduğunu bilir və Allaha sığınaraq mübahisədən çəkinirlər.

MÜBAHİSƏ EDƏNLƏRƏ QURANDAN CAVABLAR

Quranda möminlərə onlarla mübahisə edənlərə veriləcək cavab olaraq aşağıdakı ayə nümunə göstərilir:

“Sənə göndərilən bilikdən sonra buna dair səninlə mübahisə edənlər olsa, onlara de: “Gəlin biz də oğlanlarımızı, siz də oğlanlarımızı; biz də qadınlarımızı, siz də qadınlarımızı; biz də özümüzü, siz də özünüzü çağıraq! Sonra dua edib yalançılara Allahın lənət etməsini diləyək!” Əlbəttə, doğru olan xəbər budur. Allahdan başqa heç bir tanrı yoxdur. Şübhəsiz ki, Allah qüvvət, hikmət sahibidir!” (“Ali-İmran” surəsi, 61-62).

Yəni möminlər və kafirlər bir çox şahidin gözü qabağında hesablaşmaqdadır. Hər iki tərəf öz doğrularını ortaya qoyar və yalançıları lənətləyər. Burada möminlərin məqsədi kafirlərin fikirlərinin izdiham içində iqrar etdirilməsidir. Quranda bildirilən bir həqiqət dinin hakim olduğu və insanların dəstə-dəstə dinə gəldikləri dövrdə bir çox insanın qabaqcadan etdiklərini və dediklərini inkar edəcək və özlərini əvvəlcədən möminlərlə birlikdəymiş kimi göstərməyə çalışacaq olmasıdır. Üstəlik möminlərin kafirləri lənətləməsi Allahın istəklərindən biri, dolayısı ilə bir ibadətdir.

Möminlərin bunlara verdiyi cavab belədir:

“...Allah bizim də Rəbbimizdir, sizin də Rəbbiniz. Bizim əməllərimiz bizə, sizin də əməlləriniz sizə aiddir. Bizimlə sizin aranızda heç bir mübahisə yoxdur. Allah hamımızı bir yerə toplayacaqdır. Axır dönüş də yalnız Onadır!” (“Şura” surəsi, 15).

Quranda mübahisə edənlərə verilən konkret və təsirli cavab üslubu təbliğat aparən möminlər üçün çox gözəl bir nü-

munə və istifadəsi vacib olan bir metoddur. Həqiqətdə bunlar Allahın ehtimal edilən suallara verilməsini istədiyi qəti cavablardır. Mübahisə edənlərə veriləcək bir cavab aşağıdakı ayədə açıqlanır:

“Əgər onlar sənislə mübahisə edərlərsə, belə de: “Mən özümü ardımca gələnlərlə birlikdə Allaha təslim etmişəm”. Kitab verilmiş şəxslərə və savadsızlara de: “Siz də təslim oldunuzmu?” Əgər təslim olarlarsa, doğru yola yönəlmiş olarlar, yox, əgər üz döndərərlərsə, sənin vəzifən ancaq təbliğ etməkdir. Allah, şübhəsiz ki, bəndələrini görəndir!” (“Ali-İmran” surəsi, 20).

Quranda onlara qarşı istifadə ediləcək bir başqa cavab isə belədir:

“De: “Siz Allah barəsində bizimlə mübahisəmi edirsiniz? Halbuki, O həm bizim, həm də sizin Rəbbinizdir. Bizim əməllərimiz bizə, sizin əməlləriniz isə sizə aiddir. Ona sadıq olan bizik!” (“Bəqərə” surəsi, 139).

Kafirlərin və möminlərlə mübahisə edənlərin mühüm xüsusyyətlərindən biri onların axirəti inkar etməsidir. “Təğabün” surəsinin 7-ci ayəsi bu azğın inancı və bu inancı müdafiə edənlərə verilməsi mühüm olan cavabı belə bildirir:

“Kafir olanlar öldükdən sonra əsla dirilməyəcəklərini iddia edirlər. De ki: “Siz mütləq diriləcəksiniz. Sonra da etdiyiniz əməllər sizə xəbər veriləcəkdir. Bu, Allah üçün çox asandır!” (“Təğabun” surəsi, 7).

Bunlardan başqa, Allahın möminlərə örnək olaraq verdiyi bəzi cavab tərzləri belədir:

Cənnətə gedəcəyini iddia edənlərə

“Sən onlara de: “Əgər Allah yanında axirət evi başqa insanlara deyil, yalnız sizə məxsusdursa və əgər siz

doğru deyirsinizsə, onda ölüm istəyin!” (“Bəqərə” surəsi, 94).

Allahın haqq dinindən başqa atalarının dininə uyanlara

“Onlara: “Allahın nazil etdiklərinə inanın!” - deyildikdə, onlar: “Biz özümüzdə göndərilənə inanırıq” - deyərək, ondan başqasını inkar edirlər. Halbuki o onların əllərində olanı təsdiq edən bir həqiqətdir. Onlara söylə: “Əgər siz inanan kəslərsinizsə, bəs nə üçün əvvəllər Allahın peyğəmbərlərini öldürürdünüz?” (“Bəqərə” surəsi, 91).

“Yadınıza salın o vaxtı ki, Biz sizdən əhd alıb, Tur dağını üzərinizə qaldırmış və: “Sizə verdiyimizdən möhkəm yapışın, eşidin!” - demişdik. Onlar isə: “Eşitdik və qarşı çıxdıq!” - dedilər. Çünki küfrləri üzündən buzovun məhəbbəti qəlblərini bürümüşdü. Onlara de: “Əgər iman gətirmisinizsə, imanınızın sizə belə əmr etməsi necə də pisdir!” (“Bəqərə” surəsi, 93).

“Onlar Allahı qoyub özlərinə nə bir xeyir, nə də bir zərər verə bilən bütlərə ibadət edir və: “Bunlar Allah yanında bizdən ötrü şəfaət edənlərdir!” - deyirlər. De: “Allaha göylərdə və yerdə bilmədiyi bir şeyimi xəbər verirsiniz? Allah Özünə şəriq qoşulan bütlərdən uzaqdır və ucadır!” (“Yunus” surəsi, 18).

“De: “Sizə göydən və yerdən kim ruzi verir? Qulaqlara və gözlərə sahib olan kimdir? Ölüdən diri, diridən ölü çıxardan kimdir? Hər işi düzüb qoşan kimdir? Onlar: “Allahdır!” - deyəcəklər. De: “Bəs onda Allahdan qorxmursunuz?” (“Yunus” surəsi, 31).

“De: “Sizə əməlləri baxımından ən çox ziyana uğrayan-

lar barəsində xəbər verimmi?” O kəslər ki, onların dünyadakı zəhməti boşa getmişdir. Halbuki onlar yaxşı işlər gördüklərini zənn edirlər. Onlar o kəslərdir ki, Rəbbinin ayələrini və Onunla qarşılaşacaqlarını inkar etdilər, bununla da onların bütün əməlləri puça çıxdı. Buna görə də Biz onlar üçün bir daş-tərəzi qurmayacağıq!” (“Kəhf” surəsi, 103-105).

“De: “Əgər bilirsinizsə, bir deyin görək bu yer və yer üzündə olanlar kimindir?” Onlar mütləq: “Allahındır!” - deyə cavab verəcəklər. Sən də de: “Bəs elə isə düşünmürsünüz?” De: “Yeddi göyün Rəbbi, o əzəmətli ərşin Rəbbi kimdir?” Müşriklər mütləq: “Allahındır!” - deyə cavab verəcəklər. Onda sən də de: “Bəs elə isə qorxmursunuz?” De: “Əgər bilirsinizsə, hər şeyin hökmü əlində olan, himayə edən, amma Özünün himayəyə ehtiyacı olmayan kimdir?” Onlar mütləq: “Allahındır!” - deyə cavab verəcəklər. Sən də de: “Bəs elə isə nə cür döndərilirsiniz?”” (“Muminun” surəsi, 84-89).

“Həqiqətən, əgər sən: “Göydən yağmur endirib quruduqdan sonra onunla yerə təzədən can verən kimdir?” - deyə soruşsan, onlar mütləq: “Allahdır!” - deyə cavab verəcəklər. De: “Həmd olsun Allaha!” Lakin onların əksəriyyəti dəridən düşünməz!” (“Ənkəbut” surəsi, 63).

“Həqiqətən, əgər onlardan: “Göyləri və yeri kim yaratmışdır?!” - deyə soruşsan, mütləq: “Allah!” - deyə cavab verəcəklər. De: “Elə isə bir söyləyin görək, əgər Allah mənə bir zərər toxundurmaq istəsə, sizin Allahdan qeyri ibadət etdikləriniz Onun zərərini aradan qaldıra bilərlərmi?! Yaxud: “Əgər Allah mənə bir mərhəmət əta etmək istəsə, onlar Onun mərhəmətinə

mane ola bilərlərmilə?!” De: “Mənə tək cə Allah kifayət edər. Təvəkkül edənlər yalnız Ona təvəkkül edərlər!” De: “Ey qövmüm! Siz özünü zə uyğun tərzdə işinizi görürün, mən də özümə münasib şəkildə işimi görəcəyəm. Siz mütləq biləcəksiniz” (“Zumər” surəsi, 38-39).

“Allah bizə əmr etmişdir ki, onun yandıracağı bir qurban gətirməyincə heç bir peyğəmbərə inanmıyaq!” - deyənlərə belə cavab ver: “Məndən əvvəl də sizə peyğəmbərlər açıq-aşkar möcüzələrlə və dediyinizlə gəlmişdilər. Əgər doğru danışırınsızsa, bəs nə üçün onları öldürdünüz?”” (“Ali-İmran” surəsi, 183).

“Ədəbsizlik etdikləri zaman: “Atalarımızı belə gördük. Bunu bizə Allah əmr etmişdir” - deyirlər. De: “Allah ədəbsizlik əmr etməz. Allaha qarşı bilmədiyiniz şeyimi deyirsiniz?”” (“Əraf” surəsi, 28).

Allahı, dini, Qurani inkar edənlərə

“Kafir olanlara de: “Siz məğlub olacaq və cəhənnəmə sürüklənəcəksiniz!” Necə də pis yerdir!” (“Ali-İmran” surəsi, 12).

“Söylə: “Ey kitab əhli, sizinlə bizim aramızda eyni olan bir kəlməyə tərəf gəlin! O kəlmə budur: “Allahdan başqasına ibadət etməyə k. Ona şəri k qoşmaya q və Allahı qoyub bir-birimizi Rəbb qəbul etməyə k!” Əgər onlar yenə də üz döndərərlərsə, o zaman deyin: “İndi şahid olun ki, biz, həqiqətən, müsəlmanları q!”” (“Ali-İmran” surəsi, 64).

“De: “Sizin Allahdan qeyri tapındığınız bütlərə ibadət etmək mənə qadağan edilmişdir”. De: “Mən sizin nəfsinizin istəklərinə əsla uymaram. Belə ola biləcəyi təqdirdə mən azar və doğru yola yönəlmişlərdən olma-

ram!” De: “Mən Rəbbimdən açıq-aydın bir dəlilə istinad edirəm, Siz isə onu yalan hesab etdiniz. Sizin tələm-tələsik istədiyiniz məndə deyildir. Hökm ancaq Allahındır. Haqqı yalnız O bəyan edər. O ayırd edənlərin ən yaxşısıdır!” De: “Əgər təcili istədiyiniz mənim əlimdə olsaydı, iş mənimlə sizin aranızda, əlbəttə, bitmiş olardı, Allah zalimləri daha yaxşı tanıyandır!” (“Ənam” surəsi, 56-58).

“Onlar: “Allah heç bir bəşərə bir şey nazil etməmişdir” -deməklə Allahı layiqincə qiymətləndirmədilər. De: “Musanın insanlara bir nur və hidayət olaraq gətirdiyi kitabı kim nazil etmişdir? Siz onu vərəqlərə yazıb göstərir, bir çoxunu da gizlədirsiniz. Siz özünüzün və atalarınızın bilmədiklərini öyrənmiş olursunuz. Sən: “Allah!” - deyib çağır, sonra da onları burax ki, düşükləri bataqlıqda ilişib qalsınlar” (“Ənam” surəsi, 91). “Kafir olanlara de: “Əgər onlar əl çəksələr, keçmişdəki günahları bağışlanar. Yox, əgər yenə qayıtsalar, əvvəlkilərin başına gələnlər onların da başına gələr”” (“Ənfal” surəsi, 38).

“Ayələrmiz açıq-aydın oxunduğu zaman Bizimlə qarşılaşacaqlarına ümid etməyənlər: “Bundan ayrı bir Quran gətir və ya onu dəyişdir!” - deyirlər. Onlara de: “Mən onu özbaşına dəyişmərəm. Mən ancaq mənə gələn vəhyə tabe oluram. Əgər Rəbbimə asi olsam, böyük günün əzabından qorxuram”. De: “Əgər Allah istəsəydi, mən onu sizə oxumazdım və Allah da onu sizə bildirməzdi. Mən ondan qabaq sizin aranızda ömür sürmüşəm. Məgər dərk etmirsinizmi?”” (“Yunus” surəsi, 15-16).

Qiyamət saatını soruşanlara və əzabı görmək istəyənlərə

“Camaat səndən o saat barədə soruşar. De: “Onu ancaq Allah bilər!” Nə bilirsən, bəlkə də, o saat yaxındır” (“Əhzab” surəsi, 63).

“İnkər edənlər: “Qiyamət bizə gəlməyəcəkdir!” - dedilər. De: “Xeyr, qeybi bilən Rəbbimə and olsun ki, qiyamət sizə gələcəkdir. Nə göylərdə, nə də yerdə zərrə qə-dər bir şey Ondan gizli qalmaz. Bundan kiçik, yaxud böyük elə bir şey də yoxdur ki, açıq-aydın kitabda olmasın!”” (“Səba” surəsi, 3).

“Onlar deyirlər: “Əgər doğrudanışanlardansınızsa, bu vəd nə vaxt yerinə yetəcəkdir?” De: “Onu bilmək yalnız Allaha məxsusdur. Mən isə ancaq açıq-aşkar qorxudan bir peyğəmbərəm!” Kafirilər əzabın yaxınlaşdığını gördükləri zaman üzləri eybəcər kökə düşəcək və onlara: “Sizin istədiyiniz əzab budur!” - deyiləcəkdir. De: “Bir deyin görək, istər Allah məni və mənimlə birlikdə olanları məhv etsin, istərsə də bizə bir mərhəmət əta etsin; siz kafirləri şiddətli əzabdan kim qurtara bilər?!” De: “O bizim iman gətirdiyimiz və təvəkkül etdiyimiz Rəhmandır. Kimin açıq-aydın azmış olduğunu biləcəksiniz!” De: “Bir söyləyin görək, əgər suyunuz batıb getsə, kim sizə axar su gətirə bilər?!” (“Mülk” surəsi, 25-30).

Dinə qəzəblənənlərə

“Bəli, siz o kimsələrsiniz ki, onları sevirsiniz, onlar isə sizləri sevməzlər. Siz kitabın hamısına inanırsınız. Onlar sizinlə görüşdükləri zaman: “Biz də inandıq” - deyir. Xəlvətdə olduqda isə sizə qarşı qəzəblərindən bar-

maqlarını gəmirirlər. De: “Acığınızdan ölün!” Əlbəttə, Allah ürəklərdə olanları biləndir” (“Ali-İmran” surəsi, 119).

“De: “Ey camaatım, əlinizdən gələni edin. Mən də yerinə yetirirəm. Axirət yurdunun aqibətinin kimə nəşib olacağını biləcəksiniz. Şübhəsiz ki, zalimlər nicat tapmayacaqlar!” (“Ənam” surəsi, 135).

“Məgər onların yeriyən ayaqları, ya tutan əlləri, ya görünən gözləri, yaxud eşidən qulaqları var?! De: “Haydı, çağırın şəriklərinizi, mənim barəmdə istədiyiniz hiyləni qurun və mənə heç möhlət də verməyin!” (“Əraf” surəsi, 195).

“İnsanların başına gələn bir müsibətdən sonra onlara bir mərhəmət dadızdırsa, dərhal hiylə qurmağa girişərlər. De: “Allah daha tədbirlidir”. Şübhəsiz ki, elçilərimiz qurduğunuz hiylələri yazırlar!” (“Yunus” surəsi, 21).

“Ayələrimiz onlara açıq-aşkar surətdə oxunduğu zaman kafir olanların çöhrəsində bir ikrah sezərsən. Onlar ayələrimizi oxuyanların üstünə az qala hücum çəksinlər. De: “Sizə bundan daha pisini xəbər verimmi? Cəhənnəm! Allah onu kafirlərə vəd etmişdir. O nə pis məskəndir!”” (“Həcc” surəsi, 72).

Allahın ayə göndərməsini istəyənlərə

“Dedilər: “Məgər ona Rəbbindən bir möcüzə endirilməli deyildimi?” De: “Allah möcüzə endirməyə qadirdir. Lakin onların əksəriyyəti bilməz!” (“Ənam” surəsi, 37).

Möcüzə istəyənlərə

“De: “Mən sizə demirəm ki, mənim yanımda Allahın xəzinələri vardır. Mən qeybi bilmirəm və sizə də demirəm ki, mən mələyəm. Mən yalnız özümə gələn vəhyə tabe oluram”. De: “Kor görənlə bir olarmı? Məgər düşünürsünüz?”” (“Ənam” surəsi, 50).

“Allaha ürəkdən and içdilər ki, əgər onlara bir ayə gələsə, ona mütləq inanacaqlar. De: “Ayələr ancaq Allahın yanındadır. Siz nədən bilirsiniz ki, onlara ayə gəldikdə yenə də iman gətirməyəcəklər?”” (“Ənam” surəsi, 109).

“Özlərinə yalnız mələklərin, yoxsa Rəbbinin, yaxud da Rəbbinin bəzi qiyamət əlamətlərinin gəlməsini gözləyirlər? Rəbbinin bəzi qiyamət əlamətləri gələcəyi gün əvvəlcə iman gətirməmiş və imanında bir xeyir qazanmamış şəxsə imanı heç bir fayda verməz. De: “Gözləyin, doğrusu, biz də gözləyirik!”” (“Ənam” surəsi, 158).

“Müştərilər: “Barı, Peyğəmbərə Rəbbi tərəfindən bir möcüzə nazil ediləydi!” - deyirlər. Onlara belə cavab ver: “Qeyb ancaq Allaha məxsusdur. Elə isə gözləyin! Doğrusu, mən də sizinlə birlikdə gözləyirəm!”” (“Yunus” surəsi, 20).

“Kafir olanlar: “Məgər Rəbbindən ona bir möcüzə endirilməli deyildimi?” - deyirlər. De: “Allah istədiyini azdırır. Tövbə edən şəxsi isə Öz hidayətinə qovuşdurur” (“Rəd” surəsi, 27).

“De: “Əgər yer üzündə arxayın gəzib dolaşanlar mələklər olsaydı, sözsüz ki, onlara bir mələk peyğəmbər göndərərdik!” De: “Mənimlə sizin aranızda təkəcə Allahın şahid olması kifayət edir. Şübhəsiz ki, O, bəndələrindən xəbərdardır, görəndir!”” (“İsra” surəsi, 95-96).

“Dedilər: “Bəs nə üçün Rəbbindən ona möcüzə nazil olmadı?” -dedilər. De: “Möcüzələr ancaq Allahın əlin-dədir. Mən isə sadəcə olaraq açıq-aşkar qorxudan bir peyğəmbərəm!”” (“Ənkəbut” surəsi, 50).

Rəsulu (s.ə.v.) mənfəətpərəstlikdə günahlandırılanlara

“Onlar Allahın doğru yola yönəltdiyi kimsələrdir. Sən də onların haqq yolunu tutub get. De: “Mən bunun mü-qabilində sizdən bir əvəz istəmirəm. Bu aləmlər üçün yalnız bir öyüd-nəsihətdir”” (“Ənam” surəsi, 90).

“De: “Mən sizdən heç bir muzd istəmirəm, o sizin ol-sun. Mənim mükafatım ancaq Allaha aiddir. O, hər şe-yə şahiddir!”” (“Səba” surəsi, 47).

Rəsulu (s.ə.v.) yalançı sayanlara

“Əgər onlar səni yalançı hesab etsələr, de: “Rəbbiniz böyük mərhəmət sahibidir. Onun günahkar bir tayfaya verəcəyi əzabın da qarşısı altına bilməz!”” (“Ənam” su-rəsi, 147).

“Əgər səni yalançı hesab etsələr, de: “Mənim əməlim mənə, sizin əməliniz isə sizə aiddir. Mənim etdiyim əməllərin sizə, sizin etdiyiniz əməllərin mənə heç bir dəxli yoxdur!”” (“Yunus” surəsi, 41).

“Qurani Rəsul uydurdu” deyənlərə

“Yoxsa: “Onu özündən uydurdu!” - deyirlər. De: “Əgər doğru deyirsinizsə, ona bənzər bir surə gətirin və Allahdan başqa, kimə gücünüz çatırsa, onu da çağırın!”” (“Yunus” surəsi, 38).

“Yoxsa; “Onu özündən uydurdu!” deyirlər. Onlara de:

“Əgər doğru deyirsinizsə, onun kimi özünüzdən on surə uydurub gətirin və bu işdə Allahdan başqa, kimi bacarırsınızsa, onu da köməyə çağırın” (“Hud” surəsi, 13).

“Yoxsa: “O onu özündən uydurdu!” - deyirlər. Onlara belə cavab ver: “Əgər mən onu özümdən uydururamsa, günahı mənim boynumdur. Mən isə sizin törətdiyiniz günahlardan uzağam!”” (“Hud” surəsi, 35).

“De: “Əgər insanlar və cinlər bir yerə yığışb bu Qurana bənzər bir şey gətirmək üçün bir-birinə kömək etsələr, yenə də ona bənzərini gətirə bilməzlər”” (“İsra” surəsi, 88).

“Yoxsa onlar: “Onu özündən uydurmuşdur!” - deyirlər. De: “Əgər mən onu uydurmuşamsa, siz məni Allahdan qurtara bilməzsiz. O sizin barəsindəki dedi-qodularınızı daha yaxşı bilir. Mənimlə sizin aranızda Onun şahid olması kifayətdir. O, bağışlayandır, rəhm edəndir!” De: “Mən peyğəmbərlərin birincisi deyiləm. Rəbbimin mənimlə və sizinlə nə edəcəyini bilmirəm. Mən yalnız mənə vəhy olunana tabe oluram. Mən ancaq açıq-aşkar qorxudan bir peyğəmbərəm!” De: “Bir deyin görək, əgər (bu Quran) Allah dərgahından olsa, siz onu inkar etsəniz, İsrail oğullarından da bir şahid onun özü kimisi ilə şəhadət verib iman gətirsə və siz təkəbbür göstərsəniz zalim olmazsınız mı? Allah zalimləri doğru yola müvəffəq etmər!”” (“Əhqaf” surəsi, 8-10).

Şirk qoşanlara

“Müşriklər belə deyəclər: “Əgər Allah istəsəydi, nə biz, nə də atalarımız müşrik olar və nə də biz bir şeyi haram edə bilərdik. Onlardan əvvəlkilər də belə təkzib

etmişdilər. Nəhayət, əzabımızı daddılar. Onlara de: **“Bizim qarşımıza çıxara biləcək bir elminiz varmı? Siz yalnız zənnə qapılır və yalan uydurursunuz!”** (“Ənam” surəsi, 148).

“Hər bir kəsin nə qazandığına nəzarət edən Allah bunu bacarmayan bütlər kimidirmi?! Allaha şəriklər qoşdular. De: “Bunlara bir ad verin görək! Yoxsa Allaha yer üzündə bilmədiyi bir şeyimi xəbər verirsiniz? Yaxud sözün zahirinə uyub deyirsiniz? Xeyr, kafirlərə öz hiylələri, iftiraları gözəl göründü və onlar haqq yoldan üz döndərdilər. Əslində, Allahın zəlalətə saldığı kimsəyə doğru yolu göstərən olmaz” (“Rəd” surəsi, 33).

“Onlar Allah yolundan döndərmək üçün Ona şəriklər qoşdular. Onlara belə de: “Hələ ki, əylənib kef çəkin. Axırda məskəniniz atəş olacaqdır!” (“İbrahim” surəsi, 30).

“De: “Mənə bir göstərin görüm, Allahdan başqa ibadət etdikləriniz yer üzündə nəyi yaradıblar? Yoxsa onların göylərdə bir şərikliyi var? Yaxud onlara bir kitab vermişik və oradakı bir dəlilə istinad edirlər?! Xeyr, o zalimlər bir-birinə ancaq yalan vəd verirlər” (“Fatir” surəsi, 40).

“İnsana bir zərər toxunduqda tövbə edərək Rəbbinə yalvarar. Sonra dərğahından ona bir nemət əta etsə, əvvəlcə kimə dua etmiş olduğunu unudar və Allah yolundan çıxartmaq üçün Ona şəriklər qoşar. De: “Hələ küfrünlə bir müddət dövrən sür. Şübhəsiz ki, sən cəhənnəm əhlindənsən!” (“Zumər” surəsi, 8).

Şübhə edənlərə

“De: “Ey insanlar! Əgər mənim dinim barəsində şübhəyə düşmüşünüzsə, bilin ki mən Allahı qoyub tapındığınız başqa bütələrə ibadət etmirəm. Ancaq sizin canınızı alacaq Allaha ibadət edirəm. Mənə möminlərdən olmaq əmr edilmişdir”” (“Yunus” surəsi, 104).

İman gətirməyənlərə

“İman gətirməyənlərə de: “Siz etdiyinizi edin, biz də etdiyimizi edəcəyik! Və gözləyin. Biz də gözləyirik!”” (“Hud” surəsi, 121-122).

Peyğəmbərliyi qəbul etməyənlərə

“Kafirələr: “Sən peyğəmbər deyilsən!” - deyirlər. Onlara belə cavab ver: “Mənimlə sizin aranızda Allahın və Kitabı bilənlərin şahid olması yetər!”” (“Rəd” surəsi, 43).

Dirilişi yalan sayanlara

“Onlar: “Biz sür-sümük, çürüyüb ovxalanmış torpaq olduğumuz halda, dirildilib yeni məxluqmu olacağıq?” - deyirlər. De: “İstər daş olun, yaxud dəmir! Və ya ürəyinizdə böyük bir məxluq bilin! Yenə diriləcəksiniz!”. Onlar deyəcəklər: “O halda bizi kim qaytaracaqdır?” De: “İlk dəfə sizi yoxdan yaradan!” Onlar sənə başlarını bulayıb: “Bu nə vaxt olacaqdır?” - deyə soruşacaqlar. De: “Bəlkə də, bu yaxın zamanda!”” (“İsra” surəsi, 49-51).

“Öz yaradılışını unudub: “Çürümüş sümükləri kim dirildə bilər?!” - deyə, hələ Bizə bir məsəl də çəkdi. De: “Onları ilk dəfə yoxdan yaradan dirildəcəkdir. O, hər

bir məxluqu çox gözəl tanıyandır!” (“Yasin” surəsi, 78-79).

“De: “Bəli, özü də zəlil olaraq dirildiləcəksiniz”” (“Saffat” surəsi, 18).

Möminlərlə mübarizə aparanlara

“Əgər səninlə mübahisə etsələr, onlara belə cavab ver: “Allah sizin nə etdiyinizi daha yaxşı bilir! İxtilafda olduğunuz məsələlər barəsində Allah qiyamət günü aranızda Öz hökmünü verəcəkdir!”” (“Həcc” surəsi, 68-69).

Kafirlərə Allahın verəcəyi cəzanın bildirilməsi

“De: “Allah yanında cəza etibarilə bundan daha pisini sizə xəbər verimmi? Allahın lənətlədiyi, qəzəbləndiyi, özlərini meymunlara, donuzlara və şeytanlara ibadət edənlərə döndərdiyi şəxslər mövqecə daha pis və doğru yoldan daha çox azanlardır!” (“Maidə” surəsi, 60).

İnsanın əzabının anladılması

“De: “Mənə deyə bilərsinizmi? Sizə Allahın əzabı gəlsə və ya qiyamət başınızın üstünü alsə, Allahdan başqasına dua edib yalvaracaqsınızmi? Əgər doğru danışanlarsınızsa deyin görək!”” (“Ənam” surəsi, 40).

“De: “Bir deyin görüm, əgər Allah sizin qulaqlarınızı və gözlərinizi əlinizdən alsə, ürəklərinizə möhür vursa, onları sizə Allahdan qeyri hansı tanrı qaytara bilər?” Gör Biz ayələrimizi onlara necə izah edirik, sonra onlar ondan gör necə üz döndəririlər? De: “Bir deyin görüm, əgər Allahın əzabı sizə qəflətən və ya aşkar gəlsə,

zalim tayfadan başqası həlak edilərmimi?” (“Ənam” surəsi, 46-47).

“De: “Gizləndə dua edib: “Əgər bizi suyun və qurunun zülmətindən qurtarsan, əlbəttə, şükr edənlərdən olarıq”, -deyə yalvardığımız zaman sizləri bunlardan xilas edən kimdir?” De: “Sizi ondan xilas edən və hər bir qəmədən qurtaran Allahdır. Bütün bunlardan sonra siz yenə də Ona şəriki qoşursunuz?” De: “Allah başımızın üstündən və ayaqlarımızın altından sizə əzab göndərməyə, sizi dəstələr halında qarışdırmağa və birinizə digərinizin zorunu daddırmağa qadirdir!” Gör ayələrimizi onlara nə cür izah edirik ki, bəlkə, başa düşsünlər!” (“Ənam” surəsi, 63-65).

“De: “Bir deyin görək, əgər Allah gecəni qiyamətə qədər üstünüzdə uzatsaydı, Allahdan başqa hansı tanrı sizə bir işıq gətirə bilərdi?! Məgər eşitmirsinizmi?” De: “Bir deyin görək, əgər Allah gündüzü qiyamətə qədər üstünüzdə uzatsaydı, Allahdan başqa hansı tanrı istirahət etdiyiniz gecəni sizə gətirə bilərdi?! Məgər görmürsünüzmü?” (“Qəsəs” surəsi, 71-72).

“De: “Əgər Allah sizə bir pislik, yaxud bir yaxşılıq diləsə, Allahın sizin haqqınızda görəcəyi bu işə kim mane ola bilər?! Onlar özləri üçün Allahdan başqa nə bir hamı, nə də bir mədədkar tapa bilərlər” (“Əhzab” surəsi, 17).

“De: “Rəbbim istədiyinin ruzisini artırır, istədiyinininki də azaldır. Lakin insanların əksəriyyəti bilməz!” (“Səba” surəsi, 36).

CƏHƏNNƏM ƏHLİNİN ÖZ ARALARINDAKI MÜBAHİSƏSİ

“Şübhəsiz ki, bu - cəhənnəm əhlinin bir-biri ilə bu cür çəkişməsi - bir həqiqətdir!” (“Sad” surəsi, 64).

Quranda həyatlarına son qoyularkən kafirlərin böyük bir əzab çəkəcəklərindən xəbər verilir. Canlarının arxalarına və üzlərinə vurularaq çətinliklə çıxarılacağı, ölümün əzablı sarsıntılarını yaşayacaqları və mələklərin onları əbədi əzabla müjdələyəcəkləri ayələrdə bildirilmişdir. Bu vəziyyət bir ayədə belə ifadə edilir:

“Mələklər öz nəfslərinə zülm edənlərin canlarını alarkən deyəcəklər: “Biz yer üzərində zəif kəslər idik”. Mələklər də onlara: “Allahın torpağı geniş deyildimi ki, siz də hicrət edəydiniz?” - deyəcəklər. Onların sığınacaqları yer cəhənnəmdir. O necə də pis yerdir! Yalnız hicrət etməyə yol və çarə tapmağa qadir olmayan aciz kişi, qadın və uşaqlar müstəsnadır. Ola bilsin ki, Allah onları əfv etsin. Allah əfv edəndir, bağışlayandır!” (“Nisa” surəsi, 97-99).

Buradan da anladığımız kimi, kafirlərin ölüm vaxtı özlərini zəif, çarəsiz və günahsız göstərmək söyləri nəticəsiz qalacaq. Bu, onları getdikcə artan bir ümitsizliyə və cəhənnəmin qorxuncluğunun yol açdığı bir dəhşətə sürükləməkdədir. Bu səbəbdən bütün cəhənnəmlik insanlar ətrafındakıları “satmaqda”, özünün əzabdan qurtarmayacağını anladıqda dostlarının da eyni əzabı, hətta daha şiddətlini çəkməsini istəməkdədir. Quranda bu məsələ belə açıqlanır:

“...Hər tayfa girdikcə dindəşına və tayfadaşına lənət oxuyacaq. Nəhayət, hamısı birlikdə orada toplandığı zaman sonra gələnlər əvvəl gələnlər barəsində deyəcək-

lər: “Ey Rəbbimiz! Bizi azdıran bunlardır. Bunlara ikiqat cəhənnəm əzabı ver! Allah buyuracaq: “Hər birinizi ikiqat əzab gözləyir, lakin siz bilmirsiniz!”” (“Əraf” surəsi, 38).

Cəhənnəmdə bu insanlar keçmişdə itaət etdikləri və onları yoldan çıxarmış “əfəndilərinə” və “böyüklərinə” Allahdan ikiqat böyük bir əzab və lənət istəyərlər. Aralarındakı birlik və həmrəylik, inananlara qarşı yürütdükləri ortaq cəhd və əməkdaşlıq artıq əbədiyyən yox olmuşdur. Burada nə dostluq, nə də qohumluq əlaqəsi davam etməyəcək.

Quranın ifadəsi ilə desək, **“orada bir-biri ilə çəkişib mübahisə edərək”** belə deyərlər: **“...İndi artıq nə şəfaət edən kimsələrimiz, nə də bir mehriban dostumuz var!”** (“Şuəra” surəsi, 100-101). Əksinə, cəhənnəmlilər onları azdırmış dostlarını **“Ayaqlarımız altına salaq, paymal olsunlar!”** (“Fussilət” surəsi, 29) həvəsindədir! Bu qarışıq şəraitdə aralarındakı mübahisələr də bir-birini günahlandırmaqdan ibarətdir. Quranda belə deyilir:

“İnkər edənlər dedilər: “Biz nə bu Qurana, nə də ondan əvvəlkilərə inanırıq!” Kaş sən o zalimləri Rəbbinin huzurunda saxlanılıb bir-birinə söz qaytardıqları və acizlərin özlərini yuxarı tutanlara: “Əgər siz olmasaydınız, biz mütləq mömin olardıq!” - dedikləri zaman görəydin” (“Səba” surəsi, 31).

Başqa bir ayədə də belə buyrulur:

“O zaman onlar od içində bir-birilə çənə-boğaz olacaq, acizlər təkəbbür göstərənlərə deyəcəklər: “Biz sizə tabe idik. İndi siz cəhənnəm odunun bir hissəsini bizdən dəf edə bilərsinizmi?!” (“Mumin” surəsi, 47).

Göründüyü kimi, cəhənnəm əhlinin arasındakı mübahisələr bir-birini günahlandırmaq, özlərini məsum, günahsız qə-

bul etdirmək və başlarına gələn bu qorxunc aqibətin tək səbəbi kimi qarşısındakını göstərmə şəklində olmaqdadır. Dünyaya həyatında Allahı və dini inkar edib Qurana inanmamaqda “qərarlılıq” göstərmişkən cəhənnəmə girincə **“...əgər sizlər olmasaydınız, bizlər möminlər olardıq”** (“Səba” surəsi, 31) demələri sahib olduqları ikiüzlü və bəsit xarakteri açıq şəkildə ortaya qoyur.

Burada diqqət çəkən bir məqam da var: bu insanlar hər nə qədər mömin deyillər və azğın bir xarakterə sahibdirsə, onları yoldan çıxarmaq üçün xüsusi bir səy göstərən, planlar və rejimlər quran bir qism insanlar da var. “Səba” surəsinin 33-cü ayəsində cəhənnəmdəkilərin mübahisələrindən danışılarkən belə bir dialoqa diqqət çəkilir: **“Acizlər özlərini yuxarı tutanlara deyərlər: “Xeyr, bəs gecə-gündüz qurduğumuz hiylələr? O zaman ki, bizə Allahı danmağı və Ona şəriklər qoşmağı əmr edirdiniz”** (“Səba” surəsi, 33). “Saffat” surəsinin 28-ci ayəsinə görə də cəhənnəmlilər azdıranlara **“siz bizim yanımıza bizim bərəkətli və uğurlu saydığımız sağ tərəfdən gəlirdiniz”** deyəcəklər. Bəs kimdir bu planları quranlar və insanları Allahın doğru yolundan azdırmağa çalışırlar? Bunlar şübhəsiz ki, “şeytanın firqəsidir”.

QURANDA SÖHBƏT

Əvvəl də bildirdiyimiz kimi, möminlər üçün qarşılıqlı söhbət və bu söhbət əsnasında Allahın xatırlanması çox önəmli bir ibadətdir. Qarşılıqlı sevgi və hörmətə dayanan bir şəraitdə səviyyəli bir danışq üslubu ilə imani mövzulardakı düşüncələrini bir-birinə anladır, ayələri birlikdə oxuyub düşünürlər. Üslubda sevgi və hörmətin gözlənilməsi çox mühümdür. Həmçinin Allah **“Bəndələrimə de ki: “Gözəl sözlər söyləsinlər. Şeytan onların arasına fitnə-fəsad sala bilər”**” (“İsra” surəsi, 53) əmri ilə bu üslubun qorunmasını hökmə bağlayır. “Zumər” surəsinin 18-ci ayəsində isə Allahın doğru yola çəkdiyi insanların, yəni təmiz ağıl sahiblərinin **“sözü dinləyib onun ən gözəlinə uyduqlarını”** bildirmişdir.

Möminlərin yaşadığı evlər barədə Allah **“Allahın isminin ucaldılmasına və zikr edilməsinə izn verdiyi yerlər”** deyilir. Möminlər **“orada səhər-axşam Onu təbliğ edib şəninə təriflər deyərler”** (“Nuh” surəsi, 36). Məhz bu evlərdə iman gətirənlər qarşılıqlı söhbət edir və Allahı anırlar. Üstəlik “Ənfal” surəsinin 2-ci ayəsində deyildiyi kimi, onların **“Allah adı çəkiləndə ürəkləri qorxudan titrəyər”**. Bu səbəbdəndir ki, möminlərin Allahı anlaması bəsit bir danışq deyil, çox səmimi, hər kəlməsi hikmətli, Quran ayələrindən nümunələrlə bəzədilmiş ixtlaslı söhbətlərdir.

Həqiqətdə möminlər dünyada da cənnət mühitini mümkün olduğu qədər yaşatmağa çalışırlar. Bu məqsədlə içində oturduqları evlər əslində orada cənnətdəkilərinin bənzəri olan söhbətlər edilən, gülünən, sevincli danışqların getdiyi, eyni zamanda Allahın ayələrinin oxunduğu, hikmətinin danışıldığı yerlərdir. Quranda ətraflı təsvir edilmiş cənnət söhbəti üzbəüz taxtlar üzərində əyləşməklə aparılır. Möminlər orada

Allahı anarlar, mənasız və boş bir danışiq olmaz. Bütün möminlər onlara mərhəmət göstərən və bağışlayan Allaha şükr edirlər.

Cənnətdəki söhbətin və zikrin oxşarı əlbəttə, dünyada da möminlər arasında həyata keçir. Həmçinin Qurana görə, möminlər üçün ən böyük ibadət Allahı zikr etməkdir. Bunun məkanı və vaxtı yoxdur, möminlərin arasında hər şəraitdə Allahın xatırlandığı söhbətlər gedə bilər. Bu məsələ Quranda belə anladılır:

“O kəslər ki, ayaq üstə olanda da, oturanda da, uzananda da Allahı xatırlar, göylərin və yerin yaradılması haqqında düşünər və deyərlər: “Ey Rəbbimiz! Sən bunları boş yerə yaratmamısan! Sən pak və müqəddəs-sən! Bizi cəhənnəm odunun əzabından qoru!” (“Ali-İmran” surəsi, 191).

Möminlərin söhbətləri bir-birindən çox fərqli mövzularda ola bilər, nəticədə hər danışiq, hər söhbət mütləq Allaha bağlandığı üçün möminin söhbətində “mənasız danışiq” olmaz. Allahdan bəhs edilməyən, nəticəsinin Allaha bağlanılmadığı bir söhbət insanı darıxdıran boş bir söhbətə çevrilər. Buna görə də möminlər gözəl və estetik bir ev görəndə bu haqda söhbət edirlər, çünki gözəl və estetik evlər cənnət nemətlərindəndir. Bu mövzuda söhbət etmək möminin şövqünü və cənnətə olan istəyini gücləndirər. Mühüm olan məsələ bu evin dünyanın müvəqqəti nemətlərindən olduğunu, yox olmağa məhkum olduğunu, Allahın bu görüntünü möminləri sınaq məqsədi ilə yaratdığını unutmamaqdır. Çünki inkarçılar da belə bir ev haqqında saatlarla danışa bilərlər. Möminin onlardan fərqi bütün danışığılarında Allahı xatırlamasıdır. Çünki **“qəlbləri yalnız Allahı zikr etməklə aram tapar”** (“Rəd” surəsi, 28).

Allah möminlərə xas xüsusiyyətləri sayarkən **“nə ticarət, nə alış-veriş onları Allahı zikr etməkdən... yayındırmaz”** (“Nur” surəsi, 37) demişdir. Tək olanda da, iki nəfərə və ya cəmiyyət içində də Allahı zikr etmək olar. Şübhəsiz ki, insanın tək zikr etməsi çox mühümdür. Çünki onun ruhundakı bu dəyişiklik hərəkətlərinə təsir edəcəkdir. Beləliklə də mömin Allahla olan yaxınlığını heç vaxt itirməyərək qarşısına çıxan sınaqları asanlıqla aşacaq, etdiyi bütün hərəkətləri savab qazanma niyyəti ilə edəcəkdir.

TƏKAMÜL YALANI

Darvinizm, yəni təkamül nəzəriyyəsi yaradılış həqiqətini inkar etmək məqsədilə ortaya atılmış, ancaq heç bir müvəffəqiyyət qazana bilməmiş elmdən uzaq bir sayıqlamadan başqa bir şey deyil. Canlı aləmin cansız maddələrdən təsadüfən əmələ gəldiyini iddia edən bu nəzəriyyə elmin kainatda və canlılarda çox açıq bir “nizam” olmasını sübut etməsi ilə çürümüşdür. Beləliklə, bütün kainatın və canlıların Allah tərəfindən yaradılması həqiqəti elm tərəfindən də sübut olunmuşdur. Təkamül nəzəriyyəsini ayaqda saxlaya bilmək üçün bu gün bütün dünyada aparılan təbliğat yalnız elmi həqiqətlərin təhrif edilməsinə, bu həqiqətlərin birtərəfli şəkildə izah olunmasına, elm görüntüsü altında söylənən yalanlara və yol verilən saxtakarlıqlara əsaslanır.

Ancaq bu təbliğat da həqiqəti ört-basdır edib gizlədə bilmir. Təkamül nəzəriyyəsinin elm tarixindəki ən böyük yalan olması faktı son 20-30 ildə elm dünyasında getdikcə daha yüksək səslə dilə gətirilir. Xüsusilə 1980-ci illərdən sonra aparılan tədqiqatlar darvinistlərin iddialarının tamamilə yanlış olduğunu ortaya qoymuş və bu həqiqət bir xeyli alim tərəfindən qeyd edilmişdir. Ələlxüsus da ABŞ-da biologiya, biokimya, paleontologiya kimi müxtəlif elm sahələrində çalışan alimlər darvinizmin artıq öz qüvvəsini itirdiyini görür, canlıların mənşəyini artıq “idraki nizam” (intelligent design) qavramı əsasında açıqlayırlar. Bəhs edilən “idraki nizam” bütün canlıların Allah tərəfindən yaradılmasının elmi cəhətdən sübut olunmuş bir dəlilidir.

Təkamül nəzəriyyəsinin süqutunu və yaradılışın dəlillərini başqa əksər çalışmamızda bütün elmi təfərrüatları ilə qeyd etdik və qeyd etməyə davam edirik. Ancaq bu məsələ çox

əhəmiyyətli olduğu üçün burada da bir çox məsələləri xülasə etmək zəruri və faydalıdır.

Darvini yıxan çətinliklər

Təkamül nəzəriyyəsi tarixi kökləri qədim Yunanıstana qədər gedib çıxan bir təlim olsa da o, yalnız XIX əsrdə əhatəli şəkildə ortaya çıxdı. Nəzəriyyəni elm dünyasının gündəminə salan ən mühüm hadisə Çarlz Darvinin 1859-cu ildə nəşr edilən “Cinslərin mənşəyi” adlı kitabı oldu. Darvin bu kitabda canlıların müxtəlif növlərinin Allah tərəfindən ayrı-ayrılıqda yaradılması gerçəyinə qarşı çıxırdı. Darvinə görə, bütün cinslər müştərək bir atadan gəlirdi və onlar zaman ötdükcə kiçik dəyişikliklər sayəsində bir-birindən fərqlənmişdilər.

Darvinin nəzəriyyəsinin heç bir maddi dəlili yox idi. O, özü də bunu qəbul edirdi ki, bu nəzəriyyə yalnız “ortaya atılan məntiq fikri” idi. Hətta Darvinin öz kitabındakı “Nəzəriyyənin çətinlikləri” başlıqlı geniş hissədə də etiraf etdiyi kimi, bu nəzəriyyə bir çox mühüm sual qarşısında aciz qalırdı.

Darvin belə zənn edirdi ki, onun nəzəriyyəsinin qarşısında dayanan çətinliklər elmin inkişafı ilə aradan qaldırılacaq, yəni elmi kəşflər bu nəzəriyyənin elmi əsaslarını gücləndirəcək. O, bunu kitabının çox yerində bildirmişdi. Ancaq durmadan inkişaf edən elm Darvinin bu ümidlərinin tam əksinə olaraq həmin nəzəriyyənin başlıca müddəalarını bir-birinin ardınca sarsıdırdı.

Darvinizmin elm qarşısındakı məğlubiyyəti üç əsas başlıqda incələnmə bilər:

1. Bu nəzəriyyə həyatın Jer üzündə ilk dəfə necə ortaya çıxdığını heç cür açıqlaya bilmir.

2. Darvinizm nəzəriyyəsinin ortaya atdığı “təkamül mexanizmləri”nin həqiqətdə təkmilləşdirici təsirə malik olduğunu göstərən heç bir elmi sübut yoxdur.

3. Daşlaşmış bitki qalıqları və torf qatları təkamül nəzəriyyəsinin irəli sürdüyü proqnozların tam əksini ortaya çıxarır.

Bu bölümdə bu əsas müddəaları onların mahiyyəti baxımından incələyəcəyik.

Keçilə bilməyən ilk pillə: həyatın mənşəyi

Təkamül nəzəriyyəsi bütün canlı növlərinin ibtidai dünyada təxminən 3,8 milyard il əvvəl meydana çıxan yeganə bir canlı hüceyrədən əmələ gəldiyini iddia edir. Tək hüceyrənin milyonlarla kompleks canlı növünü necə meydana gətirməsi və belə bir təkamül əgər həqiqətən də olubsa, bunun izlərinin daşlaşmış bitki qalıqlarında, torf qatlarında niyə tapılmaması darvinizm nəzəriyyəsinin cavablandırma bilmədiyi suallardır. Ancaq bütün bunlardan əvvəl iddia edilən təkamül mərhələsinin ilk pilləsində dayanmaq lazımdır: bəhs edilən o “ilk hüceyrə” necə ortaya çıxmışdır?

Təkamül nəzəriyyəsi yaradılışı rədd etdiyi və heç bir fəvqəltəbii müdaxiləni qəbul etmədiyi üçün “ilk hüceyrə”nin heç bir plan və nizam-intizam olmadan, təbiət qanunları çərçivəsində təsadüfən meydana gəldiyini iddia edir. Jəni bu nəzəriyyəyə görə, cansız maddə təsadüflər nəticəsində ortaya canlı bir hüceyrə çıxarmalıdır. Ancaq bu, məlum olan ən əsas bioloji qanunlara zidd iddiadır.

“Həyat həyatdan gəlir”

Darvin öz kitabında həyatın mənbəyi barədə heç nə qeyd etməyib. Çünki onun dövründəki ibtidai elm canlıların çox sadə bir quruluşa malik olduğunu güman və iddia edirdi. Orta əsrlərdən bəri böyük etimad bəslənən və “spontan generasiya” adlanan nəzəriyyənin tərəfdarları cansız maddələrin təsadüfən bir yerə yığılıb canlı bir varlıq meydana gətirməsinə

inanırdı. Bu dövrdə böcəklərin yemək qalıqlarından, siçanların isə buğdadan əmələ gəldiyinə şübhə etmirdilər. Bunu isbat etmək üçün hətta qəribə təcrübələr də aparmışdılar. Çirkli bir parçanın üstünə bir az buğda qoyulmuş, bir qədər gözləyərlərsə, bu çulğaşmadan siçanların meydana gələcəyi zənn edilmişdi.

Çiy ətin qurd salması da həyatın cansız maddələrdən meydana gəlməsinə dəlil sayılırdı. Halbuki daha sonralar məlum olacaqdı ki, ətin üstündə yaranan qurdlar öz-özünə meydana gəlmir, milçəklərin gətirib ora qoyduğu gözlə görünməyən sürfələrdən çıxırlar.

Darvin özünün “Cinslərin mənşəyi” adlı kitabını yazdığı dövrdə isə elm dünyası belə hesab edirdi ki, bakteriyalar cansız maddədən meydana gəlir. Halbuki məşhur fransız biologu Luis Paster təkamülün əsası olan bu inancı Darvinin kitabının nəşr edilməsindən beş il sonra qəti olaraq rədd etdi. Paster apardığı çalışma və təcrübələrdən sonra gəldiyi nəticəni belə xülasə edirdi: “Cansız maddələrin həyat əmələ gətirməsinə dair iddia daha qəti olaraq tarixin arxivinə verilmişdir” (Sidney Fox, Klaus Dose, Molecular Evolution and The Origin of Life, Marcel Dekker, New York, 1977, səh. 2).

Təkamül nəzəriyyəsinin tərəfdarları Pasterin gəldiyi nəticələrə qarşı uzun müddət mübarizə apardılar. Ancaq inkişaf edən elm canlı hüceyrənin mürəkkəb quruluşunu ortaya çıxarırdı, sonradan sonra həyatın öz-özünə meydana gəlməsi iddiasının çürüklüyü bir daha və qəti şəkildə aydın oldu.

XX əsrdəki nəticəsiz səylər

XX əsrdə həyatın mənşəyi mövzusu ilə bağlı proseslərin önündə gedən ilk təkamülçü məşhur rus biologu Aleksandr Oparin oldu. Oparin 1930-cu illərdə ortaya atdığı bəzi tezis-

lərlə canlı hüceyrənin təsadüfən meydana gələ biləcəyini isbat etməyə çalışdı. Ancaq onun bu axtarışların nəticəsiz qaldı. Oparın bunu etiraf etməyə məcbur oldu: “Təəssüf ki, hüceyrənin mənşəyi problemi təkamül nəzəriyyəsinə bütövlükdə əhatə edən ən qaranlıq məsələni təşkil edir” (Alexander I. Orarin, *Origin of Life*, Dover Publications, New York, (1936), 1953 (reprint), səh. 196).

Oparinin arxasınca gedən təkamülçülər həyatın mənşəyi mövzusunu bir yerə çıxara bilmək üçün təcrübələr aparmağa səy göstərdilər. Bu təcrübələrin ən məşhuru amerikalı kimyagər Stenli Miller tərəfindən 1953-cü ildə aparıldı. S. Miller ibtidai dünyanın atmosferində olduğunu iddia etdiyi qazları bir təcrübə vasitəsilə birləşdirərək və bu reaksiyaya enerji əlavə edərək proteinlərin tərkibindəki bir neçə üzvi molekulu (aminoasit) sintez etdi. Həmin illərdə əhəmiyyətli bir mərhələ kimi təqdim olunan bu təcrübənin nəticəsiz qalması və təcrübədə istifadə edilən atmosferin gerçək dünya atmosferindən çox fərqli olması gələcək illərdə ortaya çıxacaqdı (“New Evidence on Evolution of Early Atmosphere and Life”, *Bulletin of the American Meteorological Society*, c. 63, Kasım 1982, ss. 1328-1330).

Uzun müddət davam edən bu səssizlikdən sonra Millerin özü də istifadə elədiyi atmosferin həqiqi olmadığını etiraf etdi (Stanley Miller, *Molecular Evolution of Life: Current Status of the Prebiotic Synthesis of Small Molecules*, 1986, səh. 7).

Həyatın mənşəyi məsələsini açıqlamaq üçün təkamülçülərin XX əsrdə apardığı bütün səylər nəticəsiz qaldı. San Diego Skripps İnstitutundan olan tanınmış geokimyəçi Ceffri Bada təkamülçü “Earth” jurnalında 1998-ci ildə nəşr edilən bir məqalədə bu həqiqəti belə qəbul edir: “Bu gün XX əsri ar-

xada qoyarkən hələ XX əsrə daxil olanda malik olduğumuz ən böyük həllini tapmamış problemlə qarşı-qarşılıq: həyat Jer üzündə necə başladı?" (Jeffrey Bada, Earth, Cubat 1998, səh. 40).

Həyatın kompleks quruluşu

Təkamül nəzəriyyəsinin həyatın mənşəyi mövzusunda çox ciddi çətinliyə düşməsinin əsas səbəbi ən sadə hesab edilən canlı orqanizmlərin inanılmayacaq dərəcədə qarmaqarışlıq quruluşu malik olmasıdır. Canlı varlığın hüceyrəsi insan övladının düzəltdiyi texniki məhsullardan daha mürəkkəbdir. Belə ki, bu gün dünyanın ən inkişaf etmiş laboratoriyalarında da cansız maddələri bir yerə yığaraq canlı hüceyrə əldə etmək mümkün deyil.

Bir hüceyrənin meydana gəlməsi üçün lazım olan şərtlər heç vaxt təsadüflərlə izah edilməyəcək qədər çoxdur. Hüceyrənin əsaslarından biri olan proteinlərin təsadüfi olaraq sintezlənmə ehtimalı isə 500 aminoasitlik yuvarlaq bir protein üçün 10.950-də 1-dir. Ancaq riyaziyyatda 10.50-də 1-dən aşağı olanlar "imkansız" sayılır. Hüceyrənin nüvəsində yerləşən və özündə genetik bilgini gizlədən DNT molekulu isə inanılmaz bir məlumat bankıdır. İnsan DNT-sinin ehtiva etdiyi məlumatın əgər kağıza köçürülməyə çalışılsa, 500 səhifədən ibarət olan 900 cildlik bir kitabxananın meydana gələcəyi hesablanır. Bu nöqtədə çox maraqlı bir dilemma da var: DNT ancaq bəzi xüsiləşmiş proteinlərin köməyi ilə cütləşə bilir. Ancaq bu proteinlərin sintezi də ancaq DNT-dəki məlumatlara uyğun olaraq həyata keçir. Bir-birinə bağlı olduqlarına görə cütləşmənin meydana gələ bilməsi üçün onların ikisinin də eyni anda mövcud olması lazımdır. Bu isə həyatın özü-özündən meydana gəlməsi bərdəki ssenarini çətin

liyə salır. San Dieqo Kaliforniya Universitetindən məşhur təkamülçü alim, professor Lesli Orgel (Leslie Orgel) “Scientific American” jurnalının 1994-cü ilin oktyabr ayındakı sayında bu həqiqəti belə etiraf edir:

“Son dərəcə kompleks quruluşlara sahib olan proteinlərin və nuklein turşularının (RNT və DNT) eyni yerdə və eyni vaxtda təsadüf nəticəsində əmələ gəlməsi hətta ehtimaldan da həddindən artıq uzaqdır. Ancaq bunların biri olmadan digərini əldə etmək də mümkün deyil. Dolayısı ilə insan həyatın kimyəvi yollarla ortaya çıxmasının heç vaxt mümkün olmaması nəticəsinə gəlmək məcburiyyətində qalır” (Leslie E. Orgel, “The Origin of Life on Earth”, Scientific American, c. 271, Ekim 1994, səh. 78).

Şübhəsiz ki, əgər həyatın təsadüflərlə ortaya çıxmasının qeyri-mümkünlüyü təsdiqlənsə, bu vəziyyətdə onun fəvqəltəbii şəkildə yaradıldığını qəbul etmək lazımdır. Bu həqiqət isə əsas məqsədi yaradılışı rədd etmək olan təkamül nəzəriyyəsinin açıq-aşkar mənasızlığını ortaya çıxarır.

Təkamülün xəyali mexanizmləri

Darvinizm nəzəriyyəsinə puç edən başqa ikinci böyük məsələ bu nəzəriyyənin “təkamül mexanizmləri” kimi ortaya atdığı iki anlayışın da əsl həqiqətdə heç bir təkmilləşdirici gücə malik olmamasının sübuta yetirilməsidir. Darvin ortaya atdığı təkamül iddiasını tam şəkildə “təbii seleksiya” mexanizminə bağlamışdı. Onun bu mexanizmə verdiyi əhəmiyyət kitabının adından da görünürdü: “Cinslərin mənşəyi təbii seleksiya yolu ilə”.

Təbii seleksiya təbii seçmə deməkdir və təbiətdəki həyat mübarizəsində təbii şərtlərə uyğun olan güclü canlıların həyatda qalacağı düşüncəsinə əsaslanır. Məsələn, yirtıcı hey-

vanlar tərəfindən hürküdülən bir maral sürüsündə daha sürətli qaça bilənlər həyatda qalacaqlar. Beləliklə, maral sürüsü sürətlilərdən və güclülərdən meydana gəlməlidir. Ancaq bu mexanizm maralları əlbəttə, təkmilləşdirməz, onları başqa bir canlı növünə, məsələn, atlara çevirməz.

Dolayısı ilə təbii seleksiya mexanizmi heç bir təkmilləşdirici gücə malik deyil. Darvin də bu həqiqətin fərqlində idi və “Cinslərin mənşəyi” kitabında “faydalı dəyişikliklər meydana gəlmədiyi vaxtda təbii seleksiya heç nə edə bilməz” demək məcburiyyətində qalmışdı (Charles Darwin, *The Origin of Species: A Facsimile of the First Edition*, Harvard University Press, 1964, səh. 189).

Lamarkın təsiri

Jaxşı, bəs bu “faydalı dəyişikliklər” necə meydana gəldi? Darvin öz dövrünün ibtidai elm anlayışı daxilində bu suala Lamarka əsaslanaraq cavab verməyə çalışmışdı. Darvindən əvvəl yaşamış fransız bioloqu Lamarka görə, canlılar həyatları boyu məruz qaldıqları fiziki dəyişiklikləri sonrakı nəsle ötürürlər, nəsildən-nəslə ötürülərək yığılan bu xüsusiyyətlər nəticəsində isə yeni cinslər meydana çıxır. Məsələn, Lamark deyirdi ki, zürafələr ceyranlardan əmələ gəlirlər. Belə ki, hündür ağacların yarpaqlarını yemək üçün səy göstərəkən onların nəsildən-nəslə boyları uzanıb.

Darvin də buna oxşar misallar gətirmiş, məsələn, “Cinslərin mənşəyi” kitabında qida tapmaq üçün suya girən bəzi ayıların bir müddət sonra balinalara çevrildiyini iddia etmişdi (Charles Darwin, *The Origin of Species: A Facsimile of the First Edition*, Harvard University Press, 1964, səh. 184).

Amma Mendel tərəfindən kəşf olunmuş və XX əsrdə inkişaf edən genetikə elmi ilə öz qəti təsdiqini tapmış atavizm

qanunları qazanılmış xüsusiyyətlərin sonrakı nəsillərə ötürülməsi əfsanəsini qəti olaraq darmadağın etdi. Beləliklə, təbii seleksiya bütünlüklə təsirsiz bir mexanizm olaraq qaldı.

Neodarvinizm və mutasiyalar

Darvinistlər isə bu vəziyyətə bir çözümlə tapmağa bilmək üçün 1930-cu illərin axırlarında “Müasir sintetik nəzəriyyə”ni, daha məşhur adı ilə desək, neodarvinizmi ortaya atdılar. Neodarvinizm təbii seleksiya konsepsiyasına “faydalı dəyişikliklərin səbəbi” kimi mutasiyaları, yəni canlıların genlərinə radiasiya kimi xarici təsirlərin, ya da köçürmə səhvləri nəticəsində meydana gələn pozuntuları əlavə etdi.

Bu gün dünyada təkamül adına hələ də qəbul edilən model neodarvinizmdir. Nəzəriyyə Jer üzündə olan milyonlarla canlı növünün, bu canlıların qulaq, göz, ağciyər, qanad kimi saysız kompleks orqanlarının “mutasiyalara”, yəni genetik pozuntulara əsaslanan bir mərhələ nəticəsində əmələ gəldiyini iddia edir. Ancaq nəzəriyyəni kəsərsiz edən açıq bir elmi həqiqət var: mutasiyalar canlıları inkişaf etdirməz, əksinə, onlara həmişə zərər verirlər.

Bunun səbəbi çox sadədir: DNT çox kompleks bir quruluşla malikdir. Bu molekul üzərində meydana gələn hər hansı təsadüfi təsir ancaq zərər verir. Amerikalı genetik B.G.Ranganathan bunu belə açıqlayır:

“Mutasiyalar kiçik, təsadüfi və zərərliyə malikdir. Çox nadir hallarda meydana gəlirlər və ən yaxşı ehtimalla təsirsizdir. Bu üç xüsusiyyət mutasiyaların təkamülçü bir inkişafa səbəb ola bilməyəcəyini göstərir. Onsuz da yüksək dərəcədə əlahiddələşmiş bir orqanizmdə meydana gələn təsadüfi bir hal ya təsirsiz olacaq, ya da zərərli. Bir qol saatında meydana gələcək təsadüfi dəyişiklik onu inkişaf etdirməyəcəkdir. Böyük ehti-

malla ona zərər verəcək və ya ən yaxşı ehtimalla təsirsiz qalacaq. Bir zəlzələ bir şəhəri inkişaf etdirməz, əksinə, onu dağıdar” (B.G. Ranganathan, Origins?, The Banner Of Truth Trust, Pennsylvania, 1988).

Bu günə qədər heç bir faydalı mutasiya nümunəsi olmayıb. Bütün mutasiyaların zərərli olduğu müəyyənləşdi. Aydın oldu ki, təkamül nəzəriyyəsinin “təkamül mexanizmi” kimi göstərdiyi mutasiyalar həqiqətdə canlılara ancaq ziyan verən, onları şikəst edən bir genetik hadisədir. (İnsanlarda mutasiyanın ən çox görünən təsiri xərçəng xəstəliyidir). Əlbəttə, zərərverici bir mexanizm “təkamül mexanizmi” ola bilməz. Təbii seleksiya isə Darvinin də qəbul etdiyi kimi, “özbaşına heç nə edə bilməz”. Bu həqiqət bizlərə təbiətdə heç bir “təkamül mexanizmi”nin olmadığını göstərir. Təkamül mexanizmi olmadığına görə isə təkamül deyilən xəyali mərhələ də ola bilməz.

Daşlaşmış qalıqlarda keçid formalarının izi yoxdur

Təkamül nəzəriyyəsinin iddia etdiyi ssenarinin baş verməməsinin ən açıq sübutu isə daşlaşmış bitki qalığı qatları, torf laylarıdır. Təkamül nəzəriyyəsinə görə, bütün canlılar bir-birindən törəmişdir. İlk canlı növü vaxt keçəndən sonra başqa formaya çevrilmiş və bütün cinslər bu şəkildə ortaya çıxmışdır. Nəzəriyyəyə görə, bu dəyişiklik yüz milyon illər boyu sürərək mərhələ-mərhələ davam etmişdir.

Bu vəziyyətdə iddia edilən uzun dəyişiklik müddəti boyunca saysız-hesabsız “ara cinslər”in meydana gəldiyini və yaşadığını qəbul etmək lazımdır. Məsələn, keçmişdə özündə balıq xüsusiyyətlərinin olmasına baxmayaraq bir yandan da bəzi sürünənlərin xüsusiyyətlərini qazanmış yarı balıq-yarı

sürünən canlılar yaşamış olmalı idi. Jaxud da sürünənlərin xüsusiyyətlərinə malik olarkən bir yandan da bəzi quş xüsusiyyətləri qazanmış sürünən-quşlar ortaya çıxmalı idi. Ancaq onlar keçid mərhələsində olduqları üçün şikəst, nöqsanlı və qüsurlu canlılar olmalı idilər. Təkamülçülər keçmişdə yaşadıklarına inandıqları bu nəzəri məxluqlara “ara keçid forması” adını verirlər.

Əgər həqiqətən keçmişdə bu cür canlılar yaşayıbsa, onda onların sayları və növləri milyonlarla, hətta milyardlarla olmalı idi. Və bu qərribə canlıların qalıqlarına mütləq daşlaşmış qalıqlarda, torf laylarında rast gəlinməli idi. Darvin “Cinslərin mənşəyi”ndə bunu belə açıqlamışdır: “Əgər nəzəriyyə düzdürsə, cinsləri bir-birinə bağlayan saysız ara keçid növləri mütləq yaşamalıdır... Bunların yaşamasına dair sübutlar da təkcə daşlaşmış bitki qalıqları qatları arasında tapıla bilər (Charles Darwin, *The Origin of Species: A Facsimile of the First Edition*, Harvard University Press, 1964, səh. 179.).

Darvinin puç olan ümidləri

Ancaq XIX əsrin ortalarından bu yana dünyanın dörd bir tərəfində daşlaşmış qalıqlar tədqiq edilsə də həmin laylarda bu ara keçid formalarına heç vaxt rast gəlinməyib. Aparılmış qazıntı və araşdırmalar zamanı əldə edilən bütün tapıntılar təkamülçülərin gözlədiklərinin əksinə olaraq göstərdi ki, canlılar Jer üzündə birdən-birə, nöqsansız və qüsursuz bir şəkildə ortaya çıxıblar.

Tanınmış ingilis paleontoloqu Derek U.Eger özü təkamülçü olsa da bu gerçəyi belə etiraf edir:

“Problemimiz budur ki, geoloji layları, daşlaşmış qatları bütün təfərrüatı ilə araşdıranda, istər cinslər, istərsə də siniflər səviyyəsində olsun, davamlı olaraq həmişə eyni həqiqət-

lə qarşılaşırıq: mərhələli təkamüllə inkişaf edən yox, Jer kürəsində birdən-birə meydana gələn qruplar görürük (Derek A. Ager, “The Nature of the Fossil Record”, Proceedings of the British Geological Association, c. 87, 1976, səh. 133)

Jəni bütün canlı növləri daşlaşmış laylarda aralarında heç bir keçid forması olmadan, nöqsansız şəkildə ani olaraq ortaya çıxırlar. Bu isə Darvinin düşüncülərinin tam əksi və canlı növlərinin yaradıldığını göstərən çox güclü dəlildir. Çünki bir canlı növünün özü-özündən təkmilləşməsinin, heç bir ata olmadan bir anda və qüsursuz olaraq ortaya çıxmasının yeganə izahı o cinsin yaradılmasıdır. Bu həqiqət məşhur təkamülçü bioloq Duqlas Futuyma tərəfindən də qəbul edilir:

“Jaradılış və təkamül hazırda yaşayan canlıların mənşəyi haqqında iki mümkün açıqlamalardır. Canlılar dünya üzərində ya tamamilə mükəmməl və nöqsansız bir şəkildə ortaya çıxmışdır, ya da belə olmamışdır. Əgər belə olmayıbsa, onda bir dəyişiklik mərhələsi sayəsində özlərindən əvvəl mövcud olan bəzi canlı növlərinin təkamülü yolu ilə meydana gəlməlidirlər. Amma onlar əgər qüsursuz və mükəmməl bir şəkildə ortaya çıxıblarsa, o halda sonsuz güc sahibi bir ağıl tərəfindən yaradılmalıdırlar (Douglas J. Futuyma, Science on Trial, Pantheon Books, New York, 1983, səh. 197).

Daşlaşmış qalıqlar da canlıların Jer üzündə qüsursuz və mükəmməl şəkildə ortaya çıxdığını göstərir. Jəni cinslərin mənşəyi Darvinin iddiasının əksinə olaraq təkamül deyil, yaradılışdır.

İnsanın təkamülü nağılı

Təkamül nəzəriyyəsinə müdafiə edənlərin ən çox gündəmə gətirdiyi məsələ insanın mənşəyi məsələsidir. Bu məsələdəki darvinist iddia bu gün yaşayan müasir insanın meymu-

nabənzər bəzi məxluqlardan əmələ gəldiyini bildirir. 4-5 milyon il bundan əvvəl başladığı qəbul edilən bu mərhələdə müasir insanla onun əcdadları arasında bəzi “ara forma”ların yaşadığı iddia olunur. Həqiqətdə isə bütünlüklə xəyali olan bu ssenaridə dörd əsas “kateqoriya” sadalanır:

1. Australopithecus
2. Homo habilis
3. Homo erectus
4. Homo sapiens.

Təkamülçülər insanların guya ilk meymunabənzər əcdadlarına “cənub meymunu” mənasına gələn “australorithecus” adını verirlər. Bu canlılar həqiqətdə nəslə tükənmiş bir meymun cinsindən başqa bir şey deyil. İngiltərə və ABŞ-dan olan lord Soli Zakerman (Lord Solly Zuckerman) və prof. Çarlz Oksnerd (Charles Oxnard) kimi dünyanın iki məşhur anatomistinə australorithecus nümunələri üzərində apardıqları çox əhatəli çalışmalar bu canlıların yalnız nəslə kəsilmiş bir meymun cinsinə aid olmasını və onların insanlarla heç bir oxşarlığa malik olmadığını göstərmişdir (Solly Zuckerman, *Beyond The Ivory Tower*, Torlinger Publications, New York, 1970, ss. 75-94; Charles E. Oxnard,

“The Place of Australopithecines in Human Evolution: Grounds for Doubt”, *Nature*, c. 258, səh. 389).

Təkamülçülər insan təkamülünün sonrakı mərhələsini də “homo”, yəni insan olaraq təsnif edirlər. İddialara görə, homo sırasındakı canlılar australorithecus-lardan daha çox inkişaf etmişdilər. Təkamülçülər bu fərqli canlılara aid fəsiləri ard-arda düzərək xəyali bir təkamül cədvəli təşkil edirdi. Bu cədvəl xəyalidir, çünki həqiqətdə bu müxtəlif siniflər arasında təkamül əlaqəsinin olduğu heç vaxt sübut edilməmişdir. Təkamül nəzəriyyəsinin XX əsrdəki ən mühüm müdafiəçilə-

rindən biri olan Ernst Meyr (Ernst Mayr) “Homo sapiensə uzanan zəncir həqiqətdə itkindir” deyərək bunu qəbul edir (J. Rennie, “Darwin’s Current Bulldog: Ernst Mayr”, Scientific American, dekabr 1992).

Təkamülçülər australorithicus-homo habilis-homo erectus-homo sariens sıralamasını tərtibləyərkən bunların hər birinin ondan sonra gələnin atası olması təsvirini yaratmağa çalışırlar. Halbuki paleoantropoloqların son tapıntıları australorithicus, homo habilis və homo erectus-un dünyanın müxtəlif bölgələrində eyni dövrlərdə yaşadıklarını sübut etmişdir (Alan Walker, Science, c. 207, 1980, səh. 1103; A.J.Kelso, Physical Antropology, 1. nəşr, J.B.Lirincott Co., New York, 1970, səh. 221; M.D. Leakey, Olduvai Gorge, c. 3, Cambridge University Press, Cambridge, 1971, səh. 272).

Homo erectus sinifinə daxil edilən insanların bir hissəsi müasir dövrlərə qədər, homo sapiens neandertal və homo sapiens isə sapiens (müasir) insanla eyni şəraitdə yan-yanı yaşamışlar (Time, noyabr 1996).

Bu isə əlbəttə, bu siniflərin bir-birinin əcdadı olması iddiasının qüvvədə qalmadığını aydın şəkildə ortaya qoyur. Harvard Universiteti (ABŞ) paleontoloqlarından Stefan Cey Quld (Sterhen Jay Gould) özü bir təkamülçü olsa da darvinizm nəzəriyyəsinin bu çətinliyini belə izah edir:

Əgər bir-biri ilə paralel olaraq yaşayan üç müxtəlif hominid (insanabənzər) cizgisi varsa, elə isə bizim nəsil ağacımıza nə oldu? Aydındır ki, bunların biri digərindən meydana çıxmış ola bilməz. Bunların biri digəri ilə müqayisə ediləndə təkamül nəticəsində bir inkişaf ardıcılığı göstərə bilmirlər (S.J. Gould, Natural Nistory, c. 85, 1976, səh. 30).

Qısaı, mətbuatda və ya dərs kitablarında qeyd edilən və xəyalların məhsulu olan bəzi “yarımeymun, yarıinsan” canlı-

ların şəkilləri ilə, yəni ancaq təbliğat yolu ilə güclə saxlanmağa çalışılan insanın təkamülü ssenarisi heç bir elmi əsası olmayan nağıldan ibarətdir.

Bu mövzunu uzun illər araşdıran, xüsusilə australorithecus fəsiləri üzərində 15 il tədqiqat aparan İngiltərənin ən məşhur və mötəbər alimlərindən biri lord Soli Zakerman özü bir təkamülçü idi, amma o da ortada meymunabənzər canlılardan insana gəlib çıxan həqiqi bir nəsil ağacının olmadığı nəticəsinə gəlmişdir.

Lord S.Zakerman bir də maraqlı bir “elm şkalası” hazırlamışdı. O, elmi olaraq qəbul etdiyi elm sahələrindən elmdən uzaq olaraq qəbul etdiyi elm sahələrinə qədər bir cədvəl təşkil etmişdi. Lord S.Zakermanın bu cədvəlinə görə, elmi, yəni konkret faktlara əsaslanan elm sahələri kimya və fizikadır. Cədvəldə bunlardan sonra biologiya elmləri, sonra da sosial elmlər yerləşir. Cədvəlin sonunda, yəni ən elmdən kənar hesab edilən hissədə isə telepatiya, “altıncı hiss” kimi “hissdən-kənar dərk etmək” anlayışı, bir də “insanın təkamülü” vardır! Lord Zakerman cədvəlin bu hissəsini belə izah edir:

Obyektiv gerçəkliyin sahəsindən çıxıb da bioloji elm olaraq qəbul edilən bu sahələrə, yəni hissdən-kənar idraka və insanın daşlaşmış tarixinin izah edilməsinə daxil olanda təkamül nəzəriyyəsinə inanan bir adam üçün hər şeyin mümkün olduğunu görürük. Belə ki, öz nəzəriyyələrinə qəti olaraq inanan bu adamların hətta bəzi ziddiyyətli qərarları eyni anda qəbul etməsi də mümkündür (Solly Zuckerman, Beyond The Ivory Tower, Torlinger Publications, New York, 1970, səh. 19).

İnsanın təkamülü nağılı da öz nəzəriyyələrinə kor-koranə inanan bəzi insanların tapdıqları bəzi daşlaşmış qalıqları əvvəlcədən qəbul etdikləri fikirlərinə uyğun olaraq izah etməkdən ibarətdir.

Darvin düsturu!

Bura qədər qeyd etdiyimiz bütün texniki sübutlarla yanaşı təkamülçülərin necə cəfəng bir inanca malik olmasını bir də uşaqların da başa düşəcəyi qədər aydın bir misalla xülasə edək.

Təkamül nəzəriyyəsi canlı aləmin təsadüfən meydana gəldiyini iddia edir. Dolayısı ilə bu iddiaya görə, cansız və şüursuz atomlar bir yerə yığılaraq əvvəlcə hüceyrəni, sonra da eyni atomlar hər hansısa bir şəkildə digər canlıları və insanı meydana gətirmişdir. İndi fikirləşək. Canlı aləmin əsasları olan karbon, fosfor, azot, potasium bircə canlı da meydana gətirə bilməzlər. İstəsəniz bu məsələdə bir “təcrübə” aparaq və təkamülçülərin əslində müdafiə etdikləri, ancaq uca səsə deyə bilmədikləri iddianı onların adından “Darvin düsturu” ilə incələyək.

Təkamülçülər canlı aləmin əsasını təşkil edən fosfor, azot, karbon, oksigen, dəmir, maqnezium kimi elementlərdən çoxlu sayda böyük çənin içinə bol miqdarda qoysunlar. Hətta adi hallarda olmayan, ancaq bu qarışıqın içinde olmalıdır dedikləri bəzi ləvazimatları da bu çənə əlavə etsinlər. Qarışıqların içinə istədikləri qədər (təbii şəraitdə əmələ gəlməsi mümkün olmayan) aminosit, istədikləri miqdarda da (birinin də təsadüfən meydana gəlmə ehtimalı 10-950 olan) protein doldursunlar. Bu qarışıqda istədikləri kimi istilik və rütubət versinlər. Bunları istədikləri inkişaf etmiş cihazlarla qarışdırırlar. Çənlərin yanına da bu dünyanın ən məşhur alimlərini dəvət etsinlər. Bu mütəxəssislər atadan oğula, nəsildən-nəslə ötürülərək növbə ilə milyardlarla, hətta trilyonlarla il davamlı olaraq çənlərin yanında gözləsinlər. Bir canlının meydana gəlməsi üçün hansı şərtləri mövcud olmasına inanırlarsa, hamısından istifadə etmək sərbəst olsun. Ancaq nə edirlərsə-et-

sinlər, o çənlərdən qətiyyən bir canlı çıxara bilməyəcəklər. Zürafələri, şirləri, arıları, bülbülləri, tutuquşuları, atları, delfinləri, gülləri, zanbaqları, qərənfilləri, bananları, portağalları, almaları, xurmalrı, pomidorları, yemişləri, qarpızları, əncirləri, zeytunları, üzümləri, şaftalıları, tovuzquşularını, qırqovulları, müxtəlif rəngli kəpənəkləri və bunlar kimi milyonlarla canlı növündən heç birini əmələ gətirə bilməzlər. Burada adını qeyd etdiyimiz bu canlı varlıqların tək bir hüceyrəsini də əldə edə bilməzlər.

Qıyası, şüursuz atomlar bir yerə yığılaraq hüceyrəni əmələ gətirə bilməzlər. Sonra yeni bir qərar verərək bir hüceyrəni iki yerə ayıran, daha sonra bir-birinin ardınca fərqli qərarlar verən, elektron mikroskopunu kəşf edən, sonra öz hüceyrə quruluşunu bu mikroskopun altında incələyən professorları da əmələ gətirə bilməzlər.

Maddə ancaq Allahın üstün yaratması ilə canlı ola, həyat tapa bilər. Bunun əksini iddia edən təkamül nəzəriyyəsi isə təfəkkür və idraka tamamilə zidd olan bir cəfəngiyyatdır. Təkamülçülərin ortaya atdığı iddialar ətrafında bir az düşünmək haqqında yuxarıda danışılan nümunədə olduğu kimi bu həqiqəti də aydın şəkildə göstərir.

Gözdəki və qulaqdakı texnologiya

Təkamül nəzəriyyəsinin heç vaxt izah edə bilməyəcəyi başqa bir məsələ isə gözdəki və qulaqdakı mükəmməl hissetmə (lamisə) keyfiyyətidir.

Gözlə bağlı mövzuya keçməzdən əvvəl “necə görürük?” sualına qısa da olsa cavab verək. Bir cisimdən gələn şüalar gözə tərs olaraq düşürlər. Bu şüalar buradakı hüceyrələr tərəfindən elektrik siqnallarına çevrilir və beyinin arxa tərəfindəki görmə mərkəzi deyilən kiçik bir nöqtəyə ötürülür. Bu

elektrik siqnalları sıra ilə davam edən icraatlardan sonra be-yindəki bu mərkəzdə görüntü olaraq hiss edilir və görülür.

Bu məlumatdan sonra indi bir az fikirləşək. Beyin işıq üçün qapalıdır. Yəni beynin içi qapqaranlıqdır, işıq beynin ol-duğu yerə qədər gedib çıxa bilməz. Görüntü mərkəzi deyilən yer zülmət qaranlıq, işığın heç vaxt çata bilmədiyi, bəlkə də heç vaxt rast gəlmədiyiniz qədər qaranlıq bir yerdir. Ancaq siz bu zülmət qaranlığında işıqlı, parlaq bir dünyanı seyr edir-siniz. Həm də bu o qədər aydın və keyfiyyətli bir görüntü-dür ki, XXI əsrin texnologiyası da hər cür imkan sahibi ol-masına baxmayaraq bu görüntünü əldə edə bilməmişdir. Mə-sələn, hazırda oxuduğunuz kitaba, kitabı tutan əllərinizə ba-xın. Sonra başınızı qaldırın və ətrafınıza nəzər salın. İndi gör-düyünüz aydınlıq və keyfiyyətdəki bu görüntünü başqa bir yerdə görmüsünüzmü? Bu qədər aydın bir görüntünü sizə dünyanın bir nömrəli televizor şirkətinin istehsal etdiyi ən mükəmməl televizor ekranı da verə bilməz. 100 ildir minlər-lə mühəndis bu aydınlığı əldə etməyə çalışır. Bunun üçün fabriklər, nəhəng təsisatlar qurulur, tədqiqatlar aparılır, plan-lar və layihələr hazırlanır. Jenə də bir televiziya ekranına ba-xın, bir də əlinizdə tutduğunuz bu kitaba. Arada böyük ay-dınlıq və keyfiyyət fərqi olduğunu görəcəksiniz. Həm də te-levizor ekranı sizə ikiölçülü bir görüntü göstərir, halbuki siz üçölçülü, dərin bir perspektivi görürsünüz.

Uzun illərdir on minlərlə mühəndis üçölçülü televizor ha-zırlamağa, gözün görmə keyfiyyətinə yiyələnməyə səy gös-tərir. Bəli, üçölçülü televizor sistemini hazırlaya bildilər, an-caq onu da eynəksiz görmək mümkün deyil. Bu eyni zaman-da süni bir üçölçülü sistemdir. Arxa tərəf daha bulanıq, qarşı tərəf isə kağızdan hazırlanmış dekorasiya kimi görünür. Heç vaxt gözün gördüyü qədər dəqiq və keyfiyyətli bir görüntü

ola bilməz. Kamerada da, televizorda da mütləq görüntü itkisi baş verir.

Təkamülçülər bu keyfiyyətli və dəqiq görüntünü təşkil edən mexanizmin təsadüfən meydana gəldiyini iddia edirlər. İndi bir adam sizə otağınızın bir küncündəki televizorun təsadüflər nəticəsində meydana gəldiyini, “atomlar bir yerə toplandı və bu göstərən cihazı meydana gətirdi” desə, nə fikirləşərsiniz? Minlərlə adamın bir yerə yığılaraq düzəldə bilmədiyini şüursuz atomlar necə edə bilər?

Gözün gördüyündən daha ibtidai olan bu görüntünü meydana gətirən cihaz təsadüfən meydana gəlmirsə, gözün və gözün gördüyü görüntünün də təsadüfən meydana gəlməyəcəyi aydın məsələdir.

Bu məsələ qulaq üçün də eynidir. Xarici qulaq ətrafdakı səsləri qulaq çömçəsi vasitəsilə yığıb orta qulağa ötürür. Orta qulaq aldığı səs tirtəyişlərini gücləndirərək daxili qulağa ötürür. Daxili qulaq da bu tirtəyişləri elektrik siqnallarına döndərərək beyinə göndərir. Eynilə görmə məsələsində olduğu kimi eşitmək icraatları da beyindəki eşitmə mərkəzində həyata keçir.

Gözdəki vəziyyət qulaq üçün də qüvvədə qalır, yəni beyin işığa olduğu kimi səsə də qapalıdır, səsi keçirmir. Dolaşısı ilə ətraf nə qədər gurultulu da olsa beynin içi tamamilə səssizdir. Buna baxmayaraq ən dəqiq səslər beyində hiss edilir. Səs keçirməyən beynimizdə bir orkestrin simfonialarını eşidərsiniz, izdihamlı bir məkanın bütün gurultusunu eşidərsiniz. Ancaq həmin anda həssas bir cihazla beynimizin içindəki səs səviyyəsi ölçülsə, burada mütləq bir səssizliyin hakim olduğu görünəcək.

Dəqiq bir görüntü əldə edə bilmək üçün indiyə qədər texnologiyadan necə istifadə edilirsə, səs üçün də eyni səylər

onlarla ildir ki, davam edir. Səsi qeyd etmək cihazları, çoxlu elektrik aləti, səsi qeyd edən musiqi sistemləri bu səylərin bəzilərinin nəticələridir. Ancaq bütün texnologiyaya, bu texnologiyada işləyən minlərlə mühəndisə və mütəxəssisə baxmayaraq qulaqdakı dəqiq və keyfiyyətli bir səs əldə edilməmişdir. Ən böyük musiqi sistemi şirkətinin istehsal etdiyi ən keyfiyyətli musiqi alətini fikirləşin. Səsi qeyd edəndə mütləq səsin bir hissəsi itir və ya az da olsa mütləq xıışıltı əmələ gəlir. Musiqi cihazını açanda musiqi başlamamışdan əvvəl bir xırıltılı səsi mütləq eşidəcəksiniz. Ancaq insan bədənindəki texnologiyanın məhsulu olan səslər çox dəqiq və qüsursuzdur. Bir insan qulağı heç vaxt musiqi mərkəzində olduğu kimi xırıltılı və ya pozuntulu səs hiss etməz, səs necədirsə, onu tam və dəqiq olaraq eşidir. Bu vəziyyət insan yaradıldığı gündən indiyə qədər bu cürdür.

Bu günə qədər insan oğlunun istehsal etdiyi, hazırladığı heç bir görüntü və səs cihazı göz və qulaq qədər həssas və uğurlu bir lamisə sistemi ola bilməmişdir.

Ancaq görmə və eşitmə hadisəsində bütün bunlardan başqa çox böyük həqiqət var.

Beynin içindəki görünən və eşidən şüur kimə aiddir?

Beynin içində cürbəcür rəngli bir dünyanı seyr edən, simfoniyaları, quşların səsinə eşidən, çiçəkləri iyləyən kimdir?

İnsanın gözlərindən, qulaqlarından, burnundan gələn xəbərdarlıqlar elektrik siqnalı olaraq beyinə ötürülür. Biologiya, fiziologiya və ya biokimya kitablarında bu görüntünün beyində necə meydana gəlməsinə dair çoxlu təfərrüatlar oxuya bilərsiniz. Ancaq bu məsələ haqqındakı həqiqətə heç bir yerdə rast gələ bilməzsiniz ki, beyində bu elektrik siqnallarını gö-

rüntü, səs, iy və hiss olaraq qavrayan kimdir? Beyinin içində gözə, qulağa, buruna ehtiyac hiss etmədən bütün bunları qavrayan bir şüür var. Bu şüür kimə aiddir?

Əlbəttə, bu şüür beyni təşkil edən sinirlərə, yağ təbəqəsinə və sinir hüceyrələrinə aid deyil. Buna görə də hər şeyin maddədən ibarət olduğunu zənn edən darvinist materialistlər bu suallara heç vaxt cavab verə bilmir. Çünki bu şüür Allahın yaratdığı ruhdur. Ruh görüntünü seyr etmək üçün gözə, səsi eşitmək üçün qulağa ehtiyac hiss etməz. Bunlardan da başqa fikirləşmək üçün beynə də ehtiyacı olmaz.

Bu aydın və elmi həqiqətləri oxuyan hər bir insanın beyninin daxilindəki bir neçə santimetrlik, qapqaranlıq məkana bütün kainatı üçölçülü, rəngli, kölgəli və işıqlı olaraq sığışdıran Allahu fikirləşib, Ondan qorxub Ona sığınması lazımdır.

Materialist inanc

Bura qədər araşdırdığımız təkamül nəzəriyyəsinin elmi kəşflərlə açıq şəkildə ziddiyyət təşkil edən bir iddia olduğunu göstərir. Nəzəriyyənin həyatın mənşəyi haqqındakı iddiası elmə ziddir, ortaya atdığı təkamül mexanizmlərinin heç bir təkmilləşdirici təsiri yoxdur və dünyanın daşlaşmış qatları darvinizm nəzəriyyəsinin vacib saydığı keçid formalarının yaşamadıqlarını göstərir. Belə də təkamül nəzəriyyəsinin əlbəttə ki, elmə zidd bir fikir kimi kənara atılması lazımdır.

Tarix boyu təkamül modeli kimi bir çox düşüncə sistemi elmin gündəmindən çıxarılmışdır. Amma təkamül nəzəriyyəsinin təkidlə elmi gündəmə gətirmək istəyirlər. Hətta bəzi adamlar bu nəzəriyyənin tənqidini “elmə hücum” kimi qələmə verməyə çalışır. Görəsən nəyə görə?

Bunun səbəbi təkamül nəzəriyyəsinin bəzi mühitlər üçün heç cür əldən buraxılmayacaq ehkamçı bir inanc olmasıdır.

Bu adamlar materialist fəlsəfəyə kor-koranə bağlıdırlar və darvinizmi də təbiətə verilə biləcək yeganə materialist izah olduğu üçün mənimsəyirlər.

Bəzən bunu açıq şəkildə etiraf da edirlər. Harvard Universitetindən məşhur genetik və tanınmış təkamülçü olan Riçard Levontin “əvvəlcə materialist, sonra alim” olduğunu belə etiraf edir:

Bizim materializmə bir etiqadımız var, aprior (əvvəlcədən qəbul edilmiş, doğru sayılan, təcrübədən asılı olmayan, təcrübədən qabaq mövcud olan) bir inancdır bu. Bizi dünyaya materialist bir açıqlama gətirməyə məcbur edən şey elmin istiqamət və qaydaları deyil. Əksinə, materializmə olan aprior bağlılığımız üzündən dünyaya materialist açıqlama gətirən araşdırma üsullarını və qavramları təqdir edirik. Materializm mütləq doğru olduğuna görə də ilahi bir açıqlamanın səhnəyə daxil olmasına icazə verə bilmərik (Richard Lewontin, “The Demon-Naunted World”, The New Üork Review of Books, 9 yanvar 1997, səh. 28).

Bu sözlər darvinizmin materialist fəlsəfəyə bağlılıq ucbatından yaşadılan bir ehkam olmasının açıq ifadəsidir. Bu ehkam maddədən başqa heç bir varlıq olmadığını qəbul edir. Buna görə də cansız, məntiqsiz maddənin həyatı yaratdığına inanır. Milyonlarla müxtəlif canlı növünün, məsələn, quşların, balıqların, zürafələrin, qaplanların, böcəklərin, ağacların, çiçəklərin, balinaların və insanların cansız maddənin öz içindəki dəyişikliklərə, yəni yağan yağışla, çaxan şimşəklə onun içindən meydana gəldiyini qəbul edir. Həqiqətdə isə bu, həm ağla, həm də elmi gerçəkliklərə zidd qənaətdir. Amma darvinistlər “ilahi bir açıqlamanın səhnəyə girməməsi” üçün bu qənaəti müdafiə etməkdə davam edirlər.

Canlıların mənşəyinə əvvəlcədən qəbul edilmiş materialist

düşüncə ilə baxmayan hər kəs isə bu açıq gerçəyi görəcəkdir: “Bütün canlılar üstün bir gücə, məlumata və ağıla sahib olan bir Jaradanın əsərləridir. O Jaradan bütün kainatı yoxdan var edən, canlıları da yaradıb şəkilləndirən Allahdır”.

Təkamül nəzəriyyəsi bəşər tarixinin ən təsirli sehridir

Burada bunu da bildirmək lazımdır ki, əvvəlcədən qəbul edilmiş mənfi fikirləri olmayan, heç bir ideologiyanın təsiri altında qalmayan, ancaq aqlını və məntiqini işlədən hər bir insan elmdən və mədəniyyətdən uzaq olan cəmiyyətlərin xurafatlarını əks etdirən təkamül nəzəriyyəsinin inanılması mümkün olmayan bir iddia olduğunu asanlıqla başa düşəcəkdir.

Juxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, təkamül nəzəriyyəsinə inananlar böyük bir çənin içinə çoxlu atomu, molekulu, cansız maddəni dolduran və bunların qarışmasından vaxt ərzində fikirləşən, dərk edən, kəşflər edən professorların, tələbələrin, Eynşteyn, Hubbl kimi elm adamlarının, Frenk Sinatra, Çarlton Heston kimi sənətçilərin, bununla yanaşı ceyranların, limon ağaclarının, qərənfillərin çıxacağına inanırlar. Həm də bu cəfəng iddiaya inananlar elm adamları, professorlar, mədəni, təhsilli insanlardır. Buna görə də təkamül nəzəriyyəsi üçün “dünya tarixinin ən böyük və ən təsirli sehri” ifadəsini işlətmək daha münasib olacaq. Çünki bəşər tarixində insanların aqlını başından bu dərəcədə alan, ağıl və məntiqlə fikirləşməsinə imkan verməyən, gözlərinin qarşısına sanki bir pərdə çəkib çox açıq olan həqiqətləri görmələrinə mane olan bir başqa inanc və ya iddia da yoxdur. Bu, qədim misirlilərin günəş tanrısı Raya, bəzi afrikalı qəbilələrin totemlərə, Səba xalqının günəşə sitayiş etməsindən, Hz.İbrahimin tayfası-

nın öz əlləri ilə düzəltdiyi bütlərə, Hz.Musanın xalqının qızıldan düzəltdiyi buzova sitayiş etməsindən daha dəhşətli və qəbuledilməz bir korluqdur. Həqiqətdə bu vəziyyət Allahın Qur'anda işarə etdiyi bir ağılsızlıqdır. Allah bəzi insanların idrak qabiliyyətinin qapanacağını və həqiqətləri görməkdən aciz vəziyyətə düşəcəyini əksər ayələrində bildirir. Bu ayələrdən bəziləri bunlardır:

“Həqiqətən, inkar edənləri əzabla qorxutsan da, qorxutmasan da onlar üçün birdir, iman gətirməzlər. Allah onların ürəyinə və qulağına möhür vurmuşdur. Gözlərində də pərdə vardır. Onları böyük bir əzab gözləyir!” (“Bəqərə” surəsi, 26-7).

“..Onların qəlbləri vardır, lakin onunla anlamazlar. Onların gözləri vardır, lakin onunla eşitməzlər. Onlar heyvan kimidirlər, bəlkə də daha çox zəlalətdədirlər. Qafil olanlar da məhz onlardır!” (“Əraf” surəsi, 7/179).

Allah başqa ayələrdə isə bu insanların möcüzələr görsələr də inanmayacaq qədər sehləndiklərini belə bildirir:

“Əgər onlara göydən bir qapı açsaq və onunla durmadan yuxarı dırmaşsalar, yenə də “Gözümüz bağlanmış, biz sehlənmişik” deyərlər” (“Hicr” surəsi, 15/14-15).

Bu qədər geniş bir kütlənin üzərində bu sehrin təsirli olması, insanların həqiqətlərdən bu qədər uzaq saxlanması və 150 ildir bu sehrin pozulmaması isə sözlərlə deyilə bilməyəcək qədər heyrətamiz bir vəziyyətdir. Çünki bir və ya bir neçə insanın imkan xaricində olan ssenarilərə, cəfəngiyyat və məntiqsizliklərlə dolu iddialara inanması aydın ola bilər. Ancaq dünyanın dörd bir tərəfindəki insanların şüursuz və cansız atomların ani bir qərarla bir yerə yığılıb, fəvqəladə bir təşkilatlanma, nizam-intizam, ağıl və şüur göstərən qüsursuz bir sistemlə işləyən kainatı, canlı aləm üçün uyğun olan hər cür xüsusiyyətə sahib olan Jer planetini və saysız kompleks

sistemlə təchiz edilmiş canlıları meydana gətirdiyinə inanmasının sehrdən başqa bir izahı və adı yoxdur.

Həmçinin Allah Qur'anda inkarçı fəlsəfənin tərəfdarı olan bəzi adamların etdiyi sehrlərlə insanları təsir altına aldıklarını Hz.Musa və firon arasında baş verən bir hadisə ilə bizə bildirir. Hz.Musa firona haqq dini başa salanda firon Hz.Musaya öz “əlmi sehbazları” ilə insanların yığışdıqları bir yerdə qarşılaşmalarını istəyir. Hz.Musa sehbazlarla qarşılaşanda əvvəlcə sehbazlara onların mərifətlərini göstərməsini əmr edir:

“(Musa:) “Siz atın!” dedi. Onlar (əllərindəkini yerə) atdıqda adamların gözlərini bağlayıb onları qorxutdular və böyük bir sehr göstərdilər” (“Əraf” surəsi, 7/116).

Göründüyü kimi, fironun sehbazları gözbağlamalarla - Hz.Musa və ona inananlar istisna olmaqla - insanların hamısını sehrləyə bilmişdilər. Ancaq onların atdıqlarının əvəzində Hz.Musanın göstərdiyi dəlil onların bu sehrini, ayələrin ifadəsi ilə desək, “uydurub düzəltməkləri bütün şeyləri udmuş”, yəni təsirsiz hala gətirmişdir:

“Biz də Musaya: “Əsamı tulla!” deyə vəhy etdik. Bir də baxıb gördülər ki, əsa onların uydurub düzəltməkləri bütün şeyləri udur. Artıq haqq zahir, onların uydurub düzəltməkləri yalanlar isə batil oldu. Sehbazlar orada məğlub edildilər və xar olaraq geri döndülər” (“Əraf” surəsi, 7/117-119).

Ayədə də bildirildiyi kimi, əvvəl insanları sehrləyərək öz təsiri altına bu adamların etdiklərinin bir saxtakarlıq olmasının üzə çıxıb təsdiqlənməsindən sonra qeyd edilən adamlar pis vəziyyətə düşmüşdülər. Günümüzdə də bir sehrin təsiri ilə elm pərdəsi altında çox cəfəng iddialara inananlar və bunları müdafiə etməyə həyatlarını həsr edənlər əgər bu iddia-

lardan əl çəkməsələr, həqiqətlər tam mənası ilə açığa çıxanda və “sehr pozulanda” onlar da pis vəziyyətə düşəcəklər.

Təkamül nəzəriyyəsini müdafiə edən və ateist bir filosof olan Malkolm Maqqric (Malcolm Muggeridge) belə bir vəziyyətdən qorxduğunu belə etiraf edir:

Mən özüm təkamül nəzəriyyəsinin xüsusilə tətbiq edildiyi sahələrin gələcəyin tarix kitablarındakı ən böyük gülünc vəziyyətlərdən biri olacağına inandım. Gələcək nəsillər bu qədər çürük və qeyri-müəyyən olan bir hipotezin inanılmaz bir sadələvhlüklə qəbul edilməsini heyrət içində qarşılayacaqlar (Malcolm Muggeridge, *The End of Christendom*, Grand Rapids: Eerdmans, 1980, səh. 43).

Bu gələcək uzaqda deyil, əksinə, çox yaxın bir gələcəkdə insanlar “təsadüflər”in tanrı ola bilməyəcəyini başa düşəcəklər və təkamül nəzəriyyəsi bəşər tarixinin ən böyük yalanı və ən şiddətli sehiri olaraq tanındılacaq. Bu şiddətli sehir böyük sürətlə dünyanın dörd bir tərəfində özünün insanlar üzərindəki təsirini azaltmağa başlamışdır. Təkamül yalanının sirrini öyrənən əksər insanlar bu yalana necə inandıqlarını heyrət və təəccüb içində götür-qoy edirlər.

**“Sən pak və müqəddəssən!
Sənin bizə öyrətdiklərimdən başqa
biz heç bir şey bilmirik. Hər şeyi bilən,
hökm və hikmət sahibi Sənsən”
 (“Bəqərə” surəsi, 232).**